

KLEUR

SCP-NIEUWJAARSUITGAVE 2011

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, januari 2011

INHOUD

- Naar een sociologie van de kleur | Paul Schnabel | 5
- 'Wijnrood, purperrood, gladiolenrood...' | Joep de Hart | 11
- Vlees noch vis = groen? | Peggy Schyns | 17
- Gekleurde ergernis | Jeroen Boelhouwer | 21
- Is kunst een rode hobby? | Evert Pommer en Jehid-Jah Jonker | 25
- De kleur van de Wmo | Mirjam de Klerk en Peter Castenmiller | 32
- Kleurloos klagen | Pepijn van Houwelingen en Paul Dekker | 36
- Geeft u om de groene glazenmaker? | Hetty van Kempen | 39
- Gekleurde data | Patty Adelaar | 43
- Het schaamrood van de uitkeringsontvanger | Cok Vrooman en Patricia van Echtelt | 47
- Het kleurenpalet van de Verpleging en Verzorging | Debbie Oudijk, Isolde Woittiez en Evelien Eggink | 52
- Zijn Nederlandse tieners nou echt zo blauw als een tientje? | Sander Bot | 58
- Rood haar | Esther van den Berg | 64
- Een kleurrijke werkomgeving | Angela van den Broek | 69
- Kleurenblindheid | Mirjam de Klerk | 74
- Blank, zwart, geel of rood | Jaco Dagevos | 79
- Het ziekenhuis van binnen | Sjoerd Kooiker | 83
- Balans of strijd tussen rood en groen | Anja Steenbekkers | 89
- Oranje Boven! Trots op het Koninklijk Huis | Eefje Steenvoorden | 96
- Tuintrends | Jeanet Kullberg | 101
- Kleur bekennen | Saskia Keuzenkamp en Harm Hospers | 108
- En de kleur in de stad is... | Vic Veldheer en Karin Wittebrood | 114
- Grijs geeft kleur aan het leven | Cretien van Campen | 118
- Werken bij de overheid in een nieuw(e kleur) licht | Sarah Kannevorff | 122

Kleurrijk Den Haag | Ineke Stoop | 126
Het politieke strijdtoneel in kleuren | Josje den Ridder | 128
De recreant is groen!... Hé, en nou is ie weer rood! | Desirée Verbeek | 132
De kleur van het kabinet | Paul Dekker | 137
Who's in favour of support for red, yellow and blue, and why? | Andries van den Broek | 141
De kleurrijke klas | Monique Turkenburg en Mérove Gijsberts
Kleur op de kaart | Frans Knol | 150
De regenboog en de zeven werelden van de maatschappij | Ab van der Torre | 156
Kleurrijke vergrijzing | Maaïke den Draak | 162
'Vintage tinten met futuristische subtiliteiten' | Lotte Vermeij | 168
Het boze oog | Lonneke van Noije | 173

SCP-publicaties 2010 | 179

Colofon

Naar een sociologie van de kleur

PAUL SCHNABEL

Soms hoort er geen kleur te zijn. Oorlog bestaat uit beelden in zwart-wit, grofkorrelige foto's van een grauwe wereld zonder zon. Nu er van de Tweede Wereldoorlog steeds meer foto's en films in kleur te voorschijn komen, verliest de traditionele beeldvorming aan kracht. Ook toen scheen de zon en droegen meisjes vrolijk gekleurde zomerjurken. Het heeft iets ongepasts, zeker als we Hitler op de Obersalzberg in Berchtesgaden vrolijk met de hond zien spelen. Eva Braun in een gezellige dirndl daarnaast en op de achtergrond een stralendblauwe lucht en sneeuw witte bergtoppen.

Het hoort niet. Zwart-wit en grofkorrelig grijs scheppen afstand en symboliseren de ernst van de situatie. Ernstige films en ernst in films verleiden regisseurs ook nu nog om te kiezen voor zwart-wit. Ook foto's lijken kunstzinniger en esthetischer te worden als wordt afgezien van het gebruik van kleur. Dat blijft de kracht van het werk van Robert Mapplethorpe en het was de kracht van Erwin Olaf, die nu wel voor kleur kiest, maar dan toch steeds zo dat het kunstmatige van de situatie eerder versterkt dan verzacht wordt. Kleur kan vervreemdend werken door te kiezen voor kleuren die niet natuurlijk aandoen. Vreemde kleuren scheppen afstand tussen ons en de voorstelling.

Kleurenfoto's, kleurenfilm en kleurentelevisie riepen ooit verzet op omdat zwart-wit toch voldoende was en zelfs mooier werd gevonden. Bijna niemand heeft nog een zwart-wit televisie. Toch wordt ook in dit medium nog regelmatig uitsluitend in zwart-wit gewerkt, maar net als in de film met de bedoeling distantie te scheppen of duidelijk te maken dat de getoonde beelden een bijvoorbeeld door de hoofdpersoon gefantaseerde werkelijkheid voorstellen. Zwart-wit is de uitzondering, kleur is de norm.

Dat is ook logisch. Mensen leven in een kleurige wereld en houden van kleur. Aan zichzelf overgelaten, vrij van de druk van esthetische conventies, kiezen zij ook vrijwel altijd voor kleur. Als het even kan, voor veel kleur, zoals kinderen nog ongegeneerd doen. De witte of zilveren kerstboom geldt onder volwassenen als chic, maar kinderen hebben graag een bonte boom, liefst ook nog vol schitter en glans.

Kleur is voor mensen van levensbelang. Kleur bepaalt of symboliseert de stemming, kleur kan een signaal of een waarschuwing inhouden, kleur definieert verschil en helpt onderscheid te maken. We houden van bepaalde kleuren en hebben afkeer van andere. Dat is persoonlijk, maar lijkt soms toch ook biologisch behoorlijk vast te liggen. Afgezien van sommige vruchten is blauw geen kleur voor voedsel, maar water hoort weer wel 'blauw' te zijn en zeker niet bruin of groen.

In alle besprekingen van de architectuur van het nieuwe DeLaMar Theater in Amsterdam wordt gewezen op de geslaagde combinatie van het strakke wit en zwart van het interieur met het rood voor de vloerbedekking, de stoelen, het toneeldoek en de loper waarop belangrijke gasten binnenschrijden. Rood, helder en vooral diep en warm rood, is de theaterkleur bij uitstek. Dat is al heel lang zo en niemand denkt dan aan rood als de kleur van het stoplicht, als het teken van gevaar of dreiging, laat staan als symbool van alles wat zich politiek als links of zelfs opstandig beschouwt. Rood is de kleur van de revolutie en het gevaar, maar ook van warmte, gezelligheid, geborgenheid en liefde. In bijzondere gevallen onderstreept rode kleding de status van de drager. Dat is zo in het rood van de koningsmantel, van het pauselijke habijt of van de toga's van de rechters van het Bundesverfassungsgericht. De rode stropdas is nog altijd een krachtig, bijna onbewust werkend signaal van wilskracht en doorzettingsvermogen. Maar wie rood aanloopt, kan zijn boosheid niet bedwingen. Als we het echter blozen noemen, is rood worden weer een teken van verlegenheid of zelfs schaamte.

Wie van adel is, heeft blauw bloed, maar als we meer blauw op straat willen zien, denken we toch eerder aan de politie. Die mag dan toch weer niet 'blauw' zijn in de uitoefening van functie, want aan dronkenlappen hebben we niets als de orde moet

worden gehandhaafd. Blauw van de drank is een verwijzing naar de kleur van spiritus, niet voor consumptie geschikte alcohol en daarom honderd jaar geleden het beste bewijs van alcoholisme. Blauw is ook de welkomstkleur van net geboren jongetjes, voor meisjes is roze de kleur. Jongetjes identificeren zich verder niet zo met blauw, maar steeds meer meisjes brengen hun jeugd door in geheel in roze gehouden kamers. Dat is een vrij recent verschijnsel. Voor wie het betalen kon, was een meisjeskamer vroeger vooral licht en wit. Bij jongens deed de kleur er niet zo toe, als die maar niet aan de smaak van meisjes herinnerde. Dat is nog steeds zo.

Zwart en rood zijn de kleuren van seks. Bordelen kiezen voor rood, tenzij ze zich in sm specialiseren, dan is de kleur zwart. De typische domina heeft ook lang zwart, soms rood haar, terwijl in de wereld van de gewone hoeren hoogblond de favoriete kleur is. Omdat in onze samenleving de seksuele symboliek ook mede bepalend is geworden voor de mode, is zwart leer net zo populair geworden als hoogblond haar. Ook wie inmiddels grijs is of van huis uit bruin of zwart haar heeft, kiest als vrouw, maar soms ook als man, steeds vaker voor blond. Wie al blond is, wil nog blonder worden. Ook dat is niet moeilijk meer.

Kleur is verf. Kleuren zijn er niet alleen van nature, ze worden gemaakt. Het is een van de eerste dingen die mensen zijn gaan doen toen ze zich gingen vestigen en zelf hun omgeving begonnen vorm te geven. Ze versierden zichzelf met kleurstoffen en maakten afbeeldingen in kleur. Deze esthetische conventies maken het voor ons onmogelijk de godenwereld van de klassieke oudheid te zien zoals hij door de gelovigen van toen in en om de tempels werd aangetroffen: een kakelbonte verzameling van meer dan levensecht beschilderde beelden. Precies dat wat een hindoetempel voor het gemiddelde Westerse oog zo ongenietbaar maakt, veel ongenietbaarder in ieder geval dan bijvoorbeeld een boeddhistische tempel, waar donkerrood en warmgeel de hoofdkleuren zijn. Moderne christelijke kerken, protestant en katholiek, zijn in alle opzichten kleurloos en zien er daarom nog leger uit dan ze toch al zijn. Stijf en stijf gaan gemakkelijk een verbinding met elkaar aan, die esthetisch zeer verantwoord kan zijn, maar toch niet aansluit bij het

verlangen van mensen naar de emotionele beleving die kleur oproept. Zwart-wit past bij het denken en bij de ratio, veelkleurigheid bij het gevoel en de emotie.

Sociaal gezien is kleur nooit belangrijker dan wanneer het gaat om de huid. De ras-senkwestie is eerst en vooral een kwestie van huidskleur geweest, of beter gezegd, van verschil in waardering van de huidskleur. Hoe lichter de huid, hoe mooier of in ieder geval hoe hoger in aanzien hij stond. Norman Rockwell schilderde in 1964 hoe een zwart meisje in een wit jurkje en op witte gymschoentjes onder politiebegeleiding in Little Rock naar school werd gebracht. Op de muur achter haar staat in druipe letters 'nigger' gekalkt. Het 'gele' gevaar is nog altijd de aanduiding voor het politieke streven van de Chinezen naar meer invloed in de wereld. Formeel worden er nergens in de wereld nog sociale beperkingen opgelegd aan mensen met een bepaalde huidskleur, maar in de alledaagse werkelijkheid is dat onderscheid op veel plaatsen en in veel situaties toch nog altijd aanwezig. Hetzelfde verschil kan toch heel verschillend gewaardeerd worden. Bruinverbrand door de zon heeft een positievere connotatie dan het bruin van de zonnebank. Wie met een bruine huid geboren wordt, zal in hoofdzakelijk blanke samenlevingen merken dat het bruin een bron van discriminatie kan zijn. Huidskleur is niet neutraal, veel minder in ieder geval dan de kleur van haar, ogen of tanden. Ook daar geldt echter nog altijd dat kleur wel degelijk verschil maakt en 'gekleurd' wordt door vooroordelen.

Kleur kan ook een herkenningsteken of een identificatieobject zijn. Oranje is de kleur van de Nederlanders geworden op het moment dat er een internationale sportwedstrijd gestreden moet worden of nationaal een feest gevierd. Oranje is de kleur van het volk geworden, de combinatie rood-wit-blauw hoort bij de staat. Natuurlijk is er de historische referentie in relatie tot de familienaam van het koningshuis, maar echt populair is oranje toch pas geworden met de komst van de kleurentelevisie. Op een zwart-wit scherm blijft oranje onzichtbaar en als nationale supporterskleur is oranje pas zinvol en ook populair geworden op het moment dat de kleurentelevisie algemeen ingang had gevonden. Dat is ongeveer vanaf het midden van de jaren zeventig geweest. Om de aanwezigheid van de Nederlandse supportersschare voor het internationale publiek van

televisiekijkers nog duidelijker zichtbaar te maken is de kleur ook steeds verder naar boven verschoven: van een t-shirt of een sjaal naar mutsen, pruiken, opblaasbare koningskronen en oranje schmink op de wangen. Het knalt van het scherm af en dat is ook precies de bedoeling.

In de sport onderscheiden teams zich van elkaar in de kleuren van hun broeken en shirts. In een meer geserreerde vorm vinden we dat ook terug in de clubties met hun balken en strepen in soms opmerkelijk felle contrasten. De collegeshawl is een klassiek voorbeeld van het lopen met de vlag, die zich vooral door gezochte kleurcombinaties tot merkteken van een groep, een land of een organisatie heeft kunnen ontwikkelen. Het legergroen, het kardinaalpaars en het dokterswit zijn standaardbegrippen geworden. Zwart kan zowel een feestelijke als een plechtige sfeer oproepen, maar ook uitdrukking zijn van rouw of van protest. De snit van de kleding en de aard van de situatie brengen met zich dat wij ons zelden vergissen in wat er met die ene kleur tot uitdrukking wordt gebracht. Opmerkelijk is wel dat mensen in donkere en sombere jaargetijden bijna als vanzelf ook voor donkere kleding kiezen, terwijl in de lente en de zomer lichte kleuren de voorkeur hebben. De kleur van de kleding gaat dus met de seizoenen mee en er juist niet tegen in, hoewel dat voor de stemming misschien wel beter zou zijn. Bij het schaatsen en het skiën is de conventie van donkere winterse kleding inmiddels definitief doorbroken.

Soms staan kleuren voor een bepaalde periode. De herinnering aan de jaren zestig is paars en oranje van kleur, daarna kwam het bruin van de jaren zeventig. In de tweede helft van de negentiende eeuw zien we een grote voorkeur voor bruin en grijs opkomen. De kleuren van de schilders van de Haagse School maakten ook het monochrome geelbruine palet van Jan van Goyen uit de zeventiende eeuw weer heel populair. Ook van Rembrandt werd vooral het impressionistische werk in bruin en oker weer gewaardeerd. Niet meer de smaak van onze tijd, die vooral neigt naar heldere kleuren en strakke vormen. Dat maakt, hoe vreemd de verbinding ook lijkt, zowel Vermeer als Corneille buitengewoon populair.

De achttiende eeuw is de periode van de zachte pasteltinten in interieurs waar alles in kleur bij elkaar past en vooral ook als ensemble indruk maakt. Nu is het met oprechte dank aan Jan des Bouvrie vooral wit, rood, zwart en grijs dat in stevige vormen de voorkeur geniet. Bruin is voor meubels helemaal uit en dat is te meer interessant, omdat het bijna een eeuw lang de dominante kleur van het Nederlandse interieur is geweest.

Het is zo gewoon dat het niemand opvalt, maar familienamen zijn heel vaak kleurnamen, voornamen vrijwel nooit. Namen als Zwart, de Wit, de Bruin, Groen, van Geel, Rood, Blauw en inderdaad Oranje hebben niet altijd in etymologische zin ook met de betreffende kleur te maken, maar het is opvallend dat kleuren als paars, roze of mauve vrijwel of helemaal nooit als familienaam voorkomen.

Deze inleiding op een boekje met columns over kleur heeft als vanzelf de variatie van een doos met kleurpotloden of –krijtjes gekregen. Het hele palet passeert de revue en daaruit kwam weer als vanzelf naar voren hoe sterk sociaal bepaald ons kleurenbesef is. Kleuren helpen ons niet alleen de wereld te ordenen, maar leveren ons ook in de overlevering en door de mode de kaders die aangeven welke betekenis wij aan een specifieke kleur in een bepaalde situatie moeten toekennen. In veel van de columns die hier verzameld zijn wordt kleur vooral ook in metaforische zin gebruikt. Het gaat dan niet echt om de kleur als fysieke entiteit, maar als sociale conventie om aan een verschijnsel een bepaalde kwaliteit toe te kennen. Her en der wordt wel verwezen naar de kleurentheorie van Da Vinci, Goethe's *Farbenlehre* of de kleurenfilosofie van Rudolf Steiner of Chiara Lubich. Wat we u uiteindelijk toch als Nieuwjaarsuitgave 2011 aanbieden, is een staalkaart van wat een sociologie van de kleur genoemd kan worden. Die was er nog niet.

OVER DE AUTEUR

Prof.dr. P. (Paul) Schnabel, socioloog, is sinds 1998 directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Hij is tevens universiteitshoogleraar aan de Universiteit Utrecht en columnist bij *NRC Handelsblad* en *Het Financieele Dagblad*.

‘Wijnrood, purperrood, gladiolenrood...’

JOEP DE HART

Wie – bij voorkeur tijdens de befaamde witte nachten in juni – langs de kanalen en over de pleinen van Sint-Petersburg dwaalt, verliest zich licht in de grandeur van vorstenverblijven of de flonkerende winkelpassages en uitgaansgelegenheden aan de Nevski Prospekt. Arbeiderspaleizen tref je daar niet aan. Daarvoor moet je onderaards, naar het diep daaronder gelegen schimmenrijk van de metro. In de periode tussen oude tsaristische pracht en hedendaagse kapitalistische praal zette de fine fleur van architecten en ontwerpers zich aan de constructie van deze door Stalin verordende ‘paleizen voor het volk’ en ‘proletarische tempels.’ En tempels zijn het: met marmeren gangen, verluchtigd met beelden en mozaïeken, onder basiliekkoepels die rusten op rijk bewerkte glazen zuilen. In het gedempte licht van kroonluchters ziet de buste van Lenin daar uit op frontons en muurschilderingen waarop vastberaden arbeiders schouder aan schouder opdrommen achter wapperende rode vlaggen.

Metro St. Petersburg (foto: Anzenberger/Hollandse Hoogte)

Het jaar 1917/1955. Rublyov, Georgy Iosifovich (1902-75) Baltijskaja Metro Station, St. Petersburg/
The Bridgeman Art Library

Die vlaggen – met Kerstmis 1991 officieel het laatst gestreken bij het einde van de Sovjet-Unie – zijn in de stad van Peter de Grote nagenoeg uit het straatbeeld verdwenen en letterlijk ondergronds gegaan.

Al ruim voor de stichting van de communistische heilstaat waren rode vlaggen in omloop. Bijvoorbeeld onder de Franse revolutionairen van 1848. Om die te zien nemen we de roltrap, terug naar de begane grond van Sint-Petersburg. Daar hangt in de Hermitage (het vroegere winterpaleis) tussen alle kunstschaten een schilderij van Emile Horace Vernet, waarop de schermutselingen tijdens de junirevolutie te Parijs in beeld zijn gebracht, met daarop als centraal symbool een rode vlag.

Een ander voorbeeld, dit maal uit de opstand in februari van hetzelfde jaar, is in de Franse hoofdstad te vinden en te zien op het schilderij van Félix Philippoteaux, waarop de dichter Aphonse de Lamartine spreekt, tijdens een toespraak voor het stadhuis van Parijs. Volgens de overlevering probeerde hij op dat moment de hevig verhitte gemoederen te kalmeren, verdedigde hij de tricolore als vlag van de Tweede Republiek en verwierp daarbij de rode vlag, uitroepend dat hij 'a fait le tour du monde avec la République et l'Empire, alors que le drapeau rouge n'a fait que le tour du Champ-de-Mars dans le sang du peuple'. Met andere woorden: de driekleur vertegenwoordigde Frankrijk al wereldwijd tijdens het koninkrijk en vormde in zijn ogen een betere keuze dan de rode vlag, die te

Lamartine verwerpt de rode vlag in 1848. Felix Philippoteaux (c.1815-84). Musee de la Ville de Paris, Musee du Petit-Palais, Frankrijk/The Bridgeman Art Library

veel geassocieerd was met het historische bloedbad van 17 juli 1791. Toen werd de staat van beleg afgekondigd met als signaal rode vlaggen, waarop het bevel werd gegeven het vuur te openen op een menigte met tientallen doden en honderden gewonden als gevolg. Ook daarna bleef de kleur rood geassocieerd met rebellie, bijvoorbeeld bij de Parijse communards van 1871. Al eerder – vanaf 1849-1850 – was dit het geval bij de Italiaanse vrijheidsstrijder Giuseppe Garibaldi (1807-1882) en zijn ‘duizend’ medestrijders, die de trotse naam *i Mille* voerden en de ‘roodshirten’ (*camicie rosse*) werden genoemd, vanwege hun rode blouse.

Giuseppe Garibaldi (1807-82). Vincenzo Cabianca (1827-1902). Galleria d'Arte Moderna, Florence, Italië/ Alinari/ The Bridgeman Art Library

Het zag er allemaal wat minder gestileerd heroïsch uit bij de Drentse veenarbeiders en gravers van het Noord-Hollands kanaal van de eerste helft van de negentiende eeuw en, wat later, bij de grondarbeiders die ingeschakeld waren voor de ontginning van de Haarlemmermeer. Bij stakingen trokken deze rond en riepen dan met een rode vlag anderen op zich bij hen aan te sluiten. Die vlag – vaak gewoon een doek, zakdoek of linten geknoopt aan een stok, maar doorgaans wel rood – was omstreeks 1880 uitgegroeid tot het algemeen gebruikelijke beginsein van werkonderbrekingen en protest. Tijdens de grote stakingen kreeg hij steeds meer een politieke betekenis en werd hij het symbool van het socialisme. Na de kiesrecht-demonstratie van 1885 (op 'Roode Dinsdag') werd hij enige tijd verboden. Het congres van de Tweede (socialistische)

Internationale, dat in 1889 te Parijs, op de honderdste verjaardag van de Franse revolutie, werd gehouden, riep de rode vlag officieel uit tot symbool van de socialistische klassenstrijd.² Samen met het strijdlied van de Internationale en de 1-meiviering, werd de vlag onlosmakelijk verbonden met het socialisme.

Dat gold ook voor Nederland, met als eerste grote socialistische leider Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919). Een voorlopige vaderlandse apotheose bereikte de rode vlag bij zijn begrafenis, op 22 november 1919, toen de rouwstoet langs tienduizen-

den toeschouwers door Amsterdam trok, de baar beurtelings gedragen door achtentwintig bootwerkers, gevolgd door wagens overladen met bloemen, omstuwd door een golf van vlaggen in alle tinten rood. Zo beschrijven Jan en Annie Romein de begrafenis van ‘us ferlosser’: ‘Hij leefde in heel die onoverzienbare zee van vlaggen, vaandels en banieren, rood, met goud en zilver bestikt en gedoft door het rouwcrêpe, wijnrood, purperrood, gladiolenrood, hoog en hoger boven de mensenzee uit, uitvlammend tegen het gedekte grijs van de druilerige november-hemel.’³

Natuurlijk is de kleur rood niet alleen geassocieerd met revolutie en linkse stromingen. Rood is de kleur van bloed en vuur, van heet water en van het Rode Kruis, van stop- en remlichten, van waarschuwingssignalen, alarm en gevaar – en de duivel draagt misschien Prada, maar dan wel in rood graag. Rood is verder de kleur van de passie en de hartstocht, van de liefde (het rode hartje) en de betaalde liefde, van het lijden (het rode kazuifel dat de katholieke priester draagt op Goede Vrijdag), maar eveneens van de strijdlust, de oorlog en het temperament. Niet alleen van de rebellie, maar ook van leiderschap, dominantie en macht (denk aan koningsmantels, het kardinaalrood) – het is maar een greep. Zoveel is duidelijk: kleur is niet alleen een kwestie van golflengte, of kegeltjes in ons netvlies. Een kleur als rood heeft ook een psychologische, sociale, religieuze en symbolische betekenis. En die vloeiden samen in de motregen, bij de dood van een ex-predikant en socialistische leider, op Domela’s begrafenis.

NOTEN

- 1 Bijv. C. Kelly en D. Shepherd (eds.), *Constructing Russian culture in the age of the revolution, 1881-1940.*, p. 256-290. Oxford en New York: Oxford University Press.
- 2 S. van der Velden (2009). *Stakingen in Nederland: arbeidersstrijd 1830-2008*. Zie ook: http://www.onvoltooidverleden.nl/fileadmin/redactie/Velden/Stakingen_in_Nederland.pdf. En: kadoc.kuleuven.be/nl/nieuws/flushes/kleuren.htm.
- 3 J. Romein en A. Romein (1971). *Erflaters van onze beschaving: Nederlandse gestalten uit zes eeuwen*, p. 816. Amsterdam: Querido. Vgl. I. Cornelissen, G. Harmsen en R. de Jong (red.) (1965). *De taaie rooie rakkers: een documentaire over het socialisme tussen de twee wereldoorlogen*. Utrecht: Ambo.

OVER DE AUTEUR

Dr. J. (Joep) de Hart is senior onderzoeker bij de onderzoeksgroep Participatie en Bestuur van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Hij houdt zich daar vooral bezig met de onderwerpen religie, participatie en civil society. De afgelopen jaren publiceerde hij onder andere over religieuze veranderingen, het verenigingsleven, Fortuyn, Hazes, het koningshuis en voetbal.

Vlees noch vis = groen?

PEGGY SCHYNS

Heeft u er wel eens over nagedacht waarom vegetariërs geassocieerd worden met de kleur groen? In eerste instantie lijkt de vraag misschien een open deur, maar bij wat langer nadenken blijken er toch meerdere opties mogelijk. Heeft het misschien te maken met het beeld van groenvoer, waar vegetariërs vaak aan gekoppeld worden; aan het door vegetariërs zo vervloekte blaadje sla, waar men tot niet eens zo heel lang geleden zonder blikken of blozen in restaurants op getrakteerd werd, bij gebrek aan alternatieven? Of staat de kleur groen eerder symbool voor het aspect van duurzaamheid binnen het vegetarisme? Aangezien strikte vegetariërs vlees noch vis consumeren, is hun ecologische voetafdruk¹ meestal beduidend lager dan die van vlees- en visetende soortgenoten en dragen vegetariërs bij aan een duurzamere samenleving.

Wanneer we een kleine bloemlezing aan vegetarische websites bestuderen zoals van de Nederlandse Vegetariërsbond, het Belgische Ethisch en Vegetarisch Alternatief (EVA), de Duitse *Vegetarierbund*, het Britse *Veggiekids* en *Vegetarian Society*, de *European Vegetarian Union*, en de Amerikaanse *Vegetarian Times* (slogan: *eat green, live well*), dan knalt de kleur groen in verschillende varianten onmiskenbaar van het scherm. Dat vegetariërs zichzelf met de kleur groen afficheren, wordt in ieder geval op internetsites bevestigd.

Groen is naast de symboolkleur van groente en planten natuurlijk ook de kleur waar de natuur in brede zin mee wordt geassocieerd. Bomen die in volle bloei staan, groene weilanden, dat soort beelden. Het lijkt dan ook niet ver gezocht dat vegetariërs zichzelf associëren met groen(te) en natuur, en dat ze ook in deze zin als 'groen' door de niet-vegetariërs worden gepercipieerd.

De andere associatie van groen met duurzaamheid vinden we eveneens op de websites terug. Naast ethische, religieuze en gezondheidsmotieven om geen dieren te willen eten, spelen duidelijk 'groene' argumenten een rol in de keuze voor een vegetarische leefstijl (zie bijvoorbeeld www.vegetariers.nl en www.vegetariantimes.com/resources/why_go_veg/). Een veel gebezigd argument om geen vlees te eten is dat van klimaatverandering. Websites dragen verschillende voorbeelden aan: de veehouderij draagt bij aan de opwarming van de aarde (wereldwijd blijkt 18% van de broeikasgassen voor rekening te komen van deze sector, versus 13% van alle transport), het produceren van voer voor de veehouderijsector leidt tot grootschalige ontbossing in Zuid-Amerika, en de veehouderij verbruikt veel energie. Ook wordt verwezen naar de schade die wordt toegebracht aan leven in zeeën en oceanen. Overbevissing leidt tot het uitsterven van vispopulaties, en van de totale visvangst wordt ongeveer 30% dood of verminkt terug in zee gegooid. Verder blijkt dat – in tegenstelling tot wat meestal wordt gedacht – voor de meeste kweekvis, die carnivoor is, wilde vis als voedsel noodzakelijk is. Ter illustratie: voor 1 kilo gekweekte tonijn is 20 kilo wilde vis nodig.

Een ander gebezigd argument is dat van een eerlijkere wereldvoedselverdeling en het bestrijden van armoede. Gemiddeld komt de helft van alle graanproductie ter wereld ten goede aan dieren; in Nederland blijkt bijvoorbeeld 60% en in de VS 70% van het graan als voedsel voor dieren te worden gebruikt, wat vijf keer zoveel is als graan dat direct door mensen wordt geconsumeerd. Veel arme landen exporteren graan naar rijke landen; graan dat dus niet beschikbaar is voor de eigen bevolking.

Laten we de consequenties van de tweede mogelijkheid van de kleur groen bij vegetariërs eens nader onderzoeken. Dat vegetariërs – mits ze niet frequent de hele wereld overvliegen, verstokte consumptiegoederenfetisjisten zijn en voor ieder wissewasje in de auto stappen – een duurzamere leefstijl hebben dan niet-vegetariërs mag inmiddels wel als bekend worden verondersteld.² Maar de hamvraag is of dit voedingspatroon op wereldschaal wel zoden aan de dijk zet. Kennelijk is het niet voor iedereen weggelegd om een mals stukje biefstuk of een op de huid gebakken zeebaars principieel terzijde te

schuiven, anders zou het percentage vegetariërs wereldwijd wel hoger zijn. Dit percentage blijft in Nederland dan ook vrij stabiel. Ter illustratie: in Nederland zijn er in 2010 ongeveer 4% vegetariërs, wat neerkomt op 750.000 mensen (De Bakker en Dagevos 2010). Volgens een recent onderzoek in de Verenigde Staten eet 3,2% van de Amerikanen vegetarisch, oftewel 7,3 miljoen mensen (www.vegetariantimes.com). India blijkt wereldwijd het grootste aandeel vegetariërs te hebben met schattingen tussen de 20% en 30% (240 tot 360 miljoen mensen), terwijl in andere drukbevolkte landen als China en Brazilië dit percentage verwaarloosbaar is (answers.google.com/answers/threadview?id=706957). Hoewel alle beetjes helpen, lijkt een echte doorbraak in groene richting toch meer te verwachten uit de hoek van zogenoemde deeltijdvegetariërs, ook wel vlees(ver)minderaars of flexitariërs genaamd. Deze groep is wat minder in beeld gebracht dan de strikte vegetariërs, maar in de VS schat men dat 10%, oftewel 22,8 miljoen Amerikanen, min of meer vegetarisch eten, en nog eens 5,2%, oftewel bijna 12 miljoen niet-vegetarische Amerikanen, zien een vegetarisch eetpatroon in de toekomst wel zitten (www.vegetariantimes.com). Ook in Nederland is er een grote groep deeltijdvegetariërs en laten steeds meer mensen de gehaktbal een dagje (of meer) voor wat ie is. Het LEI heeft becijferd dat ongeveer 70% van de Nederlanders onder de vleesminderaars valt (De Bakker en Dagevos 2010).³ Hier lijkt ook de tijdsgeest een rol te spelen: groen is momenteel hip, gezond, ethisch verantwoord, goed voor de dieren, en gekoppeld aan een leefstijl waarmee men zich kan onderscheiden. Niet voor niets hebben steeds meer tijdschriften een groene sectie (duurzaam en vegetarisch), springen duurzame kledingwinkels als paddenstoelen uit de grond, zijn er verkiezingen voor Meest Sexy Vegetariër van het Jaar en zelfs speciaal voor vegetariërs vibrators in de vorm van komkommers, en is, tot slot, de Vegetarische Slager in Den Haag wegens groot succes nu ook op zondag geopend. Een echt groene revolutie in termen van duurzaamheid zal dan ook vanuit de groep deeltijd-vlees-noch-vissers moeten komen. De winst zit vooral in het nog meer minderen van vlees.

LITERATUUR

- Bakker, E. de, en H. Dagevos (2010). *Vleesminnaars, vleesminderaars en vleesmijders. Duurzame eiwitconsumptie in een carnivore eetcultuur*. Den Haag: LEI.
- Sunday Times (2010). *Tofu can harm environment more than meat, finds WWF study*. <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/environment/article7023809.ece>, geraadpleegd op 25 november 2010.

NOTEN

- 1 Dit is een maat die de belasting van de mens op de ecosystemen weergeeft, zie bijvoorbeeld de website van United Nations Environment Programme (www.unep.org).
- 2 Het wwf bracht in 2010 een studie uit waarin ook gewaarschuwd wordt voor de schadelijke gevolgen van de productie van vleesvervangende sojaproducten voor het milieu, maar anderen leveren weer kritiek op de uitgangspunten van deze studie (Sunday Times 2010).
- 3 26,5% valt onder de categorie 'vleesminnaars', die bijna dagelijks vlees eten (De Bakker en Dagevos 2010).

OVER DE AUTEUR

Dr. P. (Peggy) Schyns studeerde politicologie en schreef haar proefschrift over de relatie tussen geld en geluk. Sinds 2008 is zij als senior onderzoeker verbonden aan de onderzoeksgroep Participatie en Bestuur van het scp. Zij doet onderzoek naar politieke attitudes en participatie, morele kwesties, sociale cohesie en subjectief welbevinden.

Gekleurde ergernis

JEROEN BOELHOUWER

Elke dag weer is er voldoende aanleiding om ons te ergeren. Aan geluiden van de buren, hondenpoep op de stoep, maatregelen van het kabinet, aan mensen die door rood rijden, en ga zo maar door. Maar niet alle ergernissen zijn even groot: de ene raakt je meer dan de andere. Voor als het echt erg wordt, hebben we de keuze uit twee uitdrukkingen. We kunnen ons niet alleen ‘groen en geel’ ergeren, maar we kunnen ons ook ‘blauw’ ergeren. In de associatie van die kleuren zit verschil. Volgens Leonardo da Vinci bijvoorbeeld is blauw vriendelijk (geassocieerd met de hemel, reizen, meditatie en eeuwigheid), maar zijn groen en geel dat bepaald niet. Die combinatie wordt geassocieerd met verdorvenheid, afzondering en haat (zo wordt ook het geruzie in de *Intrigant* uit de Asterix-en-Obelix-stripboekenreeks met groene tekstballonnen weergegeven). Hoe zit het met de ergernissen van Nederlanders: zijn die meer blauw of juist meer groen en geel? In dit stukje gaan we er even van uit dat wanneer we onze ergernis met die kleuren uitdrukken, de ergernis zo groot is dat die leidt tot ontevredenheid. Als je je groen en geel ergert aan de buren, zul je er niet erg tevreden mee zijn.

Hoewel we ons allemaal wel eens ergeren, en de ene dag ook meer dan de andere, komt het veel minder vaak voor dat we ons zo vreselijk ergeren dat we blauw of groen en geel zien. Dat is wellicht ook de reden waarom telkens uit onderzoek naar voren komt dat Nederlanders over het algemeen gelukkig zijn en ook tevreden met hun dagelijks leven. We geven een rapportcijfer van tenminste een 7 aan onze woning, de woonomgeving, onze vrienden en kennissenkring, onze opleiding en ook aan onze financiële middelen. Minder tevreden zijn we met de dingen die wat verder weg van ons liggen, zoals de regering (die geven we een 6) en de Nederlandse samenleving als geheel (een 6,5).

Achter zulke gemiddelden gaan verschillen schuil: niet alle Nederlanders zijn even tevreden. Een donkerbruin en voor de hand liggend vermoeden is dat mensen in een minder gunstige positie over het algemeen minder tevreden zijn dan mensen met wie het beter gaat. Meer zekerheid over dit vermoeden krijgen we aan de hand van de scp-leefsituatie-index. Deze index geeft een indruk van het welzijn en de welvaart van Nederlanders. Wanneer we de leefsituatie relateren aan tevredenheid, blijkt inderdaad dat mensen met een minder goede leefsituatie over alle aspecten minder tevreden zijn dan mensen met een betere leefsituatie (zie de tabel). Het verschil in tevredenheid bedraagt bijna een vol punt als het het leven op dit moment betreft; zelfs meer als het gaat om de maatschappelijke positie, de financiële middelen en de opleiding.

Tevredenheid, naar kwaliteit van de leefsituatie^a (2008, in rapportcijfers)

tevreden met:	slechte leefsituatie	gemiddelde leefsituatie	goede leefsituatie
woning	8,0	8,0	8,3
kennissenkring	7,4	8,0	8,2
woonomgeving	7,8	7,7	8,0
maatschappelijke positie	6,7	7,6	7,9
inanciële middelen huishouden	6,4	7,2	7,9
opleiding	6,6	7,5	7,9
het leven op dit moment	7,3	7,8	8,2
de regering	5,6	5,9	6,4
Nederlandse samenleving	6,1	6,5	6,7

a Slechte leefsituatie: score < 85; gemiddelde leefsituatie: score 85-115; goede leefsituatie: score > 115.

Bron: CBS (SLI'08) scp-bewerking

Zwartkijkers beweren dat er in Nederland een groep is die zeer ontevreden is en die alle contact met de samenleving verliest. Dat zijn geen vriendelijk blauw geërgerden, maar groen-gelen: zij zijn zo geërgerd en boos dat ze zich afzonderen. Bestaat een dergelijke groep? Als we ontevredenheid definiëren als een rapportcijfer onder de 6, dan blijkt dat niemand ontevreden is over de in de tabel opgenomen aspecten van de leefsituatie (het gaat dan alleen om de bovenste 6 items): 80% is zelfs over al deze aspecten tevreden en bovendien is 13% over slechts 1 van de aspecten ontevreden. Als we ons richten op de directe leefsfeer van mensen, dan blijkt dat Nederlanders zich niet blauw of groen-geel ergeren.

Maar de groep ontevredenen is groter als we ons richten op aspecten die minder persoonlijk zijn: de Nederlandse samenleving en de regering. Als we deze twee aspecten combineren is 12% met beide ontevreden en nog eens 18% met één van beide. Ook hier is er een relatie met iemands leefsituatie: de leefsituatie is beduidend beter van de groep die tevreden is over samenleving en regering (score 107) dan van de groep die ontevreden is (score 99 – het Nederlands gemiddelde is 105). In de ontevreden groep is bovendien het aandeel mensen dat niet gelukkig is vele malen groter (11%) dan in de groep tevreden mensen (2% - gemiddeld is in Nederland 3% niet gelukkig). Als de ergernissen leiden tot ongelukkig zijn, lijken ze groot genoeg om gekleurd te worden. Maar kleuren ze blauw of geel-groen?

Met behulp van de leefsituatie-index kunnen we daar iets meer over zeggen. We kijken eens naar de acht domeinen die tezamen de leefsituatie-index vormen: gezondheid, huisvesting, mobiliteit, vrijetijdsactiviteiten, sociale participatie, bezit consumptiegoederen, sport en vakantiegedrag. De verschillen tussen de groepen blijken het grootst te zijn bij participatie in en betrokkenheid bij de samenleving (zie de *Sociale Staat van Nederland 2009*, p. 377). Maatschappelijk ontevredenen doen minder aan vrijwilligerswerk, zijn minder lid van verenigingen en zijn eenzamer dan de mensen die tevreden zijn.

De 30% die ontevreden is over de regering, de samenleving of allebei ergert zich kennelijk niet blauw, maar groen en geel. Het is een groep die minder participeert dan andere

groepen en minder betrokken is bij de samenleving. Meer dan een beetje reden tot klagen heeft deze groep ook wel. Hun leefsituatie is immers beduidend slechter dan die van de groep die tevreden is. Dat hun ontevredenheid zich vooral richt op anderen is ook nog wel te begrijpen, want het is de overheid die grotendeels verantwoordelijk is voor de hulpbronnen die hen ter beschikking staan – en bovendien is het niet gemakkelijk om je eigen rol te (h)erkennen als het slechter gaat. Maar enige mate van betrokkenheid bij de samenleving is toch wel gewenst, want groepen die zich afkeren van de samenleving dragen niet bij aan het oplossen van de problemen waarvoor ook zichzelf zich gesteld zien. Het zou daarom beter zijn als de groen-gele ergernis op een vriendelijke en dus eerder blauwe manier wordt geuit: boos en ontevreden, maar wel betrokken.

OVER DE AUTEUR

Dr. J. (Jeroen) Boelhouwer is politicoloog en doet bij het scp onder meer onderzoek naar de leefsituatie van de Nederlandse bevolking, waarop hij in 2010 promoveerde. Over de leefsituatie publiceert hij onder andere in *De sociale staat van Nederland*. Sinds 2001 is hij tevens één van de coördinatoren van dat rapport.

Is kunst een rode hobby?

EVERT POMMER EN JEDID-JAH JONKER

De kunstwereld is in rep en roer. Met de komst van het nieuwe kabinet is een aanzienlijke korting op het rijksbudget voor de kunst aangekondigd en zal, als het aan het kabinet ligt, de btw op podiumkunsten en kunstvoorwerpen per 1 januari worden opgetrokken van 6 naar 19 procent.¹

Volgens de pvv bestaat er een wereld van verschil tussen wat het Nederlandse volk vindt en wat de elites vinden. In hun verkiezingsprogramma lezen we verder dat gestopt moet worden met de linkse hobby's en wordt gepleit voor een kleinere staatsomroep en het afschaffen van de kunstsubsidies. De pvv heeft het dan vooral over de podiumkunst, over toneel, dans en muziek. Het nationale erfgoed wil zij wel in ere houden, waarmee de subsidies voor musea en bibliotheken zijn gewaarborgd. De vraag is nu: is kunst een linkse en dus rode hobby?

Den Haag, Escamplaan, kunstwerk *Rode loper*

Eigenlijk is het verrassend dat de kunstsector pas recentelijk in zwaar weer is terechtgekomen. De rapporten van het SCP over het profijt van de overheid laten telkenmale zien dat vooral de hogere opleidings- en inkomensgroepen profiteren van de publieke middelen die aan uitvoerende en beeldende kunst worden besteed. Ook de publieke opinie is bepaald niet op de hand van de kunstsector. Reeds in 1985 bleek uit een rapport van het SCP over voorkeuren van burgers voor publieke voorzieningen dat de kunstsector, samen met defensie, ontwikkelingshulp en openbaar bestuur, op weinig sympathie van de bevolking kan rekenen. Uit dit onderzoek bleek ook dat dit niet afhankelijk is van de feitelijke overheidsuitgaven – daar hebben mensen geen idee van.

Er zijn uiteraard goede redenen om publieke middelen in te zetten voor kunst en cultuur. Deze betreffen de bewaar- en conserveringsfunctie (voor ons en ons nageslacht), de ontwikkelingsfunctie (mensen onderschatten de waarde van kunst) en de verdelingsfunctie (iedereen moet kunnen genieten). De bewaarfunctie staat niet ter discussie. Integendeel, er is recentelijk groots ingezet om ons cultureel erfgoed via digitalisering voor het nageslacht te bewaren. Meer discussie leveren de ontwikkelings- en de verdelingsfunctie op, omdat op dit gebied in de loop van de tijd weinig vooruitgang is geboekt. Het is dan de vraag welke rol de overheid nog heeft te spelen bij het bewustmaken van het nut van kunst en het toegankelijk maken voor bredere lagen in de bevolking. Dit uiteraard onder de voorwaarde dat onze kinderen en de jeugd in het algemeen uitgebreid de kans hebben gehad om zich culturele en kunstzinnige competenties eigen te maken.

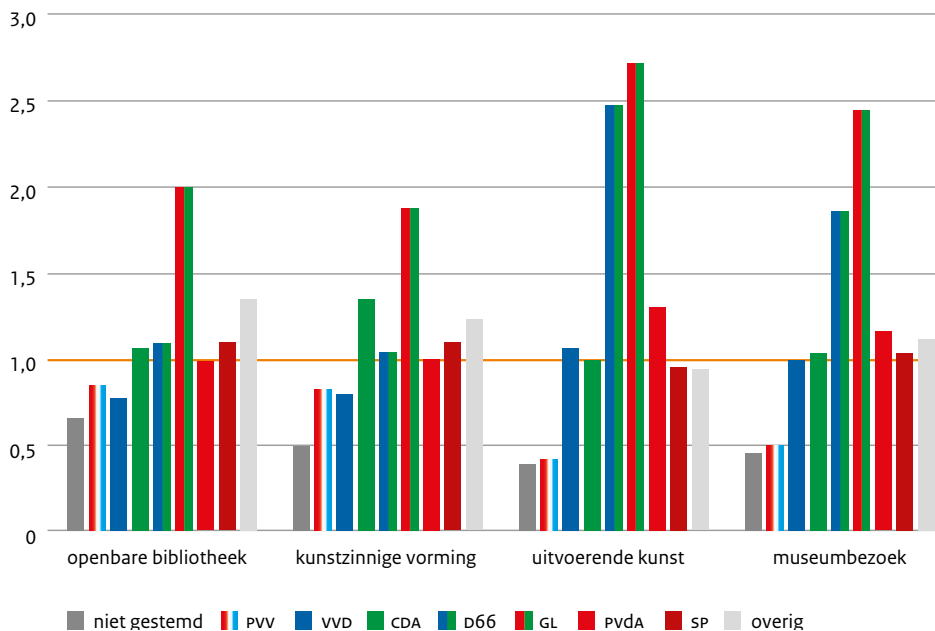
Pieter Hilhorst merkt in zijn column in *de Volkskrant* (27-4-2010) terecht op dat de politieke partijen kunst en cultuur belangrijk vinden, maar niet duidelijk weten te maken waarom kunst belangrijk is voor de burger en welk nut het oplevert. In de verkiezingsprogramma's lezen we dat kunst 'bijdraagt aan een vrije, tolerante en dynamische samenleving' (VVD), 'ons op een andere, verrijkende manier tegen de samenleving laat aankijken' (CDA), 'ons inspiratie, ontroering, verdieping en vermaak biedt en tot nadenken stemt' (D66), 'mogelijkheden biedt voor leren en begrijpen, voor ontplooiën en verheffen' (PvdA), 'om van te genieten' en 'bij te dragen aan de creatieve industrie' (GroenLinks)

en ‘in crisistijd een signaal kan zijn van nieuwe hoop en creativiteit’. Vooral D66 besteedt in haar verkiezingsprogramma veel aandacht aan de betekenis van kunst voor mens en samenleving.

Uit een onderzoek van Synovate voor NOVA, gehouden op 9 april 2010, bleek dat bijna de helft van de bevolking (45%) vindt dat de rijksuitgaven voor kunst en cultuur te hoog zijn. Deze mening wordt vooral gedeeld door PVV- en CDA-aanhangers (55%), maar nauwelijks door aanhangers van GroenLinks (24%), D66 (30%) en PvdA (32%). SP- en VVD-aanhangers neigen er ook naar de rijksuitgaven te hoog te vinden. Hier tekent zich dus het beeld in de publieke opinie af dat kunst en cultuur, met name de gesubsidieerde vormen, een linkse hobby zijn. En als ze al moeten kiezen, kiezen PVV-aanhangers vooral voor de musical, CDA-aanhanger vooral voor het orkest en de aanhangers van het linkse smaldeel vooral voor dans en beeldende kunst. De verheffing van het volk lijkt gelukt, of toch niet? Er tekent zich een andere tegenstelling af, die tussen volk en elite. Kunst en cultuur worden gezien als het speeltje van een hoger opgeleide elite, veelal woonachtig in de binnenstedelijke gebieden (grachtengordel) en sympathiserend met het linkse gedachtegoed. Maar is dat ook zo?

Voor de berekening van het ‘profijt van de overheid’ beschikken we voor het jaar 2007 over het gebruik dat burgers maken van openbare bibliotheken, mogelijkheden zichzelf kunstzinnig te vormen, of te luisteren en kijken naar op podia uitgevoerde kunst (toneel, dans en muziek) en musea te bezoeken. Deze vormen van kunstparticipatie kunnen worden gerelateerd aan het stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen op 22 november 2006 (figuur 1). Daarbij is per voorziening het gemiddeld gebruik op 1,0 gesteld (oranje lijn).

Figuur 1 Relatieve cultuurparticipatie in 2007 naar stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezing in november 2006

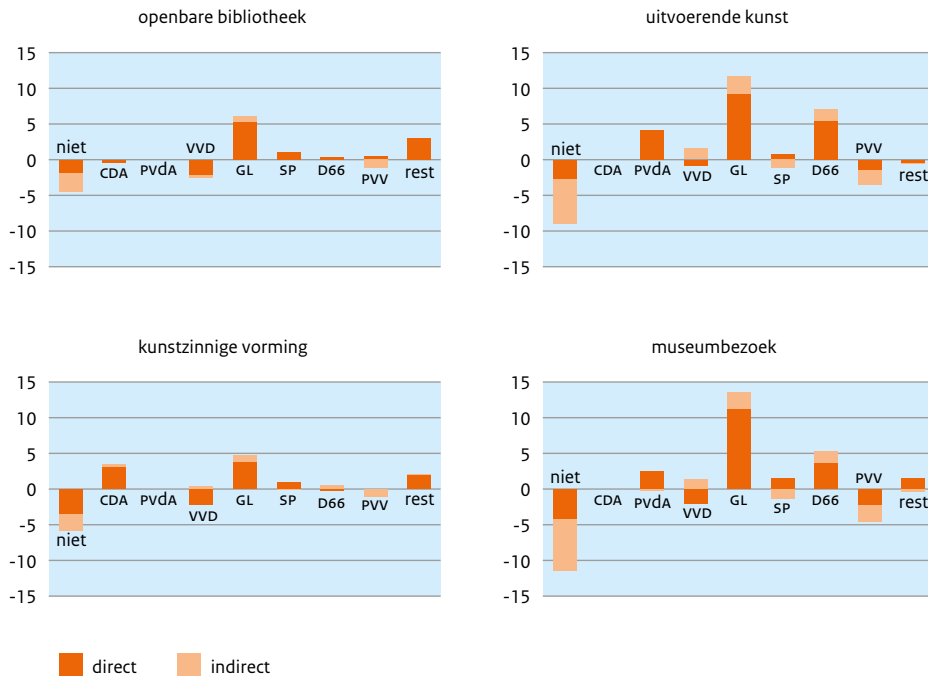
De categorie 'overig' bestaat voornamelijk uit stemmers op de ChristenUnie, de sgp en de Partij voor de Dieren.

Bron: SCP, AVO 2007

Figuur 1 maakt duidelijk dat er grote verschillen zijn in cultuurparticipatie naar politieke oriëntatie. Deze participatieverschillen sporen grotendeels met de recentelijk – door Synovate gemeten – voorkeuren van burgers voor bezuinigingen op de overheidsuitgaven voor kunst en cultuur. Niet-stemmers en aanhangers van de pvv zijn weinig geïnteresseerd in cultuurparticipatie: het gebruik ligt hier duidelijk onder het gemiddelde. Met name bij podiumkunst zal men weinig niet-stemmers en pvv-aanhangers onder het publiek aantreffen. Daarentegen zijn aanhangers van d66 en (vooral) GroenLinks ruimschoots oververtegenwoordigd. Zo is de kans dat een GroenLinkser naar een toneel- of muziekvoorstelling gaat ruim zes keer zo groot dan dat een pvv-er dat doet. Deze verschillen in voorkeur hangen uiteraard niet alleen af van de politieke voorkeuren die mensen hebben, maar ook van hun culturele competenties en andere factoren die cultuurparticipatie bevorderen, zoals opleidingsniveau, inkomen, woonplaats, leeftijd en geslacht. Zo zijn GroenLinkers en d66-ers in het algemeen veel hoger opgeleid en welvarender dan niet-stemmers en pvv-ers. Ook treft men GroenLinkers en d66-ers veel meer aan in de stedelijke gebieden. Wanneer we voor deze relevante achtergronden corrigeren, worden de verschillen naar politieke voorkeur weliswaar kleiner (zie figuur 2), maar blijven toch in aanzienlijke mate overeind (zie de kolom ‘direct’). In de tabel geeft de kolom ‘direct’ de voor achtergronden gecorrigeerde invloed van politieke voorkeur op cultuurparticipatie weer en de kolom ‘indirect’ de invloed die via de achtergrondkenmerken loopt. De tabel maakt duidelijk dat politieke voorkeuren zeker zo belangrijk zijn voor cultuurparticipatie als de traditionele determinanten als opleiding, inkomen en leeftijd.

De conclusie kan worden getrokken dat cultuurparticipatie, vooral in kunstzinnige zin, een linkse hobby is, maar dan wel een hobby die vooral de aanhangers van GroenLinks en d66 aanspreekt. De aanhangers van de pvda kunnen nauwelijks tot de grootste cultuurminnaars worden gerekend en de aanhangers van de sp al helemaal niet. Kunst is dus eerder een milieugroen of liberaalblauw getinte hobby met een moderne lichtrood getinte rand en zeker geen felrode hobby van klassieke socialistische signatuur.

Figuur 2 Relatieve cultuurparticipatie in 2007 naar stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezing in november 2006, direct veroorzaakt door politieke voorkeur en indirect veroorzaakt door achtergrondkenmerken^a

a Opleidingsniveau, gezinsinkomen, leeftijd, geslacht en stedelijkheid van de woonplaats.

Bron: SCP, AVO 2007

NOOT

- 1 Deze verhoging is inhoudelijk niet onderbouwd. Bovendien blijft het lage btw-tarief voor andere hobby's als sportwedstrijden en -accommodaties, kermissen, attractieparken, circussen en bioscopen wel gelden.

OVER DE AUTEURS

Drs. E.J. (Evert) Pommer is hoofd van de onderzoeksgroep Quartaire Sector. Hij studeerde in 1974 af in de sociologie aan de Universiteit van Utrecht. Werkt vanaf 1975 bij het SCP aan verscheidene projecten op het gebied van de economie van de publieke sector, waaronder de prestaties die overheden leveren en het profijt dat burgers hebben van de overheid.

Dr. J.J.J. (Jedid-Jah) Jonker is econometrist en is als senior wetenschappelijk medewerker werkzaam bij de onderzoeksgroep Quartaire Sector. Hij heeft onder andere onderzoek gedaan naar de tertiaire inkomensverdeling, ramingen van het gebruik van ouderenzorg en de prestaties van gemeenten.

De kleur van de Wmo

MIRJAM DE KLERK EN PETER CASTENMILLER

Op 1 januari 2007 is de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in werking getreden. Deze wet heeft als doel de zelfredzaamheid en de maatschappelijke participatie van mensen te vergroten. Gemeenten dienen mensen die dat nodig hebben hierbij te ondersteunen. Gemeenten behoren bijvoorbeeld hun burgers met een beperking in staat te stellen een huishouden te voeren of zich te verplaatsen.

De Wmo kent negen prestatievelden, zoals het bevorderen van het zelfstandig functioneren of de deelname aan het maatschappelijke verkeer van mensen met een beperking, het bevorderen van de sociale samenhang en leefbaarheid of de ondersteuning van mantelzorgers en vrijwilligers. Gemeenten worden geacht hierop een ‘prestatie’ te leveren, maar hoe zij dat doen, wordt aan de gemeenten zelf overgelaten. Het rijk stelt alleen brede kaders.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft begin 2010 een rapport gepubliceerd over de landelijke evaluatie van de Wmo. Daarin is onder meer nagegaan hoe gemeenten de Wmo hebben ingevuld en het beleidsproces hebben ingericht en of er een samenhang was tussen het gemeentelijk beleid en stedelijkheidsklasse (zie De Klerk et al. 2010). In deze bijdrage bekijken we kort de verschillen tussen gemeenten. Immers, de decentralisatie van dit voor burgers belangrijke beleid heeft mede als overweging dat de gemeente – beter dan de rijksoverheid – in staat is maatwerk te leveren. Verschillen tussen gemeenten onderzoeken we aan de hand van gemeentegrootte, de politieke kleur van de gemeenteraad en van het college en de partij van de voor het Wmo-beleid verantwoordelijk wethouder.¹

Een van de doelen van de Wmo is om de samenhang in het gemeentelijk beleid te versterken. Dit zou onder meer bereikt kunnen worden door een integraal, samenhangend plan. Iets meer dan de helft van de gemeenten zegt vooral te kiezen voor een integrale benadering van de Wmo, waarbij zoveel mogelijk relevante beleidsterreinen met elkaar worden verbonden, terwijl 30 procent voor een meer sectorale benadering kiest, met uitwerkingen per prestatieveld. In een op de zes gemeenten is het beleid als smal te typeren: zij richten zich in hun beleidsplannen vooral op mensen met een beperking. Er is geen samenhang tussen de algemene benadering van de Wmo (integraal of sectoraal) of de visie (breed of smal) en de politieke kleur van de gemeente. Politieke kleur doet er wel toe bij Wmo-beleid dat raakt aan inkomensbeleid: gemeenten met een linkse raad leggen vaker een inhoudelijke relatie met activeringsbeleid, integratiebeleid en armoedebeleid dan meer rechtse gemeenten. Dit verband blijft bestaan als rekening wordt gehouden met gemeentegrootte.

Op andere punten, zoals de breedte van het loket (het aantal voorzieningen waarvoor men bij een Wmo-loket terecht kan), de mate waarin gemeenten vraagsturing toepassen (of zij veel aspecten van iemands persoonlijke situatie in ogenschouw nemen), de invulling van het begrip gebruikelijke zorg of het eigenbijdragebeleid (het aantal voorzieningen waarvoor een eigen bijdrage geheven wordt) is er geen tot een hele zwakke relatie tussen gemeentelijk beleid en de politieke kleur van een gemeente of wethouder.

Ook is er, als rekening wordt gehouden met gemeentegrootte en met het aandeel inwoners met een laag inkomen in een gemeente, geen relatie tussen het aantal Wmo-voorzieningen dat per inwoner is verstrekt en de Wmo-uitgaven per inwoner.

Vooralsnog ontbreken daarmee overtuigende aanwijzingen dat gemeenten in hun aanpak en invulling van de Wmo maatwerk hebben gerealiseerd. De samenhang met politieke kleur van de raad of van de verantwoordelijk wethouder is zeer gering. Nu kunnen er vragen worden gesteld bij de hardheid van de indicator voor de politieke kleur van de raad (zie noot), zodat eventuele verbanden moeilijk zichtbaar worden. Een andere

aannemelijke verklaring is dat 2008 (over dat jaar zijn de gegevens verzameld) te vroeg was om maatwerk in het Wmo-beleid al goed te kunnen waarnemen. De invoeringsproblematiek van de Wmo is voor veel gemeenten, zo blijkt uit het evaluatieonderzoek, groot geweest. Om het beleid in korte tijd goed te laten landen had het gros van de gemeenten vrijwel geen andere keuze dan om algemene regels, richtlijnen en handreikingen te volgen.

In de voorbereiding op de volgende evaluatie hebben we enkele korte verkenningen in een klein aantal gemeenten uitgevoerd. In open gesprekken met gemeenteambtenaren, veelal ook de portefeuillehouder en vertegenwoordigers van relevante maatschappelijk organisaties, is bevestigd dat de invoering van de Wmo de gemeenten, en de overige organisaties, de nodige kopzorgen heeft bezorgd. Maar in alle gemeenten waar de verkenning is uitgevoerd, is nadrukkelijk gesteld dat het gevoel overheerst dat deze invoeringsfase is afgesloten. Lokaal begint zich een netwerk aan zorgaanbieders, vrijwilligersorganisaties en welzijnsorganisaties te vormen waarmee de gemeente het gesprek aangaat en zij nu gezamenlijk kleur gaan geven aan het lokale beleid.

De fase van invoering heeft geregeld geleid tot aanvaringen tussen gemeenten en andere relevante organisaties, bijvoorbeeld bij de aanbesteding. Zowel gemeenten als organisaties zien dat ze nu pas toe zijn aan de inhoud, en hebben het voornemen daar in goed onderling overleg gevolg aan te geven. Betrokkenheid van in eerste instantie de verantwoordelijk portefeuillehouder en vervolgens de gemeenteraad zijn zonder twijfel belangrijke succesfactoren, maar vooralsnog hebben we niet de indruk dat de specifieke politieke kleur van wethouder en raad van grote betekenis zullen zijn. De invulling van het beleid volgt bestaande lokale netwerken en samenwerkingsrelaties. Anders gezegd: het sociale klimaat van de gemeente en de bestaande netwerken zijn van grotere betekenis dan de – toevallige – kleur van de wethouder. Ook in de toekomst zijn harde verbanden tussen politieke kleur en het Wmo-beleid niet te verwachten. Maar dat neemt niet weg dat het lokaalspecifieke maatwerk meer en meer zichtbaar zal worden.

De komende evaluaties worden steeds spannender.

LITERATUUR

Klerk, M. de, R. Gilsing en J. Timmermans (2010). *Op weg met de Wmo. Evaluatie van de Wet maatschappelijke ondersteuning 2007-2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

NOOT

- 1 Van alle gemeenten in 2009 is geïnventariseerd welke politieke kleur de wethouder heeft die het Wmo-beleid in de portefeuille heeft. Tevens is de gemiddelde links-rechtspositie van de raad en het college bepaald op basis van de positie die partijen volgens de respondenten in het Nederlands Kiezersonderzoek 2006 innemen. Deze indicatie heeft om allerlei redenen een beperkte waarde. Zo wordt de score die partijen op landelijk niveau krijgen, toegekend aan individuele raadsleden. Verder ontbreken scores voor raadsleden van lokale partijen. Aan vertegenwoordigers van lokale partijen is om pragmatische overwegingen de gemiddelde score van 5 toegekend.

OVER DE AUTEURS

Dr. M.M.Y. (Mirjam) de Klerk is psychologe en werkzaam bij de onderzoeksgroep Zorg. Zij was project-leider van de eerste landelijke evaluatie van de Wmo en houdt zich bezig met de maatschappelijke positie en het gebruik van ondersteuning van ouderen en mensen met een beperking.

Dr. P.G. (Peter) Castenmiller is politicoloog en werkzaam bij Zenc, adviesbureau voor innovaties in het publieke domein. In het najaar van 2010 was hij, in opdracht van het scp, verantwoordelijk voor een voorstudie ten behoeve van de tweede evaluatie van de Wmo. In de periode 1985-1988 was hij verbonden aan het scp.

Kleurloos klagen

PEPIJN VAN HOUWELINGEN EN PAUL DEKKER

In het Continue Onderzoek Burgerperspectieven (COB) vragen we elk kwartaal aan minstens duizend mensen hoe ze vinden dat het in het algemeen gaat met Nederland. Men mag kiezen tussen ‘duidelijk de verkeerde kant op’, ‘iets meer de verkeerde dan goede kant op’, ‘iets meer de goede dan verkeerde kant op’, ‘duidelijk de goede kant op’ en ‘ik weet het niet’. Van begin 2008 tot eind 2010 kiest tamelijk stabiel zo’n 63% voor de verkeerde kant en 25% voor de goede kant; zo’n 12% kan niet kiezen. Wie kiest, wordt gevraagd zijn of haar antwoord toe te lichten. Dat wordt massaal gedaan en vaak met uitvoerige en ook emotionele teksten.

Velen maken zich behoorlijk boos en velen schrijven over de politiek (beide groepen overlappen). We hebben er nog nooit zo op gelet, maar je mag verwachten dat dat kleurrijk gebeurt, zowel vanwege de boosheid als de politiek. Mensen kunnen zich groen en geel ergeren, rood aanlopen, de toekomst zwart of in ieder geval niet rooskleurig zien en rood van woede zijn over de verantwoordelijken die het bruin bakken of te grijs maken en die men daarom het liefst bont en blauw zou willen slaan of minstens een gele kaart zou willen geven. Politiek lenen kleuren zich ook uitstekend om zichzelf neer te zetten en tegenstanders weg te zetten. Wereldwijd hebben politieke ideologieën zo een eigen kleur. Zwart voor de anarchisten, groen voor milieupartijen, blauw voor conservatieven en liberalen en rood voor socialisten en communisten. Daar zijn allerlei uitzonderingen op (zie voor een mooi landenoverzicht http://en.wikipedia.org/wiki/Political_colour) en er komen ook soms zeer uitgesproken kleuren bij, van de bruinhemden van het Duitse nationaalsocialisme tot het oranje van protestantse orangisten in Noord-Ierland. Blauw en rood voor de hoofdstromingen van respectievelijk rechts en links doen het in Neder-

land en Europa goed, maar in de Verenigde Staten lijkt het omgekeerd. Daar overheersen immers in de ‘blue states’ de Democraten en maken in de ‘red states’ de Republikeinen de meerderheid uit. Maar de kleurindeling klopt wel weer als we ons bedenken dat een ‘liberal’ in de Verenigde Staten aan de linkerkant van het politieke spectrum opereert. De blauwe kleur van zowel de Amerikaanse ‘liberal’ als de Europese ‘liberaal’ wordt vaak in verband gebracht met rust, regelmaat, helderheid, afstandelijkheid, beheersing en controle terwijl het rood van hun tegenstanders staat voor (com)passie, beweging, betrokkenheid en onstuimige energie. Zo bezien lijkt het op het tweede gezicht inderdaad niet zo onlogisch dat in de Verenigde Staten rood is gereserveerd voor rechts (de heetgebakende republikeinse rednecks en cowboys uit het zuiden en midwesten) en blauw voor links (de nuchtere democratische intellectuelen en ‘eggheads’ afkomstig uit het noordoosten). Ook de Europese stroming die zich bij uitstek liet leiden door het irrationele en een broertje dood had aan gematigdheid en intellectualisme, die van het nationaalsocialisme, koos welbewust voor het rood, de kleur van hun politieke doods vijanden: de socialisten en de communisten.

Maar we dwalen af. Hoe zwart zien hedendaagse Nederlanders hun toekomst? In welke felle kleuren geven ze uiting aan hun boosheid, in welke pastelkleuren aan hun hoop? Hoe schilderen ze de politiek? Om deze vragen te beantwoorden hebben we ongeveer 6500 toelichtingen op de ‘Welke-kant-gaat-het-op-met-Nederland-vraag’ geanalyseerd. Wat blijkt? In slechts 70 antwoorden, dus in iets meer dan 1% van het totaal aantal gegeven antwoorden, wordt een kleur vermeld. **Blauw** (24 antwoorden) is verreweg de meest genoemde kleur en wordt vijftien keer genoemd in de uitdrukking ‘meer blauw op straat’, twee respondenten klagen erover dat ze zich ‘blauw’ betalen en een ander ziet directeuren die hun zakken vullen en de boel belazeren graag een forse boete krijgen waar ze ‘blauw van aanlopen’. Blauw wordt gevolgd door groen en zwart met elk 13 antwoorden. **Groen** staat voor natuurgroen (‘er verdwijnt steeds meer groen in onze omgeving’), het groene hart of groene energie, zaken waar de respondenten overigens niet altijd positief over zijn. Een respondent ergert zich aan ‘milieugroeperingen die het hart vol hebben

van groene energie, groene economie' en daarmee Nederland uit de wereldmarkt prijzen. **Zwart** toont meer variatie: partijen zijn vooral bezig elkaar zwart te maken, er zijn problemen op zwarte scholen, Sinterklaas en zwarte piet worden bedreigd, er zijn mensen met een werkloosheidsuitkering die zwart bijwerken en Nederlanders denken steeds meer in zwart-wit termen. **Rood** wordt zes keer gebruikt waarvan maar één keer met een politieke betekenis. Drie respondenten zijn boos op mensen die door rood rijden (en één ergert zich aan mensen die in het bezit zijn van 'het roze papiertje' maar te laat richting aangeven), twee hebben het over rood staan en één verwijst naar de PvdA als de 'rode partij'. **Paars** volgt met vier verwijzingen en wel allemaal naar de gelijknamige politieke combinatie die tussen 1994 en 2002 het land regeerde. **Wit** gebruiken drie respondenten om melding te maken van 'witteboordencriminaliteit' en dan resten er naast het al vermelde roze nog twee verwijzingen naar **grijs** (iemand vindt het vervelend dat het 'grijs kenteken' is afgeschaft en een ander heeft het over 'ouderen die inmiddels grijs zijn') en een eenmalige vermelding van de kleur **oranje** (iemand die niet te spreken is over 'Het sprookje dat Oranjehuis heet').

Dat is een schamele oogst. De context waarin de kleuren worden genoemd is bijna altijd negatief, maar dat is niet verbazingwekkend aangezien het grootste deel van de gegeven antwoorden en met name de langere antwoorden onderbouwen waarom de respondent van mening is dat het met Nederland de verkeerde kant op gaat. Zo bezien is het misschien ook niet zo vreemd dat slechts 1% van de respondenten een kleurig antwoord geeft en dat – als we afzien van het gebruik als zelfstandig naamwoord van blauw (politie) en groen (natuur) – zwart de meest gebruikte 'kleur' is.

OVER DE AUTEURS

Prof. dr. P. (Paul) Dekker is hoofd van de onderzoeksgroep Participatie en Bestuur van het scp en hoogleraar Civil society aan de Universiteit Tilburg.

Dr. ir. P. (Pepijn) van Houwelingen is werkzaam op de afdeling Participatie en Bestuur en doet onderzoek naar informele groepen en burgerparticipatie.

Geeft u om de groene glazenmaker?

OPVATTINGEN OVER BIODIVERSITEIT

HETTY VAN KEMPEN

De rode koekoekshommel, het heideblauwtje en de olijke oranje bekerzwam: de natuur bestaat uit veel meer kleuren dan louter groen. De veelkleurigheid aan plant- en diersoorten (de biodiversiteit) neemt echter in rap tempo af. Regenwoud wordt gekapt voor sojateelt en biobrandstof, mangrovebos voor scampikweek. Ook doet de opwarming van de aarde een duit in het zakje: bij een verdere temperatuurstijging van 2 tot 3 graden loopt 20 tot 30% van de soorten op aarde het risico uit te sterven.¹ In Nagoya, Japan, is daarom afgelopen november getracht om op internationaal niveau afspraken te maken over het verminderen van het verlies aan biodiversiteit. Dat is overigens maar ten dele gelukt: er zijn afspraken gemaakt, maar er zijn geen sancties aan verbonden.

Het uitsterven van plant- en diersoorten is natuurlijk van alle tijden (denk aan de dino en de dodo) en van alle plaatsen: ook dichtbij huis worden diverse soorten bedreigd. Een blik op de Rode Lijsten van plant- en diersoorten² laat zien dat in Nederland bijvoorbeeld het driekleurig ruitertje en de paarse pronkridder (paddenstoelen), de groene glazenmaker (een libelle), en het bleek dijkzonnetje (een korstmos) met uitsterven worden bedreigd. Ook minder aansprekende soorten zoals de woekermier en de kleine wrattenbijter (een sprinkhaan) staan op de lijst. Wat nieuw is, is de snelheid waarmee het uitsterven van soorten plaatsvindt.

Is dat erg? Bekommert u zich om een korstmos meer of minder? Of ligt u wakker van de woekermier? Wellicht niet. Misschien wordt de vraag pregnanter als het de bedreiging van orang-oetans (lief!) en blauwvintonijnen (lekker!) betreft. De Europese Commissie heeft onderzoek laten uitvoeren om er achter te komen hoe belangrijk u biodiversiteit

vindt.³ Dan blijkt dat ongeveer acht op de tien Nederlanders het verlies aan plant- en diersoorten als een probleem beschouwen. Dat is een behoorlijk aandeel.

Zeven op de tien zeggen zelfs inspanningen te verrichten om biodiversiteit te beschermen. Heeft de Commissie zich bij het rapporteren van deze uitkomst ook achter de oren gekrabbd, of ben ik de enige die dat doet? Want wat zou u antwoorden op de vraag of u zulke inspanningen verricht? Met als antwoordcategorieën: ja, nee of weet niet?

De Eurobarometer-uitleg is lastig te interpreteren omdat de vraag zo weinig concreet gesteld is. Waar de één soms een verantwoord gevangen visje in de Bonus koopt, is de ander lid van het Wereld Natuur Fonds. En een derde reist af naar een natuurgebied om sloten te ontdoen van riet – opdat andere plantensoorten ook een kans krijgen. Ben je ook goed bezig voor de biodiversiteit als je zuinig bent met energie, om maar iets te noemen? Wanneer verricht je ‘inspanningen’, en hoeveel inspanning is genoeg om die vraag bevestigend te kunnen beantwoorden?

hooibeestje (foto: René Krekels)

Mijn vermoeden is dat een behoorlijk deel van de ja-zeggers een sociaal wenselijk antwoord heeft gegeven. Saillant detail is namelijk dat bijna de helft van de ondervraagden nog nooit van de term ‘biodiversiteit’ gehoord had vóór het begin van het interview. En dat 60% zich niet geïnformeerd voelt over het onderwerp. Je kunt je afvragen hoeveel zorgen men zich kan maken over een probleem waar men (bijna) niks vanaf weet.

En wat je dan bewust aan zo'n probleem zou kunnen doen. In dit licht lijkt zeven op de tien Nederlanders wel een erg hoge schatting van het aandeel van mensen dat actief iets aan biodiversiteit doet.

Bovendien kan men zich afvragen of de inspanningsbereidheid nog steeds zo groot is als ook enkele consequenties daarvan in de vragenlijst vermeld worden. Hoe je het ook wendt of keert, het beschermen van plant- en diersoorten kost geld. En het vergt een ander consumptiepatroon, wat zo mogelijk een nog groter schrikbeeld zal zijn voor veel mensen. Want willen we niet allemaal stiekem meer, groter, verder...? Hiervoor zijn grondstoffen nodig, en de (bio-)brandstof, het veevoer, de scampi's en het hardhout moeten toch ergens vandaan komen. Het is frappant dat die consequenties in de vragenlijst achterwege zijn gelaten. Ik ben benieuwd wat de uitslag was geweest indien ze wel vermeld waren.

Het door de Europese Commissie geschetste beeld zou wel eens een veel te rooskleurige beschrijving van de werkelijkheid kunnen zijn. Ik voel me in mijn opvatting gesteund door de antwoorden op een andere vraag in dezelfde enquête. In de beantwoording op de vraag wat de EU zou moeten doen ter bescherming van biodiversiteit staat 'regulering voor bedrijven' met stip op nummer 1 van de gewenste maatregelen – ruim 30% lijkt dit een goed plan. Eenzaam onderaan het lijstje bungelt het uitgeven van extra geld aan natuurbehoud; slechts

weidebeekjuffer (foto: René Krekels)

7% acht dit een geschikte maatregel. Het beeld dat ontstaat, is dat men het belangrijk vindt zolang het niet ten koste gaat van de eigen portemonnee.

Ik denk dat de gemiddelde Nederlander minder prioriteit stelt aan biodiversiteit dan deze enquête op het eerste gezicht doet vermoeden. In het meest positieve geval weet men er gewoon niet voldoende van af. Mijn verwachting is dat in veel gevallen een mening is gevormd binnen de vijf minuten die het afnemen van het interview geduurd zal hebben. Een onderzoek als dit is eigenlijk pas zinvol als het publiek beter geïnformeerd is. Een informatiecampagne over de problematiek rond biodiversiteit en wat men er zelf aan kan doen, zou dan ook meer op z'n plaats zijn, gevolgd door een beter doordacht onderzoek.

Ik ben benieuwd naar de uitkomsten daarvan. Het rooskleurige beeld zou wel eens iets bleker kunnen uitvallen dan dat het nu doet. Dat plaatje past dan wellicht wel beter bij de geringe inspanningsbereidheid op dit gebied van het nieuwe kabinet. Zo heeft staatssecretaris Bleker van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie onlangs aangekondigd niet meer te willen investeren in de ecologische hoofdstructuur. Dit behelst een verbinding tussen bestaande natuurgebieden in Nederland zodat soorten zich kunnen verplaatsen. Natuurbeheer en milieu zijn weggezet als 'linkse hobby's', waar geen prioriteit aan wordt gegeven. Vooral snog ziet het er dus niet zo vrolijk uit voor de groene glazenmaker.

NOTEN

- 1 Biodiversiteit werkt. Voor natuur, voor mensen, voor altijd. Beleidsprogramma Biodiversiteit 2008-2011.
- 2 Bron: Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.
- 3 Eurobarometer 290, voorjaar 2010.

OVER DE AUTEUR

Dr. H.M.A. (Hetty) van Kempen is als wetenschappelijk medewerker werkzaam bij de onderzoeksgroep Quartaire Sector. Ze is gepromoveerd in de politieke communicatie en houdt zich momenteel met name bezig met het analyseren van de vraag naar en het gebruik van jeugdzorg.

Gekleurde data

PATTY ADELAAR

Hoewel kleur meestal als iets positiefs wordt gezien, is gekleurd een negatieve kwalificatie als het om de gegevens gaat waarop analyses worden uitgevoerd. Niet-gekleurde gegevens staan dan min of meer gelijk aan ‘objectief’ en ‘betrouwbaar’. Gekleurde gegevens zijn daarentegen vervormd of vertekend door vooringenomen posities, meetfouten of andere oorzaken, en doen afbreuk aan de resultaten.

Veel publicaties van het SCP zijn gebaseerd op kwantitatieve analyses van gegevens. Vaak werken de onderzoekers daarbij met surveybestanden, bestanden met de resultaten van enquêtes onder de Nederlandse bevolking. Bij het verzamelen van deze gegevens zijn verschillende punten aan te wijzen waarbij een kans op vertekening bestaat. De resultaten van surveyonderzoek zullen bijvoorbeeld altijd afwijken van de ‘echte’ cijfers omdat je niet de hele populatie, maar slechts een deel daarvan ondervraagt. Dergelijke afwijkingen zijn meestal vrij goed te overzien en met behulp van statistische technieken te kwantificeren.

Buiten de aan steekproefonderzoek inherente afwijkingen zijn er echter ook nog andere, minder goed aanwijsbare oorzaken waardoor een antwoord niet helemaal of helemaal niet overeenkomt met het ‘goede’ antwoord: het eigenlijke antwoord op de vraag zoals de vraag bedoeld was. Negatief gesteld: het blijft mensenwerk.

VERSCHILLENDE PERSPECTIEVEN

Alle betrokkenen bij de dataverzameling werken vanuit een eigen perspectief. Dat bepaalt hun interpretatie van vragen en kleurt dan ook de betekenis van de uiteindelijke antwoorden.

De onderzoeker begint met een min of meer concrete onderzoeksvraag. Hij stelt een vragenlijst op omdat hij hoopt met de daarmee verkregen gegevens het antwoord op die vraag te vinden. Eigenlijk wil de onderzoeker de antwoorden alleen maar weten voor zover ze relevant zijn voor zijn onderzoeksvraag. Bij het opstellen van de vragen en antwoordmogelijkheden speelt dit op de achtergrond natuurlijk altijd mee.

De vragenlijst wordt vervolgens voorgelegd aan een steekproef uit de Nederlandse bevolking. Als het goed is, hebben de geselecteerde personen uiteenlopende achtergronden. Zij interpreteren de vragen uiteraard vanuit de eigen situatie. Vaak zijn zij bovendien relatief onbekend met de context waaruit de vragen voorkomen en zullen zij deze misschien heel anders opvatten.

Bij mondeling afgenomen vragenlijsten heb je ook nog te maken met enquêteurs. Dat kan gunstig uitwerken, omdat zij indien nodig een toelichting kunnen geven. Het kan echter ook verkleuring in de hand werken, omdat je in aanwezigheid van anderen meestal sterker geneigd bent om een sociaal wenselijk antwoord te geven.

EEN VOORBEELD

Ter illustratie kijk ik met de ogen van een respondent naar enkele vragen uit bestaande vragenlijsten. Deze vragen maken in werkelijkheid natuurlijk deel uit van een veel langere vragenlijst.

Stel een onderzoeker wil te weten komen of de afstand tot de halte van het openbaar vervoer gerelateerd is aan het meer of minder gebruik maken van het openbaar vervoer, en of dat samenhangt met het doel van de verplaatsing. Als 'vragenlijst' fungeren enkele vragen uit het Tijdbestedingonderzoek van 2005, waarvan ik even aanneem dat de onderzoeker hiermee aan de slag kan.

- Wat is de afstand van de dichtstbijzijnde halte van bus, tram of metro tot uw woning in meters? (s56)
- Hoe lang moet u lopen naar de meest gunstige bus-, tram- of metrohalte? (s57)

- Voor welk doel gebruikt u de bus/tram/metro het meest? Met een keuze uit zeven doelen plus ‘andere redenen’. (59)

Vervolgens probeer ik deze vragen als welwillende respondent te beantwoorden.

DILEMMA'S

Het probleem begint meteen al met de eerste, op zich toch vrij heldere vraag. Welke halte is het dichtst bij? Die van linksaf of die van rechtsaf, woon ik er niet precies tussen in? Hoeveel meter zou dat zijn? Geen idee! Ik kan natuurlijk een wandelingetje maken en mijn stappen tellen, maar zo welwillend ben ik nu ook weer niet. Ik gok dus maar wat.

Volgende vraag: wat is de meest gunstige halte? Dat ligt er natuurlijk helemaal aan waar ik naartoe moet. De bus heeft een andere route dan de tram. En er gaat trouwens ook nog een andere bus; die halte is wel iets verder weg, maar ik ben dan wel sneller in de binnenstad. Ha, gelukkig: ‘Weet niet’ is een van de antwoordmogelijkheden.

En het doel, tja, ik probeer altijd dingen te combineren: aansluitend op een tandartsbezoek thee drinken bij mijn vroegere buurvrouw, die in een aanleunwoning daar in de buurt woont, en daarna nog een paar boodschappen doen. Oh ja! – eventueel na een voorzichtige hint van de enquêteur – er staat ‘het meest’! Dan doet de tandarts gelukkig niet mee. Maar ja, ik doe boodschappen anders meestal op de fiets. Dus wat moet ik nu antwoorden. Deze keer staat ‘weet niet’ er niet bij. ‘Andere redenen’ dan maar, en als ik moet zeggen welke, dan zeg ik ‘van alles wat’.

ACHTERGRONDKENNIS

Dit voorbeeld is geen uitzondering. Vergelijkbare dilemma's doen zich bijvoorbeeld ook voor bij sommige vragen uit het Aanvullend Voorzieningengebruikonderzoek. Heb ik de afgelopen twaalf maanden een museum bezocht? Een paar keer, ja. Maar was dat nou een kunstmuseum, een regionaal museum of een algemeen museum met gemengde collectie, een natuurhistorisch/natuurwetenschappelijk museum of een techniek/weten-

schapsmuseum? En welke soorten kunstwerken heb ik op verschillende plaatsen gezien? Ik was laatst bij een tentoonstelling waar én schilderijen én keramiek én textiele vormen én foto's te zien waren. Zijn dat dan vier bezoeken? Dat tikt lekker aan. In dit geval is het onderscheid voor mij, en wellicht voor meer respondenten, te verfijnd om iets mee te kunnen. Daarvoor ben ik te weinig in de materie ingevoerd.

Ook bij vragen uit andere onderzoeken schiet mijn achtergrondkennis te kort. Natuurlijk, als burger word je geacht de wet te kennen, maar om zoals in het onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland bij een opsomming van alle wetten voor elke sociale voorziening (AOW, ABW, WW, ANW, WAO, WAZ, Wajong en Ziektewet) aan te kunnen geven of ik ze voldoende of onvoldoende vind, is mijn kennis ontoereikend.

Als het even kan, houd ik het als respondent dan ook maar liever bij het kleurloze antwoord 'weet niet'.

OVER DE AUTEUR

Ir. P. (Patty) Adelaar studeerde wiskunde aan de TU Delft en werkt in deeltijd bij het SCP als wetenschappelijk medewerker informatievoorziening. Zij coördineert de inhoud van het SCP-intranet en beheert de meta-informatie over databestanden. Ook is zij vertaalster Engels-Nederlands.

Het schaamrood van de uitkeringsontvanger

COK VROOMAN EN PATRICIA VAN ECHELT

In het verleden ging het ontvangen van een uitkering vaak gepaard met gevoelens van schaamte. Dat werd door de verstreckers soms bewust nagestreefd. Zo moesten in de achttiende eeuw Friese bededen een letter op hun kleding dragen, in de veronderstelling dat zo'n merkteken het gebruik van de armenzorg zou ontmoedigen (Spaans 1997: 315). De onderlinge steun van verwanten, geloofs- en stadsgenoten wortelde destijds in morele afspraken binnen de gemeenschap. Van uitkeringsontvangers werd verwacht dat zij de verkregen materiële steun tot op zekere hoogte vergoedden, door de gevers te eren, contraprestaties te leveren, en zich te schamen voor hun afhankelijkheid – daarmee tegelijk de eigen nederige positie en de maatschappelijke superioriteit van hun weldoeners bevestigend. Het oproepen en betonen van schaamte was een normaal bestanddeel van de toenmalige informele sociale zekerheid (Vrooman, 2009). Met de totstandkoming van de formele nationale regelingen veranderde dat. In Nederland kreeg de omslag van morele liefdadigheid naar wettelijke aanspraken vooral gestalte via de Noodwet Ouderdomsvoorziening (1947), de AOW (1957) en de Algemene Bijstandswet (1965). Te verwachten valt dat de gevoelens van schaamte bij uitkeringsontvangers door deze institutionele veranderingen in de loop der tijd kleiner werden. Voor de periode 1950-1980 is dat vermoedelijk ook zo. De 'onmaatschappelijken' van de Armenwet werden toen cliënten van de verzorgingsstaat die zich zelfbewuster opstelden – sommigen zelfs in die mate dat zij het uitkeringsbestaan als levensstijl verdedigden, zich beroepend op Lafargue's (1883) satirisch bedoelde 'recht op luiheid'.

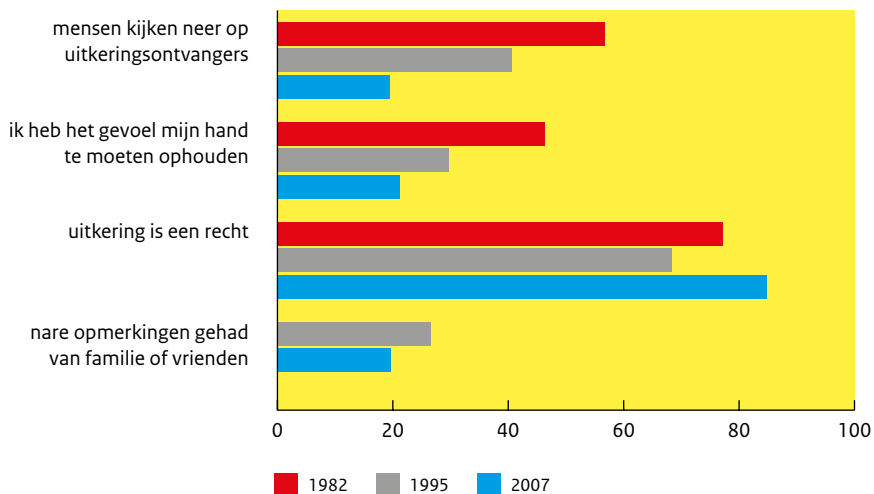
Men kan de vraag opwerpen of het schaamrood van de uitkeringsontvanger vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw verder is verbleekt, of dat juist sprake is van een

retrograde beweging. Voor het eerste pleit dat de juridificatie van de samenleving zich de afgelopen drie decennia alleen maar heeft voortgezet. Bovendien zijn de generaties die het vooroorlogse systeem aan den lijve ondervonden hebben, en daardoor waren grootgebracht met de overtuiging dat men zich voor het ontvangen van een uitkering moest schamen, grotendeels vervangen door jongere generaties voor wie het bestaan van dit soort collectieve voorzieningen wellicht meer vanzelf spreekt. Theoretisch is echter ook het omgekeerde denkbaar. Uitkeringsontvangers zijn zich de laatste decennia misschien meer gaan schamen omdat er in de samenleving kritischer over de sociale zekerheid wordt gedacht: het ‘recht op luiheid’ heeft nog maar weinig aanhangers, en het misbruik van sociale voorzieningen stuit op brede weerstand. De zelfperceptie van uitkeringsontvangers werd mogelijk negatiever: door de *targeting* op de onderkant gaat men zich wellicht eerder schamen voor de minderbedeelde groep waartoe men behoort. Met de groei van de arbeidsdeelname vanaf het midden van de jaren negentig werd werken bovendien steeds meer de norm (cf. Van Echtelt, 2010), waardoor uitkeringsontvangers zich misschien meer buitenstaander gingen voelen. Tenslotte zijn in het sociale zekerheidsbeleid de gedragsvoorschriften en de handhaving de laatste dertig jaar aangescherpt: de sollicitatieplicht werd strikter, men kreeg meer re-integratieplichten, en controles en sancties kwamen in de uitvoering centraler te staan. Het regeer- en gedoogakkoord van het kabinet-Rutte kondigt ‘een wettelijke plicht tot tegenprestatie naar vermogen’ in de bijstand aan, en de mogelijkheid de uitkering te korten als iemand door gedrag of kleding zijn kansen op de arbeidsmarkt beperkt. Uit het stringentere beleid destilleren uitkeringsontvangers mogelijk de boodschap dat zij door hun beroep op de sociale zekerheid iets verkeerd doen; en ook dat kan hun onbehagen hebben vergroot.

Het scp beschikt over gegevensbestanden uit 1982, 1995 en 2007 over de leefsituatie en opvattingen van werklozen (Van Echtelt 2010). Die werpen enig licht op de vraag of hun gevoelens van schaamte en onbehagen sinds de jaren tachtig zijn veranderd. Uit figuur 1 blijkt dat werklozen zich de afgelopen decennia duidelijk minder ongemakkelijk gingen voelen over hun uitkeringsafhankelijkheid. In 1982 was meer dan de helft van de

werklozen (57%) van mening dat ‘mensen neerkijken op uitkeringsontvangers’, terwijl dit in 2007 nog maar voor één op de vijf werklozen gold. Ook het aandeel dat het gevoel heeft de hand te moeten ophouden is meer dan gehalveerd (van 46% naar 21%). Tevens is het aandeel werklozen dat het eens is met de stelling dat een uitkering een recht is, gestegen van 68% in 1995 naar 85% in 2007; dat laatste lag acht procentpunt boven het peil van 1982. In 2007 gaf een op de vijf werklozen aan wel eens nare opmerkingen te hebben gehad van familie of vrienden over het feit dat ze niet werkzaam zijn. In 1995 gold dit nog voor ruim een kwart van de werklozen (gegevens over het eerste meetpunt ontbreken).

Figuur 1 Opvattingen over het ontvangen van een uitkering bij werklozen, 1982-2007 (procenten ‘helemaal’ mee eens)

Bron: SCP (LWW '82,'95); SCP/CBS (LWW'07)

Een multivariate analyse leert dat er geen sprake is van significante cohorteffecten; de wisseling van oude schaamtevolle voor jonge schaamtelozer generaties was dus niet de motor achter de geconstateerde veranderingen. Ook de levensfase van de respondenten blijkt niet van doorslaggevend belang. Ouderen voelen zich gemiddeld minder onbehagelijk; maar als we corrigeren voor het gegeven dat zij in de loop der tijd een groter deel van de werkloze groep gingen uitmaken, dan blijven er significante verschillen tussen de jaren bestaan. Dit voert tot de conclusie dat het onbehagen van werklozen de laatste dertig jaar niet is toegenomen, ondanks de kritischer maatschappelijke visie op de sociale zekerheid, het stringentere beleid, de grotere mate van *targeting* en het groeiend belang van werk. Vermoedelijk zette de attitudinale evolutie, die met de komst van uitgebreide wettelijke regelingen na de Tweede Wereldoorlog inzette, zich na 1980 eenvoudigweg voort. Het werd steeds vanzelfsprekender een beroep te doen op de collectieve sociale zekerheid indien de omstandigheden daartoe nopen; en in dat proces is het schaamrood van de uitkeringsontvanger tot een blosje vervaagd.

LITERATUUR

Echtelt, P. van (2010). *Een baanloos bestaan. De betekenis van werk voor werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden.*

Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Lafargue, P. (1883). *Le droit à la paresse - réfutation du droit au travail de 1848.* Bruxelles: Bibliothèque Populaire.

Spaans, J. (1997). *Armenzorg in Friesland 1500-1800.* Hilversum: UitgeverijVerloren.

Vrooman, J.C. (2009). *Rules of Relief. Institutions of social security, and their impact.* Den Haag: Sociaal en

Cultureel Planbureau.

OVER DE AUTEURS

Dr. J.C. (Cok) Vrooman is hoofd van de onderzoeksgroep Arbeid, Inkomen en Sociale Zekerheid van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Hij studeerde sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en promoveerde aan de Universiteit van Tilburg. De laatste jaren deed hij vooral onderzoek naar armoede en sociale uitsluiting, en naar de maatschappelijke betekenis van instituties op het terrein van de sociale zekerheid.

Dr. P. (Patricia) van Echtelt is socioloog en werkzaam bij de onderzoeksgroep Arbeid, Inkomen en Sociale Zekerheid. Zij verricht onderzoek op het terrein van arbeid en arbeidsparticipatie. Onlangs publiceerde zij over de opvattingen van werklozen en arbeidsongeschikten over werk en hun baanloze bestaan.

Het kleurenpalet van de Verpleging en Verzorging

DEBBIE OUDIJK, ISOLDE WOITTEZ EN EVELIEN EGGINK

Het standaard witte uniform van de verzorgsters en verpleegsters. Felgekleurd behang met vrolijke motiefjes om de voor velen toch sombere setting in tehuizen enigszins op te leuken. Verzorgingshuizen met kleurrijke namen als ‘Avondrood’, ‘Blauwhuis’ en ‘Groenhoven’. Meer kleur in het zorgpersoneel om de multiculturele samenleving in Nederland beter te weerspiegelen. Genoeg associaties met kleur als we denken aan de Verpleging en Verzorging (v&v).

Toch spelen in de discussie over de zorgsector slechts twee kleuren een hoofdrol. Personeelstekorten in de zorg staan hoog op de politieke agenda, waarbij de termen vergrijzing en ontgroening vaak de revue passeren. De komende vijftienvijf jaar zal de vergrijzing leiden tot een steeds harder stijgende zorgvraag in de v&v, en de vraag naar personeel zal moeten meegroeien (Eggink et al. 2010). Tegelijkertijd zal, met name in de laatste tien jaar van deze periode, door ontgroening, het personeelsaanbod krimpen (Van der Windt et al. 2009). Oplossingen voor het dreigende personeelstekort liggen in een tijdperk van bezuinigingen en begrotingstekorten niet voor het oprapen. Toch zullen er ingrijpende maatregelen moeten worden genomen.

Zulke maatregelen kunnen op verschillende manieren tot stand komen, bijvoorbeeld opgelegd vanuit het beleid of op initiatief van het personeel. In *Leren Veranderen* presenteren Léon de Caluwé en Hans Vermaak (2006) het ‘kleurdrukdenken’ voor veranderende organisaties. De kleuren geel, blauw, rood, groen en wit representeren theorieën over hoe veranderingen het beste tot stand komen. Met het oog op de noodzakelijke veranderingen in de v&v kunnen we de vraag stellen: “Welke kleur hoort bij de Verpleging en Verzorging?”

Aan de hand van voorbeelden gaan we voor elke kleur uit het kleurdrukdenken na in hoeverre dit type verandering een oplossing kan leveren voor het komende personeelstekort in de v&v. Daarbij geven we aan welke actoren direct met dit type verandering te maken krijgen, wat de gevolgen van deze veranderingen voor de vraag naar personeel zijn, en de valkuilen die ermee zijn geassocieerd. Tabel 1 geeft een samenvatting van dit alles.

Tabel 1 De vijf kleuren van veranderen

kleur	typering	actoren	voorbeeld	gevolg voor de vraag naar personeel	valkuil
geel	coalitievorming	instellingen	fusies	hogere arbeidsproductiviteit	machtspelletjes
blauw	planning	beleidsmakers	indicatiestelling	minder personeelsvraag	irrationele aspecten
rood	motivatie	personeel	aantrekkelijkheid werken in de zorg	meer personeelsaanbod	'doodknuffelen'
groen	leren	personeel en cliënten	technologie	hogere arbeidsproductiviteit	ontbreken wil tot veranderen
wit	laissez-faire	iedereen	persoonsgebonden budgetten	minder vraag, meer aanbod, hogere arbeidsproductiviteit	wanneer sturen

Bron: scp

GEEL

Bij veranderingen die volgens de gele denkwijze worden doorgevoerd, worden standpunten bijeengebracht en coalities gevormd: gezamenlijke belangen staan voorop. Veranderingen worden gelegitimeerd door een coalitie van machthebbers waarbij communicatie en onderhandelen hoog in het vaandel staan. De sector v&v wordt gefinancierd met publieke middelen en veranderingen worden vanuit de overheid gestuurd, maar ook op lokaal niveau verandert er veel. Zo is er al enige tijd sprake van fusies in de ouderenzorg, en grotere instellingen krijgen de overhand. Fusieren betekent een sterkere onderhandelingspositie met andere zorginstellingen, verzekeraars en op de arbeidsmarkt. Fusies zouden moeten leiden tot efficiëntere dienstverlening, waardoor de arbeidsproductiviteit toeneemt, en er minder personeel nodig is. Een risico bij veranderen volgens de gele theorie is dat het proces escaleert naar een machtsrijd. Daarbij kunnen de belangen van de cliënten, die voorop moeten staan, ondergesneeuwd raken.

BLAUW

Bij blauwe veranderingen staan eenduidigheid, helderheid en planning voorop. Alle veranderingen zijn volgens deze theorie haalbaar als men er eerst goed over nadenkt en gebruikmaakt van zoveel mogelijk empirische ondersteuning. Blauw voerde de bovenaan bij de implementatie van de indicatiestelling in de v&v. Er is objectieve input, nl. de zorgbehoefte, een onafhankelijke procedure via het ciz en een duidelijk doel, namelijk doelmatig en efficiënt zorggebruik. Hiermee wordt het zorggebruik beperkt, en zal de vraag naar personeel ook minder groot zijn. Een belangrijke blauwe valkuil is het irrationele aspect, juist datgene wat vooraf niet bedacht kan worden. Caluwé en Vermaak geven aan dat zij regelmatig van projectleiders te horen krijgen: 'Dit is zo'n mooi project, wat jammer dat er mensen in zitten. Die verwateren mijn ontwerp.' Misschien is dit de reden dat zelfs bij onafhankelijke indicatiestelling de doelmatigheid van zorginkoop soms te wensen overlaat.

ROOD

De rode manier van verandering vindt plaats door mensen op de juiste manier te prikkelen en te motiveren (beloning of straf). De rode verandering richt zich op de zachte kant van een organisatie. De doelen van de organisatie en de individuen moeten overeenkomen. De ouderenzorg worstelt al enige tijd met reputatieproblemen. De populariteit van verzorgende beroepen, in opleidingen en op de arbeidsmarkt, neemt af (Blauw Research 2008). Om de sector aantrekkelijker te maken zijn verschillende initiatieven gestart, zoals Erkenning Verworven Competentietrajecten, levensfasebewust beleid en stagefondsen. Hiermee wil men het aanbod van personeel vergroten en de personeelstekorten het hoofd bieden. Het risico bij het rode denken is dat het personeel wordt 'doodgeknuffeld', waarbij alle sfeerverlagende confrontaties uit de weg worden gegaan. En zoals Caluwé en Vermaak het in een bij de zorgsector passend spreekwoord verwoorden: 'Zachte heelmeesters maken stinkende wonden.'

GROEN

Groene verandering komt tot stand door middel van leren: veranderen begint bij jezelf. Deze denkwijze gaat over toepassen van opgedane kennis, over experimenteren en verkennen. In de v&v kunnen nieuwe technologische ontwikkelingen, zoals domotica, hierbij een rol spelen. Werk kan uit handen worden genomen, of kan efficiënter worden verricht. Personeel en cliënten moeten zich hiervoor openstellen, ermee leren omgaan. Daarin schuilt ook de valkuil van het groendenken. Wat als men zich er niet voor kan of wil openstellen, men niet kan of wil leren? Huishoudelijke taken die verricht worden door automatische zelfzoekende robot stofzuigers: het klinkt als een uitkomst. Geautomatiseerd gewassen of verschoond worden, klinkt toch echter een stuk minder aantrekkelijk.

WIT

De witte manier van veranderen draait om de spontane evolutie. Uitgangspunt is dat alles continue in verandering is. Als je begrijpt hoe en waarom ontwikkelingen plaatsvinden, kan verandering gestuurd worden door ruimte te geven aan vernieuwers en obstakels weg te nemen. Zo zijn in de zorg, waaronder de v&v, persoonsgebonden budgetten ingesteld waarmee cliënten zelf gericht zorg inkopen. Zij kunnen zelf voor passende hulp zorgen, wat leidt tot meer tevredenheid bij de cliënten en kostenbesparing voor de overheid. Doordat de hulp passender en efficiënter is, zal er minder personeel voor nodig zijn. Het knelpunt zit in de timing. Want hoe bepaal je wanneer je moet ingrijpen en wanneer je ruimte moet bieden? In een complexe sector zoals de Verpleging en Verzorging lijkt het nagenoeg onmogelijk om het benodigde overzicht te houden.

DE KLEUR VAN VERANDEREN IN DE VERPLEGING EN VERZORGING

De auteurs van *Leren Veranderen* geven aan dat elke kleur op zichzelf staat. Kleuren evolueren niet in elkaar en moeten niet gemengd, samengevoegd of gecontrasteerd worden. Wij denken daar anders over. Wit, zowel in de kleurenleer als in *Leren veranderen*, omvat namelijk alle kleuren. In de kleurenleer wordt dit vaak aan de hand van lichtstralen uitgelegd. Denk aan het witte zonlicht dat uit alle kleuren is opgebouwd, waardoor het bij weerkaatsing een prachtige regenboog kan vormen. Veranderingen in een complexe sector als de v&v moeten tot stand komen door alle kleuren te gebruiken. Om de personeelstekorten op te lossen zullen dus verscheidene actoren op allerlei verschillende manieren veranderingen tot stand moeten brengen. Er is een combinatie van alle kleuren nodig: wit, maar dan in de betekenis van de kleurenleer. Een toepasselijke associatie bij de Verzorging en Verpleging.

LITERATUUR

- Blauw Research (2008). *Een warm hart voor de zorgsector? Landelijke beroepskeuzemonitor 2008*. Rotterdam: Blauw Research.
- Caluwé, Léon de, en Hans Vermaak (2006). *Leren veranderen. Een handboek voor de veranderkundige*. Deventer: Kluwer.
- Eggink, Evelien, Debbie Oudijk en Isolde Woittiez (2010). *Zorgen voor Zorg. Ramingen van de vraag naar personeel in de verpleging en verzorging tot 2030*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van der Windt, Willem, Raymond Smeets en Elsbeth Arnold (2009). *Regiomarge 2009: De arbeidsmarkt voor verpleegkundigen, verzorgenden en sociaalpedagogen 2009-2013*. Utrecht: Prismant.

OVER DE AUTEURS

- D. (Debbie) Oudijk msc. studeerde gezondheidwetenschappen aan de Vrije Universiteit in Amsterdam met als afstudeerrichting Beleid en Organisatie. Sinds 2009 is zij werkzaam bij de afdeling Quartaire Sector op het scp. Het onderzoek dat zij met scp-collega's uitvoert, richt zich met name op de informele zorg en de ouderenzorg.
- Dr. I.B. (Isolde) Woittiez studeerde econometrie in Rotterdam. In 1990 promoveerde zij in Tilburg op het terrein van de arbeidsmarkteconometrie, waarna zij op de Universiteit van Leiden haar onderzoek voortzette. Sinds 1998 werkt ze bij het scp. Zij houdt zich bezig met het ontwikkelen van statistische modellen die gebruikt worden om ramingen te maken; de laatste jaren vooral met analyses van de vraag naar en het gebruik van zorg. Met scp-collega's publiceerde zij met name over verpleging en verzorging, gehandicaptenzorg en jeugdzorg.
- Dr. E. (Evelien) Eggink studeerde wiskunde in Nijmegen. Tussen 1988 en 1994 werkte ze bij het Tinbergen Instituut en het Econometrisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam aan haar proefschrift op het terrein van econometrie en arbeidsmarkteconomie. Sinds 1994 werkt ze bij het scp aan onderzoek naar de productiviteit van de publieke sector. De laatste jaren heeft ze haar onderzoeksterrein uitgebreid met modelontwikkeling op het terrein van de woningmarkt, kinderopvang en verpleging en verzorging.

Zijn Nederlandse tieners nou echt zo blauw als een tientje?

SANDER BOT

Er wordt vaak gesproken over het alcoholgebruik van ‘de jeugd van tegenwoordig’. Zij zou zich in groten getale te buiten gaan aan slemppartijen en het liefst drinken tot er een coma op volgt. Zo zijn er alarmerende berichten over een groei van het aantal ziekenhuisopnames van jongeren als gevolg van alcoholvergiftiging (Van Hoof, Van der Lely, Rodrigues Pereira & Van Dalen 2010). Ook om de meerderheid van de drinkende jongeren die niet eindigt in het ziekenhuis, kan men enige zorg hebben: alcoholgebruik verhoogt namelijk het risico op bijvoorbeeld verkeersongevallen en ongewenste intimiteiten. Bovendien wordt het onvolwassen brein door alcoholgebruik geschaad in de ontwikkeling.

Toch is het de vraag of het met het alcoholgebruik van de jeugd echt zo uit de hand loopt. Het lijkt of er in de media bovengemiddeld aandacht is voor de excessen, waardoor het zicht op de doorsnee jongere wat vertroebeld raakt. De toename van ziekenhuisopnames betreft een klein aandeel van de jongeren en zegt daarom weinig over de hele groep. Gelukkig is er daarom ook informatie over de ‘normale’, gemiddelde jongere. Hieruit blijkt dat jongeren de laatste jaren niet meer zijn gaan drinken en ook op latere leeftijd beginnen met drinken (Van Dorsselaer en anderen 2010). Dit laatste is pure winst, aangezien dit schade aan het jonge brein beperkt en de kans op verslaving op latere leeftijd verkleint. Ook staat Nederland niet meer in de top van de zwaarst drinkende jongeren in Europa; in bijvoorbeeld Duitsland, Oostenrijk en Tsjechië wordt vaker gedronken en in de Scandinavische landen en Groot-Brittannië zijn de hoeveelheden groter (Hibell en anderen 2009).

Toch gaat niet alles de goede kant op. De laatste jaren is bekend geworden dat ouders een belangrijke rol kunnen spelen in het voorkomen van vroegtijdig alcoholgebruik bij

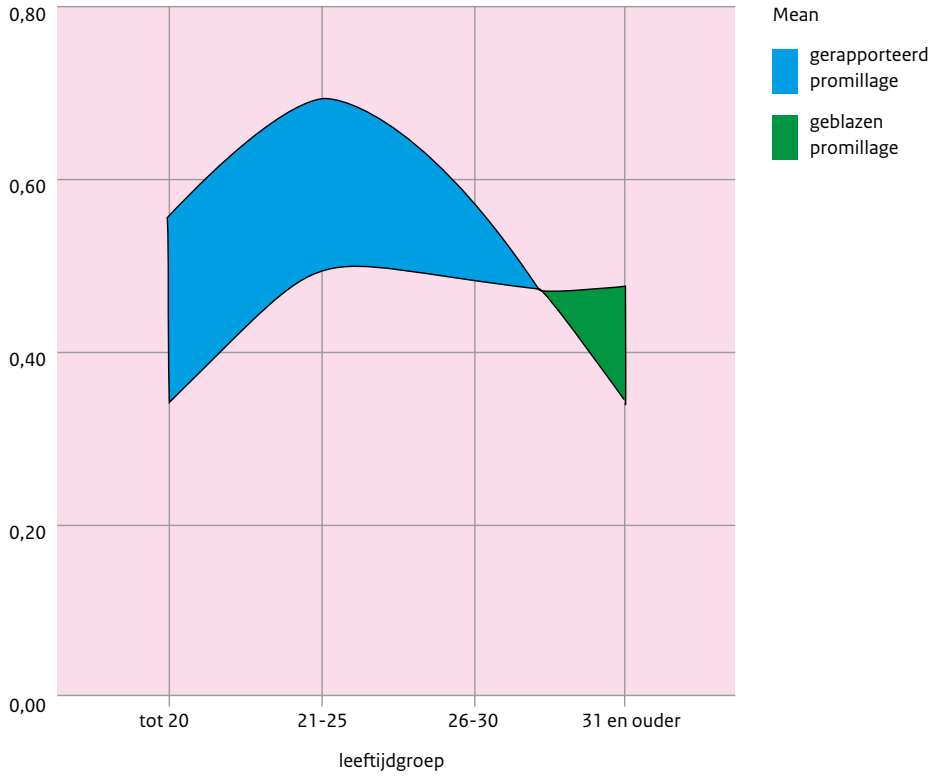
hun kinderen, maar daarvoor moeten ze natuurlijk wel op de hoogte zijn van het drinkgedrag van hun kinderen. Volgens Verdurmen en collega's (2008) en Van Dorsselaer en collega's (2010) onderschatten ouders enorm hoeveel hun kinderen drinken. Zij vonden met behulp van vragenlijsten dat kinderen in het weekend drie of zelfs vijf maal meer drinken dan hun ouders denken.

Het is echter de vraag of wat jongeren hier zelf over zeggen helemaal klopt. Ongezonder of niet, alcoholgebruik wordt onder jongeren nog altijd als iets stoers gezien. Het is niet onwaarschijnlijk dat jongeren ook op vragenlijsten 'stoere', maar niet waarheidsgetrouwe hoeveelheden invullen, zeker als de vrienden of klasgenoten aanwezig zijn bij het invullen. Het is bovendien maar de vraag of jongeren zo goed kunnen onthouden hoeveel zij gedronken hebben. Niet omdat ze last hebben van een vroege vorm van het syndroom van Korsakov, maar bij het innemen van veel alcohol in één keer (en dit is precies hoe jongeren vaak drinken) zijn geheugenproblemen wel degelijk aan de orde. Bij jongeren mogelijk zelfs meer dan bij volwassenen. Het is niet onwaarschijnlijk dat jongeren hun alcoholgebruik inschatten gebaseerd op het tempo dat zij zich van het begin van de avond herinneren. Als zij tot diep in de nacht zijn uitgegaan, schatten zij hun alcoholgebruik door er van uit te gaan dat zij in één tempo hebben doorgedronken. Iedere kroeggenoot kan echter beamen dat na een bepaald tijdstip de bar maar beter dicht kan. De baromzet zakt namelijk sterk in en sommige bezoekers worden vervelend. Dat er dan al ongezond veel gedronken is, staat buiten kijf, maar dat er de hele nacht straf wordt doorgedronken, is onwaarschijnlijk.

Er zijn echter goede argumenten te bedenken waarom jongeren hun drinkgedrag juist zouden onderschatten in plaats van overschatten (Bellis et al. 2009, Kerr et al. 2005). Om te weten hoeveel jongeren echt drinken moet je dit eigenlijk feitelijk meten. We hebben daarom de proef op de som genomen en zijn met enkele onderzoekers van de Radboud Universiteit Nijmegen en de Universiteit Utrecht twee weekendavonden op pad gegaan. In horecagebieden hebben we aan jongeren en iets oudere jongeren een vragenlijst gegeven waarop ze konden invullen hoeveel ze tot dan toe gedronken hadden en hoe laat

ze met drinken waren begonnen. Door deze gegevens te combineren met hun geslacht en lichaamsgewicht konden we een prima inschatting maken van het te verwachten alcoholpromillage in het bloed. Vervolgens hebben we met professionele blaasapparatuur vastgesteld wat hun werkelijke alcoholpromillage was, zodat we deze twee maten met elkaar konden vergelijken. Wat bleek: de ruim 100 deelnemers rapporteerden gemiddeld meer dan 35% meer alcoholgebruik dan bij hen gemeten werd. Deze afwijking valt op zichzelf nog mee, maar de overschatting varieerde nogal met leeftijd. Bij jongeren onder de 21 liep deze overschatting op tot 63%. Het is duidelijk: jongeren rapporteren flink meer te hebben gedronken dan zij daadwerkelijk doen. Onderstaande grafiek illustreert dat dit opgaat voor de jongeren tot 25 en daarna afneemt, tot zelfs een onderschatting van het eigen drinkgedrag bij de wat ouderen. Het is natuurlijk de vraag of men zich oprecht vergist bij het schatten, of dat de jongsten gemotiveerd zijn hoog op te geven over hun drinkgedrag, terwijl de ouderen zich hiervoor wat voor schamen.

Er zijn ook anekdotische aanwijzingen dat niet alle jongeren enorme zuipschuiten zijn. Zo dachten we dat zij die al op jonge leeftijd 's avonds en 's nachts op het Eindhovense Stratumseind vertoeven wel tot een groep zouden behoren die zich aan van alles te buiten gaat. De verhalen over hun drinkgedrag waren echter verbazend onschuldig. De één zei nooit meer dan twee consumpties te drinken, een ander nam altijd vijf euro mee als zij ging stappen en keerde terug naar huis als deze op waren. Degenen met de grootste praatjes over hun drinkgedrag bliezen er het verste 'naast'.

Natuurlijk is deze onderzoeksopzet niet vrij van problemen. Een bloedtest is betrouwbaarder dan een blaastest om alcoholpromillages vast te stellen. Ook is het niet ideaal om mensen op straat, in aanwezigheid van vrienden en onder invloed van alcohol een vragenlijst te laten invullen. De vraag is of het wel ideaal is dit te doen in een klaslokaal, tussen klasgenoten en als het drinken weer verleden tijd is. Er is geen twijfel dat de gemiddelde Nederlandse jongere geen aanhanger van de blauwe knoop is, maar laten we hem qua alcoholgebruik niet op zijn blauwe ogen geloven.

LITERATUUR

- Bellis, M.A., K. Hughes, P.A. Cook en M. Morleo (2009). *Off Measure: How we underestimate the amount we drink*. Londen: Alcohol Concern.
- Dorsselaer, S. van, M. de Looze, E. Vermeulen-Smit, S. de Roos, J. Verdurmen, T. ter Bogt, en W. Vollebergh (2010). *HBSC 2009: Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Trimbos-Instituut.
- Hibell, B., U. Guttormsson, S. Ahlström, O. Balakireva, T. Bjarnason, A. Kokkevi en L. Kraus (2009). *The 2007 ESPAD Report - Substance Use Among Students in 35 European Countries*. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN).
- Hoof, J.J. van, N. van der Lely, R. Rodrigues Pereira en W.E. van Dalen (2010). 'Adolescent alcohol intoxication in the Dutch hospital Departments of Pediatrics' in: *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, jg. 71, nr. 3, p. 366-372.
- Kerr, W.C., T.K. Greenfield, J. Tujague en S.E. Brown (2005). 'A Drink Is A Drink? Variation in the Amount of Alcohol Contained in Beer, Wine and Spirits Drinks in a US Methodological Sample. Alcoholism' in: *Clinical and Experimental Research* jg. 29, nr. 11, p. 2015-2021.
- Verdurmen, J. E., S. Smit, K. van Dorsselaer, Monshouwer en I. Schulten (2008). *Ouders over alcohol-, roken- en drugspecifieke opvoeding 2007: kerngegevens uit het peilstationsonderzoek ouders*. Utrecht: Trimbos-Instituut.

OVER DE AUTEUR

Dr. S.M. (Sander) Bot is sinds januari 2010 senior onderzoeker bij de onderzoeksgroep Emancipatie, Jeugd en Gezin. Hij studeerde sociale en organisatiepsychologie aan de Universiteit Leiden en is aan de Radboud Universiteit Nijmegen gepromoveerd op alcoholgebruik in groepen jongeren. Momenteel doet hij onderzoek naar de jeugdzorg.

Rood haar

ESTHER VAN DEN BERG

In september 2010 werd voor de vijfde keer de Roodharigendag georganiseerd, een jaarlijks Nederlands evenement waar mensen met rood haar bij elkaar komen. Zo kunnen zij ervaren hoe het is om een keer niet in de minderheid te zijn. Op de Roodharigendag worden zij op de troon gehesen in een sfeer die ademt: Red is beautiful!

Coebergh Roodharigendag 2010: 4000 roodharigen uit 40 landen in de binnenstad van Breda. Voor informatie en impressies zie www.roodharigen.nl (foto: Bart Rouwenhorst)

Rood is een unieke haarkleur. Minder dan 1% van de wereldbevolking heeft rood haar, 2% van de Nederlandse bevolking heeft het. In de loop van de geschiedenis is de houding ten opzichte van roodharigen heel verschillend geweest. In sommige episoden en culturen zijn roodharigen bewonderd en in andere tijden en culturen juist verguisd. Roodharigen schijnen geliefde slaven en partners te zijn geweest in de tijd van de Romeinen, maar menige roodharige vrouw eindigde als heks op de brandstapel in de Middeleeuwen (Heckert en Best 1997: 369). Verschillende kunstenaars in de wereldgeschiedenis hadden een fascinatie voor rood haar of hebben beroemde werken gemaakt met afbeeldingen van roodharige personages (Titiaan, Sandro Botticelli, Dante Gabriel Rossetti, Gustav Klimt). Bekende roodharigen zijn: André van Duijn, Gerrit Hiemstra (weerman), Marian Mudder (actrice) of Elsbeth Etty (publiciste, hoogleraar). Er leven veel fabels en vooroordelen over roodharigen, zij zouden bijvoorbeeld temperamentvoller zijn of seksueel actiever dan mensen met een andere haarkleur.

De huidige tijdsgeest in Nederland lijkt er eerder een te zijn van bewondering voor rood haar dan van verguizing, zoals ook blijkt uit de populariteit van het rood verven van niet-rood haar. Ouder onderzoek in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk laat echter zien dat rood haar en de huidskleur van veel roodharigen (licht met sproeten) van oudsher niet erg geliefd zijn. De uitkomsten van onderzoek uit 1978 waren zo ongunstig dat de onderzoekers zich afvroegen waarom er toch zo'n aversie was tegen roodharigen (Feinman en Gill 1978, geciteerd door Takeda, Helms en Romanova 2006: 91). Onderzoek naar het schoonheidsideaal van Amerikaanse vrouwen aan de hand van archiefonderzoek in vrouwenbladen liet zien dat de vertegenwoordiging van roodharige vrouwen op afbeeldingen in vrouwenbladen tussen de jaren vijftig en de jaren negentig van de vorige eeuw enorm was gedaald (Rich and Cash 1993: 119). In Engeland lijkt het klimaat voor roodharigen grimmiger dan elders. Daar zijn verschillende voorvallen bekend van roodharigen die aan ernstige pesterijen blootstaan en van publieke kwesties over beledigende uitingen. Daar is de term 'gingerism' voor in het leven geroepen en er is discussie over de vraag of gingerism nu kan worden vergeleken met racisme (Rohrer 2007).

Onderzoekers zochten een (deel)verklaring voor de impopulariteit van rood haar in het gegeven dat het een zeldzame haarkleur is en daarmee een bedreigende afwijking van de norm. In de literatuur is gespeculeerd hoe het vooroordeel over roodharigen als onsympathiek weer andere etiketten kan voeden: dat voor roodharigen als competent in de werksituatie. Die stereotypering zou in het voordeel van ambitieuze roodharigen kunnen werken: In het Verenigd Koninkrijk werd gevonden dat roodharige CEO's (Chief Executive Officers, bestuursvoorzitters) oververtegenwoordigd waren vergeleken bij het aandeel roodharigen in de bevolking. Voor blonde CEO's (vooroordeel: sympathiek maar niet competent) was het beeld omgekeerd: het aandeel blonde CEO's was kleiner dan op basis van hun aandeel in de bevolking verwacht kon worden (Takeda, Helms en Romanova 2006: 93). Het vooroordeel van roodharigen als koud maar competent, staat weer in contrast met andere gevonden stereotyperingen zoals het hebben van een vurig temperament of het hebben van een humoristische inslag en een neiging tot het spelen van de clown (Heckert en Best 1997: 372-373).

Met rood haar ben je in de minderheid en opvallend, veel roodharige kinderen worden zich al vroeg bewust van hun haarkleur. Ze staan ongewild meer in de belangstelling dan andere kinderen en roodharigen die nu veertig jaar of ouder zijn, hebben herinneringen aan pesterijen over hun haarkleur. 'Ik heb er niet heel zwaar onder geleden, maar ik werd er wel mee gepest, het was wel een onderwerp' (vrouw, 45+, in tv-programma Helder, uitgezonden 19 januari 2010).

'Vuurtoeren; stoplicht (wanneer spring je op groen?)... ook ik kan erover meepraten. En ik weet vrijwel zeker dat ik op school wel eens als zondebok voor kattenkwaad van de hele klas ben aangewezen omdat ik met mijn rode haar meteen opviel' (man, 60+, in Trouw 30 april 2008). De ervaringen van de nu volwassen roodharigen maken dat ze als kind niet veel op hadden met hun rode haar. 'In het begin van de pubertijd was ik niet heel blij [...] ik was een beetje schuw, vond mezelf ook echt lelijk. Ik schaamde me voor mijn witte huid. In de zomer liet ik me verbranden om maar een kleur te hebben' (vrouw, 45+, in tv-programma Helder, uitgezonden 19 januari 2010). 'Ergens tussen de tien en

vijftien jaar werd ik me bewust van mijn haarkleur omdat ik er toen af en toe mee gepest werd. [...] Dat is niet fijn, dus dan is het ook niet fijn dat je rood haar hebt' (man, 40+, bezoeker roodharigendag).

Maar op volwassen leeftijd gaat trots de boventoon voeren, zoals de Amerikaanse sociologen Heckert en Best ontdekten op basis van twintig interviews met volwassen roodharigen. Zij vonden dat het zelfbeeld van roodharigen tussen de kindertijd en de volwassen leeftijd een transformatie doormaakt van negatief naar positief, ofwel van 'ugly duckling to swan' (Heckert en Best 1997: 366). 'Dat is een geleidelijk proces geweest.

Als je steeds meer ziet hoe mooi het eigenlijk is dat rode haar [...] dat je snapt dat het rode haar je ook iets oplevert [...] als je ouder bent, is het juist fijn om je te onderscheiden. Nu voelt het heel goed' (vrouw, 45+, in tv-programma Helder, uitgezonden 19 januari 2010). 'Ik weet dat ik nu iets meer opval [...] dat je iets makkelijker herinnerd wordt vanwege je rode haar, dat is wel eens handig in het werk' (man, 40+, bezoeker roodharigendag). 'Maar beetje bij beetje word je trots op je haar. Zo zelfs, dat naarmate je ouder wordt en het haar een rosigere kleur gaat aannemen, je de oorspronkelijke kleur wilt versterken. Je wordt een halve nepper en laat de kapster er een kleurtje inzetten' (man, 60+, in Trouw 30 april 2008).

Marian Mudder
(foto: Bart Alexander)

Interessant is de vraag in hoeverre een evenement als de Roodharigendag kan bijdragen aan een gevoel van trots. 'Ik denk dat die dag wel iets heeft aangewakkerd van dat je van een bepaalde groep bent, dat het daardoor bij mij meer op de agenda is gezet dan vijf jaar geleden [...] dat is puur aandacht voor het onderwerp, dat is positief' (man, 40+, bezoeker roodharigendag). Mogelijk is het evenement voor sommige bezoekers méér dan alleen een leuk dagje uit, en bovendien een louterende ervaring.

LITERATUUR

- Heckert, Druann Maria en Amy Best (1997). Ugly duckling to swan: Labeling theory and the stigmatization of red hair, p. 365-384. In: *Symbolic Interaction* jg. 20, nr.4.
- Panhuis, Bert van (2008). 'De pure uitstraling van roodharigen'. In: *Trouw*, 30 april 2008.
- Rich, Melissa K. en Thomas F. Cash (1993). The American image of beauty: Media representations of hair color for four decades, p. 113-124. In: *Sex Roles*, jg. 29, nr. 1-2.
- Rohrer, Finlo (2007). 'Is gingerism as bad as racism?', In: *BBC News Magazine*, 6-6-2007, geraadpleegd november 2010 via <http://news.bbc.co.uk/2/hi/6725653.stm>.
- Takeda, Margaret B, Marilyn M. Helms en Natalia Romanova (2006). Hair color stereotyping and CEO selection in the United Kingdom, p. 85-99. In: *Journal of Human behavior in the Social Environment*, jg. 13, nr. 3.
- Teleac, tv-programma Helder, uitgezonden 19 januari 2010, geraadpleegd november 2010 via http://educatie.ntr.nl/helder/alle_uitzendingen/item/2628185/roodharigen.

OVER DE AUTEUR

Dr. E. M. (Esther) van den Berg is politicoloog en promoveerde op de invloed van ngo's op het Nederlands buitenlands beleid. Ze is werkzaam op de afdeling Participatie en Bestuur en doet onderzoek naar civil society, maatschappelijk middenveld en burgerparticipatie in informele verbanden.

Een kleurrijke werkomgeving

ANGELA VAN DEN BROEK

'Wat betreft de kleuren die ik gebruik, wat is daar zo interessant aan? Ik denk niet dat iemand beter of helderder zou kunnen schilderen met een ander palet van kleur. Het belangrijkste is om te weten hoe je de kleuren dient te gebruiken. Hun keuze is een kwestie van gewoonte'
(Monet 1905)¹

Als net afgestudeerde aan het werk bij het scp is niet direct een kwestie van gewoonte. Een nieuw gebouw, een nieuwe omgeving en nieuwe mensen. In het begin stond ik elke dag om me heen kijkend op de roltrappen. Inmiddels ben ik een jaar verder, en gaat de loop van de ingang naar mijn bureau toch wat meer op de automatische piloot. Voor de meesten van ons is deze route de gewoonste zaak van de wereld. Toch worden wij dagelijks beïnvloed door (de kleuren van) deze omgeving, dus kijk eens om je heen!

De positieve invloed van bepaalde kleuren, en de afleidende werking van andere kleuren maken dat gericht kleurgebruik bepaalde functies en gedragingen kunnen ondersteunen (Mobach 2009). Zo gebruikte Florence Nightingale al meer dan 150 jaar geleden kleuren (in de vorm van bloemen) als therapeutisch middel in haar ziekenverzorging.² Het staat ook vast dat kleurgebruik de functionaliteit en identiteit van organisatiearchitectuur kan versterken, maar of het daarmee ook echt de prestaties van organisaties kan beïnvloeden, lijkt op dit moment nog onbeslist (Mobach 2009).

In de vijftiende eeuw was het Leonardo da Vinci die een lijst opstelde van kleuren geassocieerd met psychologische aspecten. De associaties gelden grotendeels nog steeds, en de psychologische betekenis van kleur is zelfs voor een deel universeel.³ Zo wordt rood overal geassocieerd met gevaar en oorlog, maar ook met liefde. Blauw wordt

geassocieerd met status en macht. Uit psychologisch onderzoek blijkt dat rood een kleur is die met veel belangrijke onderdelen van ons leven, zoals werken of studeren, niet samengaat; rood is namelijk niet bevorderlijk voor de concentratie en de intelligentie. Rood heeft een negatief effect op prestaties; is er daarom zo weinig rood te vinden op het scp? En zou het dragen van een rode blouse dan ook een negatieve invloed hebben op directe collega's? Blauw komen we daarentegen wel tegen bij het scp; de kleur van waardigheid, status en macht is de kleur van het Rijkslogo; deze kleurkeuze blijkt ook niet toevallig.

Terug naar de route van de ingang naar mijn bureau; dit keer niet op de automatische piloot, maar met mijn ogen gericht op de verschillende kleuren die ik onderweg tegenkom. In de grote hal van de roltrappen heerst een ruimtelijke, serieuze uitstraling door het neutrale kleurgebruik; het neutrale gebouw lijkt toch vooral voor serieuze mensen te zijn, die serieus werk doen. Bij het openen van de deur naar het trappenhuis komt de vrolijke zalmkleur me direct tegemoet. Een afgeleide kleur van het oranje; om ons als werknemers 's ochtends en na de lunch wat extra energie, motivatie en gevoel van welzijn te geven. Naast beweging nog een goede reden om de trap te nemen in plaats van de lift. Nog even langs mijn postvakje op de vijfde verdieping. Hier is paars de prominente kleur, de kleur van creativiteit en ontspanning. Voor de uitgeverij is het stimuleren van creativiteit belangrijk, maar geldt dit ook voor de financiële afdeling? Ook de vergaderzalen zijn op deze verdieping; zouden creatieve ideeën zo sneller geboren worden? Af en toe even lekker met je neus in de boeken of in de kranten van de bibliotheek doet zeker ontspannen. En ook voor de directie is het heerlijk dat wanneer ze haar kamerdeur opent, de creativiteit en ontspanning haar tegemoetkomt.

Enmaal achter mijn bureau neem ik een moment van stilte, een gedachtegang, ik kijk rond in mijn kamer om verder te denken over de psychologische betekenis van kleur. Misschien zijn bepaalde kleuren namelijk toch niet voor niets bij elkaar gezocht, en zorgen die kleuren voor een optimale werkomgeving? Die (licht)gele muur bijvoorbeeld, waar ik als scp'er nu al een jaar tegenaan kijk; geel staat voor energie, geestkracht, vreugde en

verstand. Ik probeer me voor te stellen dat de muren grijs waren geweest, wat staat voor saai en verveling; zou ik dan elke dag met minder energie achter mijn computer zitten? Ook wanneer de lucht buiten grijs en grauw is, laat de gele muur het toch licht en zonnig lijken; en we weten allemaal wat voor positief effect de zon op ons heeft. De groenige vloerbedekking van de kamer moet vruchtbaarheid en hoop geven; dat lijkt wel te werken met het energieke en verstandige van de gele muren. Groen heeft nog een mooie associatie; het laat de kamer fris en opgeruimd lijken, en met de enorme stapels papier

en artikelen op het bureau kan dat verlichting bieden. Energieke (gele) muren, frisse en vredige (groene) vloerbedekking en een mok sterke (zwarte) koffie; dat is een goed recept voor een kleurrijke publicatie.

Niet alleen (de kleur van) het gebouw is belangrijk, de sfeer wordt ten slotte ook bepaald door de mensen die werken op het scp. De verschillende achtergronden en voorkeuren zie je dagelijks terug in de manier waarop mensen zich presenteren. De dag van mijn sollicitatiegesprek kan ik me nog goed herinneren; een kennismaking met de wereld van rijksambtenaren, vaak geassocieerd met een grijze massa. Een brandende vraag op dat moment is toch: 'Wat moet ik aan?' Ik kwam toen net terug van een reis

door India, en was helemaal gefascineerd geraakt door de verblijdende en kleurrijke kleding. De keuze tussen een grijs pak, of toch een felgekleurde blouse; kleding moet op dat moment zakelijk zijn, maar als jonge vrouw wilde ik ook niet direct saai en grauw overkomen. Het gaat toch om de eerste indruk. En niet te vergeten, kleur heeft invloed op het menselijk gevoel, en met name door kleurrijk kleurgebruik voelen mensen zich goed (Mobach 2009). Om niet direct uit te toon te vallen is het een combinatie geworden: een felgekleurde blouse onder een zwart colbert.

Heeft deze combinatie dan toch het zakelijke, maar ook kleurrijke in mij naar boven laten komen? Zou het überhaupt iemand zijn opgevallen wat ik als sollicitante droeg? Als kleur toch meer invloed heeft dan we zouden denken, en het werkelijk invloed heeft op het welbevinden van mijn directe collega's, had ik dan de rode trui die ik draag ten tijde van dit schrijven ook niet moeten dragen? Misschien zouden we toch allemaal wat meer moeten stilstaan bij het gebruik van kleur!

NOTEN

- 1 Verkregen van http://nl.wikiquote.org/wiki/Claude_Monet
- 2 Benschop-Gast, M.D. (2007). Invloed van wandkleur en omgevingsgevoeligheid in zorginstellingen; essay universiteit Twente. Verkregen van http://essay.utwente.nl/613/1/scriptie_Benschop.pdf
- 3 Alle in dit stuk genoemde associaties met kleur komen van de volgende websites:
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Kleur>
www.artikeltjes.com/artikeltjes/670/1/Invloed-van-kleuren/Page1.html
<http://mens-en-samenleving.infonu.nl/psychologie/22820-rood-een-negatieve-invloed-op-mensen.html>

LITERATUUR

Mobach, M. (2009). *Een organisatie van vlees en steen*. Assen: Koninklijke van Gorcum bv.

OVER DE AUTEUR

A.E.M. (Angela) van den Broek MSc is wetenschappelijk medewerker bij de onderzoeksgroep Emancipatie, Jeugd en Gezin. Het afgelopen jaar heeft zij zich beziggehouden met een studie naar verschillen in het gebruik van hulp bij opvoeding, onderwijs en gezondheid tussen migranten en autochtone Nederlanders. Over deze studie is de publicatie *Naar Hollands gebruik?* verschenen.

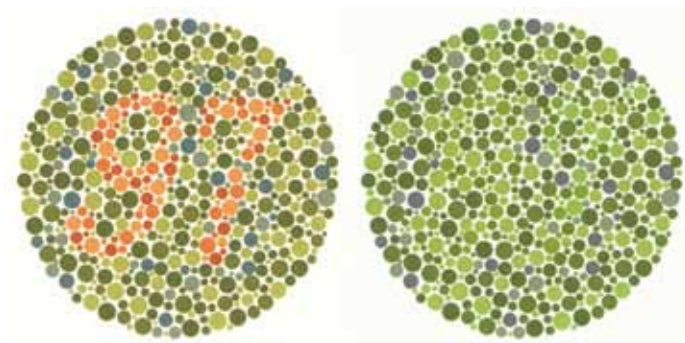
Kleurenblindheid

MIRJAM DE KLERK

Een vriend van mij is kleurenblind. Dat wil zeggen, hij ziet wel kleuren, maar rood en groen neemt hij beide waar als bruintinten en deze zijn voor hem nauwelijks van elkaar te onderscheiden. Op school wist hij al dat hij kleurenblind was, want in die tijd werden kinderen daar nog op getest (zie figuur 1), maar hij had er eigenlijk geen last van. Zijn moeder ging mee om kleren te kopen en hem voor al te shockerende kleurencombinaties te behoeden en verder redde hij zich prima. Dat werd anders op het moment dat hij zijn eerste vakantiebaantje als tomatenplukker kreeg. Tot zijn grote verbazing werd hij aan het eind van de eerste werkdag ontslagen, omdat hij niet alleen vele rijpe, maar ook vele onrijpe tomaten had geplukt. Voor het eerst realiseerde hij zich: ik heb een handicap.

Figuur 1: Een voorbeeld van de Ishihara kleurzientest (links) met daarnaast het getransformeerde beeld volgens de waarneming van een kleurenblinde (beeldmateriaal Blind Color). Dit soort tests werden tot 2002 afgenomen bij kinderen in de basisschoolleeftijd om kleurenblindheid vast te stellen.

Er zijn in Nederland ongeveer 700.000 mensen kleurenblind. Dit zijn mensen die minder goed of helemaal geen kleuren kunnen zien. Echte kleurenblindheid (helemaal geen kleur kunnen zien) komt weinig voor; de meeste kleurenblinden zien wel kleuren, maar zien ze anders dan niet-kleurenblinden. Kleurenblindheid komt veel vaker voor bij mannen (8% ofwel 1 op de 12 mannen) dan bij vrouwen (0,4% ofwel 1 op de 250 vrouwen) (zie Walraven 2002, Oudenampsen en Flikweert 2010). Dit komt doordat de betrokken genen van de meest voorkomende vorm van kleurenblindheid (rood-groen) op het X-chromosoom liggen en kleurenblindheid bij vrouwen alléén voorkomt als beide X-chromosomen het afwijkende gen bezitten (Wikipedia).

Mensen die niet kleurenblind zijn, kunnen zes miljoen kleurtinten onderscheiden. Kleurenblinden kunnen veel minder kleuren zien. Door een stoornis in het rode en/of groene pigment nemen de meeste kleurenblinden heel veel kleuren – waaronder rood en groen – anders waar dan niet-kleurenblinden. Voor iemand die echt rood-groen-kleurenblind is, is een rode krijtlijn op een groen schoolbord onzichtbaar, maar zijn een gele of blauwe lijn wel te zien. Voor niet-kleurenblinden is de handicap te vergelijken met plaatjes uit een kleurenprinter waarvan één kleur inkt op is (zie ook figuur 2).

TNO heeft een computerprogramma ontwikkeld waarmee verschillende vormen van kleurzienstoornissen in verschillende gradaties zijn te simuleren. Hierdoor is het mogelijk om te laten zien hoe een kleurenblinde waarneemt (Lucassen en Alferdinck 2005).

Het Verwey-Jonker Instituut heeft onlangs een mooi rapport uitgebracht waarin duidelijk wordt tegen welk soort dagelijkse ongemakken kleurenblinden kunnen aanlopen en ook welke vaak heel eenvoudige oplossingen er zijn om deze problemen te voorkomen (Oudenampsen en Flikweert 2010).

Het niet goed kunnen zien van kleuren kan leiden tot maatschappelijke belemmeringen of zelfs gevaren. Zo wordt de kleur rood vaak gebruikt om te waarschuwen voor gevaar. Als iemand deze kleur niet herkent, kan dat gevaarlijk zijn, bijvoorbeeld in het verkeer. Maar ook in het onderwijs kan kleurenblindheid lastig zijn, wanneer bijvoorbeeld

Figuur 2: Een voorbeeld van hoe bij een bepaalde vorm van kleurenblindheid de ‘normale’ kleuren (links) worden waargenomen door de ogen van een kleurenblinde (rechts). Voor de kleurenblinde zijn deze twee beelden identiek. De getransformeerde beelden in deze publicatie zijn m.b.v. de TNO Kleurenblindheidsimulator gemaakt. (beeldmateriaal Blind Color)

grafieken of topografische kaarten niet helder zijn. Als iemand kleuren met een functie niet herkent, is het lastiger om de leerstof te begrijpen.

Er zijn beroepen waarvoor een goede kleurenzin nodig is, zoals beroepsmilitair, schilder, fotograaf, modeontwerper, kleuterleider, binnenhuisarchitect, industrieel ontwerper, piloot, treinmachinist, scheikundige (kleurreacties) of aardrijkskundige (kaartgebruik). Dit betekent niet dat een kleurenblinde zo’n beroep nooit kan uitoefenen. Vaak bepaalt de mate van kleurenblindheid of men een functie kan beoefenen. Zo kan een kleurenblind persoon een vliegbrevet halen met restrictie dat hij alleen overdag mag vliegen. En ook schilderen is niet onmogelijk als je kleurenblind bent, zo bewezen Vincent van Gogh en Herman Brood.

De laatste jaren is er meer aandacht gekomen voor het feit dat een handicap niet alleen een fysieke oorzaak heeft, maar ook versterkt of verzwakt kan worden door de inrichting van de omgeving (zie bv. who 2001). Kleine ingrepen kunnen heel belangrijk zijn voor mensen met een handicap. Zo kan het aanpassen van de kleur in verkeerslichten ertoe leiden dat kleurenblinden ze wel kunnen begrijpen. Zolang dat niet is aangepast, is het in ieder geval van belang om consequent rood boven en groen onder te plaatsen (zie figuur 3). Een rood kruis op een zwarte achtergrond op een bord boven een snelweg, om aan te geven dat een rijstrook afgesloten is, is voor veel kleurenblinden niet te zien (het bord lijkt uit te staan), maar een oranje-rood kruis wel (zie Noothoven van Goor en Spittje 2007). Ook bij grafieken, topografische kaarten en op websites kunnen dit soort kleine kleuraanpassingen een wereld van verschil betekenen voor kleurenblinden.

Soms worden kleurveranderingen daadwerkelijk doorgevoerd. Zo waren er vroeger groene en rode elektriciteitsdraden, die een kleurenblinde elektricien makkelijk verwisselt. Tegenwoordig gebruikt men bruin en blauw.

Een van de conclusies van het rapport van het Verwey-Jonker Instituut is dat er geen

Figuur 3 Indien de rode pijl niet consequent boven is geplaatst (links) ontvangt een kleurenblinde foute en gevaarlijke informatie (rechts); (beeldmateriaal Blind Color)

wetenschappelijke literatuur was over de maatschappelijke gevolgen van kleurenblindheid. Ook in de Rapportage gehandicapten van het Sociaal en Cultureel Planbureau (zie bv De Klerk 2007), is hieraan nooit aandacht geschonken. Dat heeft niet alleen te maken met het feit dat er nooit naar kleurenblindheid wordt gevraagd in enquêtes, want dat probleem is redelijk makkelijk te verhelpen door een extra enquêtevraag (en daarbij te veronderstellen dat mensen die kleurenblind zijn dat ook zelf weten en zich er niet voor schamen dat ook aan te geven in een

enquête). Een andere reden is dat de belemmeringen die kleurenblinden ervaren niet goed tot uiting komen in de indicatoren die in wetenschappelijk onderzoek vaak worden gebruikt voor de beschrijving van de leefsituatie of de maatschappelijke participatie. In dat soort onderzoek wordt bijvoorbeeld nagegaan of mensen werk hebben, maar niet of zij het beroep hebben dat ze altijd al als droom hadden. Er is geen reden om aan te nemen dat kleurenblinden minder vaak een betaalde baan hebben dan niet-kleurenblinden. Wel is het aannemelijk dat een deel van hen een ander beroep heeft moeten kiezen. In een deel van de gevallen had dit voorkomen kunnen worden als de omgeving anders was vormgegeven. Dat laatste geldt niet voor mijn vriend, die nooit een goede tomatenplukker zal worden en nu beleidsmedewerker is.

LITERATUUR

- Klerk, M. de (red.)(2010). *Meedoen met beperkingen. Rapportage gehandicapt en 2007*. Den Haag: SCP.
- Lucassen, M.P. en J.W.A.M. Alferdinck (2005). *Field investigation into maritime colour vision requirements*. Soesterberg: TNO.
- Noothoven van Goor, M. en H. Spittje (2007). Ontwerpers en wegbeheerders moeten kleur bekennen. In: *crowetcetera nr. 7, oktober 2007*.
- Oudenampsen, D. en M. Flikweert (2010). *Een onnodige handicap. Maatschappelijke belemmeringen voor kleurenblinden*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Walraven, J. (2002). *Kleurenblind. Zien en toch niet zien*. Arnhem: Blind Color.
- WHO (2001). *The international classification of functioning, disability and health – ICF*. Genève: World Health Organisation (geraadpleegd december 2006 via www.who.int/classifications/icf/en/).
- Wikipedia (2010). *Kleurenblindheid*. Geraadpleegd in november 2010 via <http://nl.wikipedia.org/wiki/Kleurenblindheid>.

BEELD

Blind Color, Arnhem, info@blindcolor.com **Blind Color**

OVER DE AUTEUR

Dr. M.M.Y. (Mirjam) de Klerk is psychologe en werkzaam bij de onderzoeksgroep Zorg. Zij was project-leider van de eerste landelijke evaluatie van de Wmo en houdt zich bezig met de maatschappelijke positie en het gebruik van ondersteuning van ouderen en mensen met een beperking.

Blank, zwart, geel of rood

OVER ETNISCHE REGISTRATIE IN NEDERLAND

JACO DAGEVOS

Het is nog niet zo gemakkelijk om iemands etniciteit vast te stellen. In het vraagformulier van de Amerikaanse census van 2010 staan maar liefst 15 categorieën van ‘ras’ vermeld. En dan houden we nog geen rekening met de hieraan voorafgaande vraag of iemand van Latijns-Amerikaanse of Spaanse origine is (met vijf mogelijke categorieën).

6. What is this person's race? Mark one or more boxes.

White

Black, African Am., or Negro

American Indian or Alaska Native — *Print name of enrolled or principal tribe.*

Asian Indian Japanese Native Hawaiian

Chinese Korean Guamanian or Chamorro

Filipino Vietnamese Samoan

Other Asian — *Print race, for example, Hmong, Laotian, Thai, Pakistani, Cambodian, and so on.*

Other Pacific Islander — *Print race, for example, Fijian, Tongan, and so on.*

Some other race — *Print race.*

RACE

The 2010 questionnaire lists 15 racial categories, as well as places to write in specific races not listed on the form. The 2010 Census continues the option first introduced in the 2000 Census for respondents to choose more than one race. Only about 2 percent of Americans identified with more than one race in the 2000 Census, but the percentage was much higher for children and young adults and will likely increase in 2010.

In Nederland spreken we al geruime tijd niet meer over ras (en wanneer we kijken naar de vele censuscategorieën in Amerika eigenlijk ook niet meer), wij hebben het over etnische achtergrond. De discussies zijn er echter niet minder om. In de afgelopen maanden is uitvoerig gedebatteerd over nut en noodzaak van uitbreiding van etnische registratie. Voorstanders stellen dat dit nodig is om problemen van migrantengroepen in kaart te brengen. Met name uitvoerende organisaties, denk aan de politie of de sociale dienst, zouden in hun administratieve bestanden de etnische achtergrond van hun cliënten moeten vastleggen. Hoe het allemaal precies vorm zou moeten krijgen, is overigens niet erg duidelijk. Misschien is dat ook niet zo belangrijk, want uitbreiding van etnische registratie in Nederland is niet nodig.

Er zijn op dit moment drie belangrijke bronnen die informatie leveren over de positie van migranten in Nederland. Allereerst zijn er surveys, waarin gegevens over het geboorteland van de persoon zijn opgenomen en informatie bieden over allerlei aspecten van de sociale positie van migranten, zoals hun opleidingsniveau, hun arbeidsmarktpositie en hun gezondheid. Een tweede bron bestaat uit bevolkingsgegevens die zijn opgeslagen in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Hierin is voor elke inwoner van dit land het eigen geboorteland en dat van de ouders vastgelegd. Op grond hiervan is bijvoorbeeld te bepalen hoeveel en waar migranten in Nederland wonen. Op deze manier wordt in Nederland ook bepaald of iemand allochtoon is. De derde bron betreft de informatie uit uiteenlopende registraties. Te denken valt bijvoorbeeld aan informatie over inkomens, uitkeringen, niet-werkende werkzoekenden, onderwijs, patiënten en verdachten. Kenmerkend voor de Nederlandse situatie is dat in administratieve bestanden van uitvoerende organisaties etniciteitskenmerken doorgaans niet worden geregistreerd. Dat er desondanks toch informatie over migrantengroepen aan is te ontleen komt doordat gegevens uit deze bestanden gekoppeld worden aan de GBA. Het CBS voert deze koppelingen doorgaans uit, maar er zijn ook voorbeelden bekend dat de onderzoeksbureaus van grote steden een dergelijke koppeling tot stand brengen. Het voordeel van registratiegegevens is dat ze doorgaans integraal zijn – iedereen met een uitkering of inkomens

wordt geteld – en daardoor gegevens over grote aantallen personen bevatten. Dergelijke gegevens kunnen in beginsel worden gepresenteerd op een laag ruimtelijk niveau, zoals een regio of een gemeente.

Door deze combinatie van bronnen beschikt Nederland over een – ook internationaal gezien – omvattend informatiesysteem dat op tal van terreinen informatie biedt over allochtone groepen in Nederland. Voorzover wij hebben kunnen nagaan, verzamelen uitvoerende organisaties geen informatie over de etniciteit van hun cliënten. Om de redenen hiervan te achterhalen heeft het scp enige tijd geleden interviews afgenomen bij een aantal van deze organisaties. In grote lijnen werden vier motieven genoemd. Een eerste reden is dat gegevens over etniciteit geen onderdeel meer zijn van de management-informatie. Zo hebben sommige organisaties in het verleden in het kader van voorkeursbeleid geboortelandgegevens van hun cliënten verzameld. Op een gegeven moment is het voorkeursbeleid geschrapt waarmee de ratio verviel achter het verzamelen van dergelijke cijfers. Een andere reden is dat, vaak met verwijzing naar de oorlog, een eigen registratie van etnische gegevens als stigmatiserend en risicovol wordt beschouwd. Organisaties die in het verleden etnische gegevens hebben vastgelegd, wijzen er op dat de gegevens vaak niet of onvolledig werden ingevuld. Ook zijn er voorbeelden van organisaties die op grond van een inschatting van een functionaris (face value) de etnische achtergrond registreerden. De gegevens bleken notoir onbetrouwbaar te zijn. Een laatste argument is dat eigen registratie van etniciteit niet (meer) nodig is. Men verkrijgt ze via koppeling met het GBA. De uitvoerende organisatie levert zijn gegevens aan het CBS, dat ze voorziet van etniciteitsgegevens. Op deze manier wordt administratieve rompslomp voorkomen én kwalitatief betere informatie geproduceerd. Waarom zou je registreren als je kunt koppelen? Er is in Nederland veel bekend over migrantengroepen. Gegevens op landelijk niveau bieden waarschijnlijk voor veel beleidsterreinen voldoende aanknopingspunten om te signaleren waar de problemen zitten. Mocht er behoefte zijn aan informatie op lager niveau (b.v. regio of gemeente), dan bestaat er in veel gevallen de mogelijkheid om gebruik te maken van gekoppelde registratiegegevens. Onlangs richtte de discussie over etnische

registratie zich in het bijzonder op de Roma. Omdat zij via geboortelandgegevens niet goed zijn te identificeren biedt koppeling van gegevens geen oplossing. Ook voor deze groep is het echter de vraag of etnische registratie de oplossing is. Aan de hand van welk criterium zou dit dan moeten? Om het aan functionarissen van uitvoerende organisaties over te laten leidt waarschijnlijk tot onbetrouwbare gegevens en lijkt bovendien juridisch onhoudbaar. Het pragmatische argument dat het niet nodig is, geeft ook bij deze groep de doorslag. Gemeenten waar veel Roma wonen, hebben waarschijnlijk geen etnische registratie nodig om vast te stellen welke problemen er zijn. Mocht dat wel zo zijn dan kan er altijd gericht onderzoek uitgevoerd worden. Daar is evenmin etnische registratie voor nodig. De roep om uitbreiding van etnische registratie doet dan ook nogal overdreven aan. Via andere bronnen is bijna altijd (betere) informatie te verkrijgen.

OVER DE AUTEUR

Dr. J.M. (Jaco) Dagevos is hoofd van de onderzoeksgroep Educatie & Minderheden. Zijn onderzoek richt zich op de beschrijving en verklaring van de integratie van niet-westerse groepen in Nederland.

Het ziekenhuis van binnen

VAN HYGIËNISCH WIT NAAR AANGENAME KLEUREN

SJOERD KOOIKER

In de gezondheidszorg is ‘wit’ altijd belangrijk geweest. Wit staat voor hygiëne. Bedrijfskleding en lakens zijn van wit katoen omdat je dat goed op 100 °C kunt wassen. Een witte jas is daarnaast ook functioneel. Op een witte jas zie je vlekken sneller. Ook in de gebouwde ruimte in de zorg overheerste lange tijd het ‘wit’. Thrillerschrijfster Loes den Hollander (2005) komt uit de zorg en beschrijft de gebouwen van vroeger als ‘grote instellingen met eindeloos lange gangen, witte muren en langs die muren houten stangen’.

In het recent gratis verspreidde *De grote zaal* van Jacoba van Velde, een roman uit de jaren vijftig, zegt de hoofdpersoon over het verpleeghuis waarin zij wakker wordt: ‘De muren zijn wit, de kastjes en de bedden ook. [...] De lakens heel wit, maar nogal grof [...] Zes witte bedden, zes oude vrouwen’ (Van Velde, 2010: 9).

Maar ‘wit’ staat voor meer dan een goed toepasbare kleur. Het is al lang geleden aan

het louter functionele ontstegen. Gaandeweg de vorige eeuw werd de witte jas het belangrijkste symbool voor de onaantastbaarheid, autoriteit en deskundigheid van de arts. Het witte interieur van het ziekenhuis sloot daarbij naadloos aan en bevestigde de waarde van orde, reinheid, steriliteit en ook kuisheid in de vanuit christelijke overtuiging gestichte tehuizen.

Tot de jaren zeventig ging het goed en regeerde het ‘medische model’ in een cleane, witte zorgwereld. In het kielzog van het studentenprotest kwamen er barstjes in de gevestigde orde. Op allerlei plaatsen moesten de autoriteiten het ontgelden, ook in de zorg. De Dennendal-affaire en de antipsychiatrie stelden het medische model te discussie. Huisartsen, psychiaters en kinderartsen deden hun witte jassen uit.

En wat gebeurde er met de gebouwde omgeving? Deze vraag stel ik aan Noor Mens, architectuurhistoricus en eerste auteur van het monumentale overzichtswerk *Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland* dat in 2010 verscheen (Mens en Wagenaar, 2010). Noor Mens beaamt dat ‘wit’ inderdaad rein en smetteloos was (en dat liefst letterlijk), maar als kleur ook relatief afwezig. Dat gold dan vooral voor ziekenhuizen en verpleeghuizen, dus voor de typisch ‘medische’ voorzieningen, maar niet voor bijvoorbeeld de verzorgingstehuizen, waar het wonen centraal stond. Ik ben benieuwd waarom het ‘witte’ terrein heeft moeten prijsgeven. Ze noemt twee belangrijke redenen: ten eerste omdat wat werkelijk ‘onrein’ is, bacteriën en virussen, sowieso niet te zien is. En ten tweede verschoof in de verpleeghuizen het accent van medische zorg naar wonen, en daarmee verdween ook het wit. De verandering die plaatsvond, hangt samen met de ontdekking van de autonome kwaliteiten van de ruimtelijke vormgeving, en dat is een trend van de laatste twee decennia, benadrukt Noor Mens.

Zelf ben ik nogal onder de indruk van kleurgebruik in antroposofische zorginstellingen. Ze lijken mij de voorlopers van het gebruik van kleur in de zorg omdat in de antroposofie de kleurenleer zo’n belangrijke rol speelt. Antroposofische scholen en zorginstellingen vallen op door het gebruik van warme, zachte tinten in het interieur, of dat nu een school is of een verpleeghuis. Noor Mens is wel van mening dat deze instellingen aantoonden

dat je ook andere kleurstellingen dan wit kunt gebruiken, maar ziet het kleurgebruik van de antroposofie meer als een expressie van een filosofie dan van het besef dat omgevingsfactoren invloed hebben. Vervolgens vraag ik naar de rol van de emancipatie van de patiënt en de marktwerking. Die zijn zeker van belang, vindt Noor. Het gaat erom dat de

Wilhelmina Kinderziekenhuis Utrecht: spreekkamer Poli Blauw (foto: Diane van Diemen)

patiënt niet alleen objectief (de ‘medical outcomes’) maar ook subjectief tevreden moet zijn, omdat hij anders als klant verloren is. Vervolgens wijst ze op de rol van het ‘Evidence Based Design’, dat aan het manipuleren van de omgeving objectieve en subjectieve effecten toeschrijft die meetbaar (moeten) zijn. Hieruit zijn regels voor de vormgeving voortgekomen waarin typische ziekenhuiskenmerken juist negatief worden beoordeeld.

Bij de zoektocht naar kleur in het ziekenhuis stuitte ik op de term ‘healing environment’ (Kemperman 2008). De ‘healing environment’ is een toverwoord dat elk ziekenhuis tegenwoordig wel gebruikt als een renovatie op stapel staat. Het bekendste voorbeeld van zo’n ziekenhuis is zonder twijfel het Martini Ziekenhuis in Groningen. Hier is in de nieuwbouw veel aandacht voor kleur, maar dan vooral in de iets fellere variant, alsof als het ware bewust afscheid genomen moet worden van het witte ziekenhuisverleden. Een variant waarbij de kleuren wat zachter zijn, vinden we in het Wilhelmina Kinderziekenhuis

Wilhelmina Kinderziekenhuis Utrecht:
spreekkamer Poli Rood
(foto: Diane van Diemen)

in Utrecht, zowel in de spreekkamers (Poli Rood, Poli Blauw) als in de stamceltransplantatieafdeling Giraf.

Ook over de ‘healing environment’ hebben Mens en Wagenaar (2009) een boek geschreven. Daarin leggen zij uit dat het Evidence Based Design ongeveer de hardcore variant is van deze helende omgeving. En zo komen beide begrippen bij elkaar. Is de ‘healing environment’ de trend voor de toekomst, vraag ik aan Noor Mens. Met andere woorden: mogen we verwachten dat ziekenhuizen in de toekomst steeds minder de sfeer van het enge klinische zullen oproepen? Dat laatste beaamt ze, maar het verdwijnen van het klassieke ziekenhuis is niet alleen aan de opkomst van de ‘healing environment’ toe te schrijven.

Hier moet ik het mee doen. In ieder geval verwacht ik – mocht ik ooit nog eens in het ziekenhuis komen te liggen – dat ik in een veel prettigere omgeving ga verblijven dan de generaties voor mij. Met dank aan de patiëntenemancipatie, de omgevingspsychologie en de marktwerking.

Wilhelmina Kinderziekenhuis Utrecht:
stamceltransplantatieafdeling Giraf
(foto: Rudy Hövig)

LITERATUUR

Bakker, I. en L. Faasen (2008). Zorgsector wordt kleurrijk, in: *Facility Management*, jg. 21, juni 2008, p. 36-39.
Hollander, Loes den (2005). Een lege huls. Kleinschaligheid zonder zorgvisie, in: *Denkbeeld*, jg. 17, p. 157-160.
Kemperman, S. (2008). Sfeervolle omgeving helpt patiënt, in: *Facility Management*, jg. 21, juni 2008, p. 54-57.
Mens, N. en C. Wagenaar (2009). *Healing environment . Anders bouwen voor betere zorg*. Bussum: Thoth.
Mens, N. en C. Wagenaar (2010). *Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland*. Rotterdam: NAI Uitgevers.
Velde, Jacoba van (1953, 2010). *De grote zaal*. Amsterdam: Stichting CPNB.

OVER DE AUTEUR

Dr. S. (Sjoerd) Kooiker is senior onderzoeker bij de onderzoeksgroep Zorg. De afgelopen jaren heeft hij zich met name beziggehouden met de onderwerpen 'gezondheidsbevordering' en 'preventie'. Samen met Koos van der Velden (ru Nijmegen) schreef hij in 2007 *Een nuchtere kijk op gezond gedrag. Vier thema's voor gezondheidsbevordering*. Als vervolg hierop deed hij in 2008 samen met GfK Panelservices Benelux kwalitatief onderzoek naar de opinies van de bevolking over gezondheid en gezond leven. De resultaten van dit onderzoek zijn verwerkt in de Volksgezondheidstoekomstverkenning 2010 van het RIVM. Begin 2011 verschijnt hierover een gezamenlijk rapport van het RIVM en het SCP met de titel *Nederlanders aan het woord over gezondheid en gezondheid leven*.

Balans of strijd tussen rood en groen?

ANJA STEENBEKKERS

Vraag je aan Nederlanders welke beelden zij hebben bij het platteland, dan noemen zij in drie van de vier gevallen rust, ruimte en groen als belangrijkste karakteristieken. De vergezichten over de Hollandse veenweidegebieden, die in de Gouden Eeuw favoriet waren bij diverse Hollandse meesters, appelleren aan groen als symbool van het landelijk gebied. Groen is volgens de conventies in de cartografie de standaardkleur om het landelijke gebied aan te duiden. De typisch Hollandse rode dakpannen en bakstenen hebben waarschijnlijk model gestaan voor de keuze voor rood als symboolkleur voor stedelijk gebied. Groen en rood zijn grofweg elkaars complement op de landkaart van Nederland, en zijn in de loop der tijd voortdurend in een concurrentiestrijd verwickeld geweest.

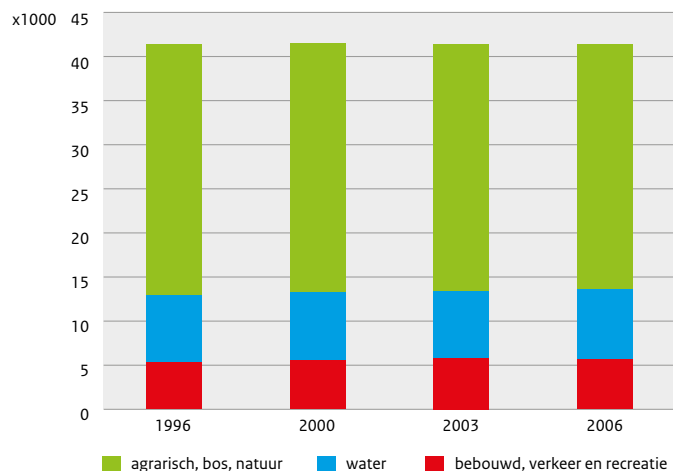
De strijd tussen de rode en groene ruimte gaat ver terug in de tijd. In de zeventiende eeuw was het landelijk gebied al het toneel van verstedelijking toen welgestelde stedelingen hun vertier zochten op landgoederen. Geleidelijk aan groeiden de steden uit hun vestingen en knabbelde ze met hun negentiende-eeuwse wijken aan de groene ommelanden. In de tamelijk voortvarende stadsuitbreidingen begin twintigste eeuw werd gepoogd enige groene ruimte in de stad in te breien, met de nog steeds zeer gewaardeerde tuindorpwijken als resultaat.

In de recente geschiedenis stond het groen tamelijk machteloos tegenover de verstedelijking. Een immense golf van suburbanisatie overspoelde het landelijke gebied in de jaren zeventig van vorige eeuw. Door de enorme naoorlogse bevolkingsaanwas waren de steden in rap tempo uit hun jasje gegroeid. De toegenomen welvaart en de groeiende automobilititeit hadden het wonen in het groen voor grote groepen Nederlanders mogelijk gemaakt. Om de groene ruimte in westelijk Nederland te beschermen tegen de

oprukkende steden, werden in het ruimtelijke orderingsbeleid de concepten 'Randstad' en 'Groene Hart' geïntroduceerd. Het Vinex-beleid in de jaren negentig heeft de tweede suburbanisatiegolf mogelijk gemaakt en sterk bijgedragen aan een verdere verstedelijking van Nederland. Toch werd aan het begin van het nieuwe millennium het beleidsontwerp van groene en rode contouren, bedoeld om de 'urban sprawl' een halt toe te roepen, niet officieel landelijk toegepast. Dreigt groen hierdoor definitief het onderspit te delven?

Grofweg bestaat Nederland voor tweederde deel uit groene functies (agrarisch, bos en natuur), een zesde deel uit de rode functie (bebouwd, verkeer en recreatie) en voor de rest uit water. Recente trends in het bodemgebruik in Nederland (figuur 1) laten weinig veranderingen zien in de verhouding tussen groen en rood. In absolute cijfers is het beeld toch

Figuur 1 Ontwikkeling van groen-rood-blauw bodemgebruik in Nederland 1996 - 2006, in hectares

Bron: CBS-Statline, SCP bewerking.

minder stabiel; dan blijkt dat Nederland tussen 1996 en 2006 zo'n 75.000 ha agrarische grond heeft verloren aan o.a. woongebieden (14.000 ha), bedrijventerreinen (16.000 ha) en bouwterreinen (16.000 ha). Daarnaast is een substantiële groei te zien van terreinen voor detailhandel en horeca, recreatie en sport (bijna 8000 ha). Dit betekent dat er in tien jaar tijd 750 km² groene (cultuur)grond is omgezet in merendeels rode bestemmingen, wat gelijk staat aan ruim de helft van het grondoppervlak van de provincie Utrecht en 2% van het grondgebied van Nederland.

Er valt een aantal zaken op, wanneer we een blik werpen op de (indexgetallen van) veranderingen in grondgebruik per provincie (figuur 2). In alle provincies laat het grondgebruik voor rode functies een groei zien (van gemiddeld zo'n 10%) en het groene bodemgebruik

Figuur 2 Relatieve verandering van grondgebruik in 1996-2006 voor groene en rode functies per provincie (index 1996=100)

Bron: CBS-Statline, SCP bewerking

een daling (van enkele procenten). Deze basistendens is in heel Nederland gelijk en opmerkelijk genoeg vertonen de noordelijke provincies eenzelfde relatieve groei van stedelijk grondgebruik als de Randstedelijke provincies. Wel valt de relatief grote grondtoename voor rode functies in Flevoland op, voornamelijk als gevolg van de groeiambities van Almere, en in Zuid-Holland de relatief grote afname van groene ruimte.

Toch is de ruimtelijke werkelijkheid veelkleuriger dan bovenstaande beelden doen vermoeden. De stedelijke gebieden hebben dan wel hoofdzakelijk rode bestemmingen, maar juist daar is groen een belangrijke component (PBL 2010). Diverse studies hebben aangetoond dat verblijf in een groene omgeving gunstig kan zijn voor gezondheid en welbevinden (GR 2004). Onder de noemer Vitamine G(roen) is aangetoond dat (stedelijk) groen zelfs bijdraagt aan herstel van stress. Ook zou groen in de woonomgeving een economische waarde vertegenwoordigen: de verkoopprijs van woningen neemt toe en de recreatieve waarde van de stad stijgt. Ondanks de waarde ervan staat het stedelijke groen sterk onder druk. De hoeveelheid groen in en om de stad is in de periode 2000-2006 wel iets toegenomen, maar dit groen moet met veel meer mensen worden gedeeld (PBL 2008). Tussen 23-34% van de bevolking in het stedelijke gebied zou ontevreden zijn over het groen in de stad en het omringende landschap, constateerde de Raad voor het Landelijke Gebied in zijn advies *Recht op groen* (2005). RLG adviseerde de groenroodbalans in stedelijke gebieden actief te bewaken.

Met het oog op deze groenroodbalans in de ruimtelijke hoofdstructuur van Nederland is in de *Nota Ruimte* (2004) het planologische instrument van bundelingsgebieden ingezet om rood compact te houden en van groen te scheiden. Er zijn zes regio's aangewezen waar economie, infrastructuur en verstedelijking de ruimte krijgen: Randstad Holland, Assen-Groningen, Twente, Brabantstad, Zuid-Limburg en Nijmegen-Arnhem. Binnen dit 'rode oppervlak' kunnen gemeenten en provincies naar eigen inzicht woningen, wegen en bedrijventerrein uitbreiden. De tegenhanger van de bundelingsgebieden zijn de groen-blauwe netwerken, die water, natuur en landschap verbinden. Hieronder vallen de Ecologische Hoofdstructuur, Nationale Landschappen, het IJsselmeer, de grote rivieren en

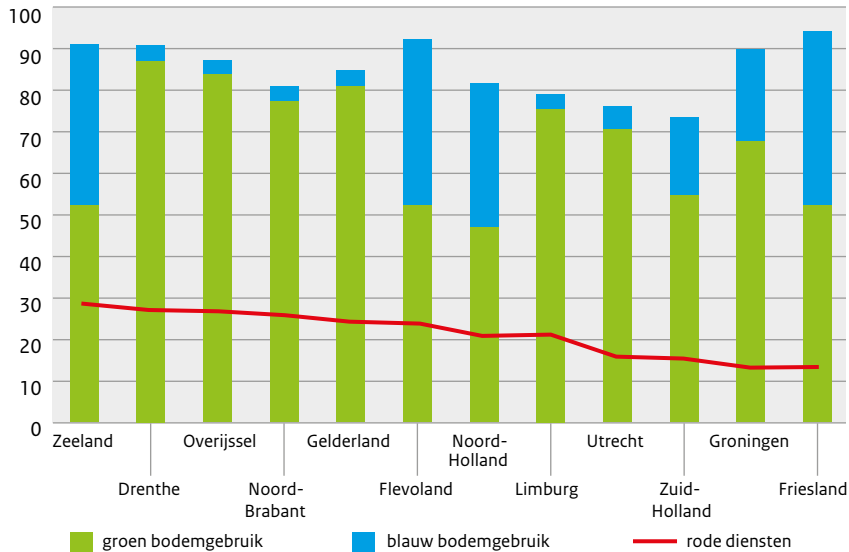
de kuststrook. De *Balans van de Leefomgeving* (PBL 2010b) stelt vast dat dit bundelingsbeleid maar ten dele effectief is geweest. Ook door lokale overheden zijn diverse instrumenten ingezet om de balans tussen rood en groen in en rondom stedelijk gebied te bewaken. ‘Groen in de stad’ en ‘Groen rondom de stad’ zijn bedoeld om de recreatieve waarde van groen te bevorderen en natuurlijke stad-landverbindingen te maken. Met het oog op compensatie van eventuele aantasting van de groene ruimte door rode plannen zijn er regionaal regelingen als ‘Rood voor groen’ en ‘Rood met groen’ in het leven geroepen. Op allerlei manieren wordt kennelijk gepoogd de groene ruimte bescherming te bieden tegen een rode overmacht.

Hoewel regelmatig het beeld naar boven komt dat Nederland volgebouwd, versnipperd en verrommeld zou zijn, is nog steeds het grootste deel van het Nederlandse grondgebied groen gestoffeerd. De boeren worden in toenemende mate geacht zogenoemde ‘groene en blauwe diensten’ te leveren door bijvoorbeeld het beheren van akkerranden, het creëren van houtwallen en het ontzien van weidevogels. Inmiddels hebben zij ook een uitgebreid aanbod aan diensten voor recreanten en toeristen ontwikkeld. Sinds twee decennia wordt er daarnaast volop gewerkt aan allerlei maatschappelijke functies, zoals zorg, welzijn en educatie. Denk aan dagbesteding voor verstandelijk gehandicapten of verslaafden op zorgboerderijen of aan kinderopvang of het betrekken van scholieren bij het werken op een veebedrijf. Het gaat dan eigenlijk om ‘rode’ diensten.

In figuur 3 is per provincie weergegeven welk deel van de aangeboden diensten door boeren rode diensten zijn en wat het aandeel groene ruimte en water is. Het aandeel rode diensten lijkt samen te hangen met het aandeel groenblauwe ruimte, met uitzondering van Groningen, Friesland en Flevoland. Naarmate provincies een groter deel van de ruimte kwijt zijn aan rode functies (= verstedelijking), leveren ze een relatief kleiner deel aan rode diensten af. Dit is opmerkelijk, omdat juist in meer verstedelijkte provincies voor deze rode diensten een groot reservoir aan afnemers in de bevolking aanwezig is. Anders gesteld, naarmate een gebied meer groen/blauw gekleurd is, hebben maatschappelijk functies een groter aandeel in de verbrede diensten van agrarisch ondernemers. Dit ondersteunt

het beeld dat het landelijk gebied kleurrijker is dan op het eerste oog gedacht. Bovendien blijken de rode functies een aanzienlijke economische waarde te vertegenwoordigen (LEI 2009), en daarmee bij te dragen aan de maatschappelijke waarde van de groene ruimte.

Figuur 3 Aandeel groen-blauw bodemgebruik in de provincies in 2006 en het aandeel rode diensten in 2009

Bron: LEI 2010, SCP-bewerking.

In het denken over de verhouding tussen stad en platteland is het niet langer functioneel om te denken in termen van bedreiging. Beter is het aandacht te hebben voor de kansen van een veelkleurig multifunctioneel ruimtegebruik. Wellicht is er in de toekomst een balans te ontdekken in de betekenis van rode functies voor de groene ruimte, en de waarde van groen voor de stedelijke ruimte.

LITERATUUR

- GR (2004). *Natuur en gezondheid. Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*. Den Haag: Gezondheidsraad en Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek.
- LEI (2009). *Multifunctionele landbouw in de provincie, aantal bedrijven, spreiding en omzet van multifunctionele activiteiten per provincie*. Den Haag: Landbouw Economisch Instituut.
- LEI (2010). *Definitie en gegevens van multifunctionele landbouw in databestanden*. Den Haag: Landbouw Economisch Instituut.
- RLG (2005). *Recht op groen. Advies over de groene kwaliteit van de openbare ruimte*. Amersfoort: Raad voor het Landelijke Gebied.
- PBL (2008). *Natuurbalans 2008*. Bilthoven: Planbureau voor de Leefomgeving.
- PBL (2010a). *De Staat van de Ruimte 2010. Deerschikking van stedelijk Nederland*. Den Haag/Bilthoven: Planbureau voor de Leefomgeving.
- PBL (2010b). *Aandeel toename woningvoorraad binnen bebouwd gebied 2000* (webdocument 2019, versie 01, 30-08-2010) www.pbl.nl/balansvandeleeftomgeving. Den Haag/Bilthoven: Planbureau voor de Leefomgeving.
- VROM (2006). *Nota Ruimte. Ruimte voor ontwikkeling. Deel 4, definitieve versie*. Gezamenlijke publicatie met LNV, v&w en EZ. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

OVER DE AUTEUR

Ir. J.H.M. (Anja) Steenbekkers is werkzaam bij de onderzoeksgroep Wonen, Leefbaarheid en Veiligheid en projectleider van het monitorprogramma Sociale Staat van het Platteland. Publicaties die uit het voorgaande onderzoeksprogramma verschenen: *Thuis op het Platteland* (2006), *Het beste van twee werelden* (2007), *Het platteland van alle Nederlanders* (2008) en *Overgeleven dorpsleven* (2008).

Oranje Boven! Trots op het Koninklijk Huis

EEFJE STEENVOORDEN

‘De koningin’ of ‘het koningshuis’, zo luidt het antwoord van een kleine groep mensen als we vragen naar de sterke punten van Nederland.¹ De vraag komt uit het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB). Al sinds de eerste enquête in 2008 vind ik die antwoorden charmant. Er komen allerlei maatschappelijke problemen aan bod in het COB, en de stemming over Nederland is stabiel somber. En als we dan vragen waar men blij mee is of trots op, denken sommigen aan Beatrix, Maxima en Willem-Alexander. Meestal luidt het antwoord kortweg het ‘koningshuis’, maar enkelen geven meer uitleg: ‘Beatrix een uitstekende koningin’, ‘Onze verbondenheid door het koningshuis’, ‘Spontane Maxima’. Wie zijn deze mensen die de Oranjes zo waarderen (hierna genoemd Oranje Boven!)? En neemt hun aantal toe of juist af? Het antwoord op deze vragen ga ik proberen in te kleuren.

Allereerst heb ik gekeken hoe groot de groep Oranje Boven! nu is. Het schommelt een beetje, maar ongeveer 3% van de ondervraagden noemt het koningshuis als een sterk punt van Nederland. Ter vergelijking: bij de vraag wat men de grootste problemen van ons land vindt, noemt slechts een te verwaarlozen 0,002% het koningshuis. Blijkbaar roept het Koninklijk Huis veel vaker positieve dan negatieve reacties op. Het bestaan van het koningshuis in Nederland wordt dus ook niet geproblematiseerd. Dit is in lijn met onderzoek van Schnabel, die constateert dat een grote meerderheid (71%) van de Nederlanders verwacht dat het koningshuis er na de eenentwintigste eeuw nog zal zijn (Schnabel 2004).

In tabel 1 heb ik de groep Oranje Boven! vergeleken met de gemiddelde bevolking. Het Koninklijk Huis wordt vaker genoemd door vrouwen, door 55plussers en minder vaak

door hoogopgeleiden. Naar inkomen zijn er geen duidelijke verschillen. Wel blijkt dat de groep Oranje Boven! relatief vaak *De Telegraaf* leest en Hart van Nederland kijkt. Bovendien wonen Oranjeliefhebbers vaker in kleine dorpen of op het platteland en minder vaak in grote steden. Ook naar politieke voorkeur zijn er verschillen (niet in de tabel): de groep Oranje Boven! stemt twee keer zo vaak CDA als gemiddeld.

Tabel 1 Oranje Boven! naar achtergrondkenmerken, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)^a

	gemiddeld	Oranje Boven!
man	49	39
vrouw	51	61
18-34	28	14
35-54	39	37
55+	34	49
laag opgeleid	31	33
middelbaar opgeleid	39	45
hoog opgeleid	31	22
inkomen beneden modaal	48	51
ongeveer modaal	29	27
boven modaal	23	22
leest regelmatig <i>De Telegraaf</i>	23	30
leest regelmatig NRC, de Volkskrant en/of Trouw	18	14
kijkt regelmatig Hart van Nederland	38	43
kijkt regelmatig Nova/Nieuwsuur	34	38

a Vetgedrukte percentages wijken significant af van het gemiddelde bij $p < 0,05$

Bron: COB 2008-2010.

Kijkt de groep Oranje Boven! nu anders tegen het eigen leven of de Nederlandse samenleving aan? Over de eigen omstandigheden, zoals werk, inkomen, buurt of gezondheid zijn Oranjeliefhebbers niet meer of minder tevreden. Wel zijn ze over het algemeen positiever over de samenleving en de politiek (zie tabel 2). Ze hebben meer vertrouwen in de medemens, in politici en de regering, en zijn vaker tevreden met de Nederlandse samenleving. Ze zijn echter ook vaker van mening dat er steeds minder respect is in ons land en dat politici vaak onbehoorlijk met elkaar om gaan. De kenmerken die in tabel 1 en 2 in verband zijn gebracht met Oranje Boven! hangen onderling natuurlijk ook weer samen. Houdt men daarmee rekening (in een multi-pele regressie) dan blijven de meeste effecten overeind:² Oranjeliefhebbers zijn iets optimistischer dan gemiddeld, maar wel weer kritischer over omgangsvormen.

Tabel 2 Maatschappijopvattingen van Oranje Boven!, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)^a

	gemiddeld	Oranje Boven!
over het algemeen zijn mensen wel te vertrouwen	57	67
er zijn nog altijd veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen	81	87
in ons land gaan mensen met steeds minder respect met elkaar om	74	81
de meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen	29	34
politici gaan vaak onbehoorlijk met elkaar om	37	47
voldoende tevreden met de Nederlandse samenleving	78	84
voldoende vertrouwen in de regering	51	60

a Vetgedrukte percentages wijken significant af van het gemiddelde bij $p < 0,05$

Bron: COB 2008-2010.

Nu we wat meer weten over de mensen achter de Oranjegetinte antwoorden kunnen we kijken naar veranderingen in de tijd. Het COB wordt sinds 2008 elk kwartaal uitgevoerd. In figuur 1 is te zien dat het percentage Oranje Boven! rond de 3% schommelt. Maar er zijn

duidelijk grote verschillen. Ten eerste zien we eind 2008 een scherpe daling. Waarschijnlijk wordt die veroorzaakt door het bekendmaken van de kosten van het Koninklijk Huis (*De Telegraaf* 2008). Op Prinsjesdag 2008 is voor het eerst geopenbaard wat het Koninklijk Huis kost (110 miljoen euro) door de kosten die onder verschillende ministeries vallen bij elkaar op te tellen. De populariteit van het koningshuis blijkt dus ook gevoelig voor de (politieke) actualiteit. In het eerste kwartaal van 2009 stijgt Oranje Boven! weer naar het niveau van voorheen en in het tweede kwartaal zien we een verdere stijging naar 4,5%. Het lijkt evident dat dit te maken heeft met de aanslag op de Koninklijke familie op Koninginnedag in Apeldoorn, en de daarna getoonde vastberadenheid van de Oranjes. Ten slotte lijkt er sprake van een *Koninginnedageffect*: telkens in het tweede kwartaal zien we een piek in Oranje Boven!

Figuur 1 Oranje Boven! per kwartaal, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

Het Koninklijk Huis blijkt dus een bron van trots, vooral voor wie al wat positiever tegen ons land aankijkt. Dat lijkt me voor de Oranjes iets om trots op te zijn.

NOTEN

- 1 En wat vindt u juist goed gaan in ons land? Waar bent u zeer positief of blij over of trots op als het om de Nederlandse samenleving gaat?
- 2 Niet langer significant zijn het kijken naar Hart van Nederland, de hogere tevredenheid met de Nederlandse samenleving en de stellingen over bereidheid anderen te helpen en de bekwaamheid van politici.

LITERATUUR

Schnabel (2004). 'Het zestiende Sociaal en Cultureel Rapport kijkt zestien jaar vooruit'. In: *Sociaal en Cultureel Rapport 2004*, p. 45-90. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
De Telegraaf, 17 september 2008, *Koninklijk Huis kost 110 miljoen; Voor het eerst geopenbaard*.

OVER DE AUTEUR

E.H. (Eefje) Steenvoorden, msc. is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de onderzoeksgroep Participatie en Bestuur. Ze is afgestudeerd op een internationaal vergelijkend onderzoek naar de invloed van opleiding op de arbeidsparticipatie van vrouwen. Momenteel houdt ze zich bezig met onderzoek naar de publieke opinie over de samenleving en de politiek en met maatschappelijk onbehagen in het kader van het Continu Onderzoek Burgerspectieven (COB).

Tuintrends

JEANET KULLBERG

‘Noodgedwongen keren de Ieren terug naar een eenvoudiger leven. En daar horen volkstuinjes bij. Overal zie je ze. Decoratief tuinieren is voorbij.’ Zo opent een bericht in *NRC-Handelsblad* (25-11-2010) over de terugkeer van de Ieren naar het soort tuinen dat ze in de jaren zeventig hadden. Een reactie op de economische crisis. ‘Achtertuinen worden omgeploegd, volkstuinen worden gecreëerd op braakliggende bouwterreinen, gemeenschappelijke tuinen op pleintjes en voormalige parkeerplaatsen.’ Na twee decennia van ongekende economische groei zijn de Ieren weer terug bij af. De hernieuwde interesse in groenteteelt zou niet zozeer komen door gebrek aan geld om groenten te kopen, maar eerder door een behoefte aan saamhorigheid, aan het pareren van een gevoel van machteloosheid en aan afleiding van zorgen. Dit kan door een praktische, gezonde en – dankzij de opbrengst – kostenneutrale hobby te bezigen.

In diverse landen heeft stadslandbouw in oorlogs- en crisisjaren een bufferfunctie vervuld. Het aantal volkstuinen nam tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog onder meer in Nederland en België scherp toe, maar zodra de voedselbevoorrading weer op gang kwam, haakten veel tuinders af, zowel in het interbellum als na de Tweede Wereldoorlog. Steeds meer mensen kregen bovendien een huis met een tuin, zodat volkstuinen minder aftrek vonden. Door toename van de welvaart, lage prijzen voor groenten en het beschikbaar komen van diepvries-, blik- en ingevlogen groenten was er in de naoorlogse decennia steeds minder behoefte aan zelfgekweekte groenten. Ook namen de ontspanningsmogelijkheden toe, zodat er minder tijd was voor het intensieve onderhoud van de moestuin. Tuinen, zowel die bij het huis als volkstuinen, kregen meer en meer een recreatieve functie. Maar in de jaren zeventig is de belangstelling voor biologisch tuinieren opgekomen en de laatste jaren raakt stadslandbouw ook meer in de mode vanwege

kortere voedselketens. Voedsel uit de directe omgeving krijgt in kringen van bewuste consumenten de voorkeur boven producten die van ver komen.

Organisaties die zich begin twintigste eeuw ten doel stelden om de gewone man aan een tuintje te helpen en daarmee geestelijk en materieel te verheffen bleven in verschillende landen bestaan. In Nederland is er sinds 1928 het Avvn dat opkomt voor de belangen van hobbytuinders, vooral die bij de aangesloten volkstuintverenigingen. Maar er wordt ook voorlichting gegeven aan belangstellende 'thuintuinders', met behulp van voorlichtingsbijeenkomsten, thematische brochures over 'natuurlijk tuinieren' en het tijdschrift *De Tuinliefhebber*, met ongeveer 28.000 lezers. Dit is een bescheiden aantal vergeleken met het blad *Groei en Bloei* (80.000 lezers) dat ook al lang bestaat, maar zich meer tot een trendy tuinblad heeft ontwikkeld. Alleen de veelgelezen tips vertonen nog sporen van instructie van de expert aan de leek. De eigentijdse tuinbezitter laat zich niet de maat nemen en beslist zelf hoe hij zijn tuin inricht en onderhoudt.

Het voorlichtende werk van Avvn richt zich op mensen die *groene vingers* hebben of zich proberen die eigen te maken. De filosofie is dat natuurlijk tuinieren eigenlijk synoniem is met tuinieren. Kenmerkend is dat de natuur zich in de tuin kan ontwikkelen. Vogels, egels, padden, hommels, bijen en andere insecten dragen bij aan een gezonde tuin en worden ontzien. Chemische bestrijdingsmiddelen zijn uit den boze; in plaats daarvan wordt gekozen voor sterke, liefst inheemse planten die bovendien op de juiste plek staan. Deze stijl van tuinieren heeft op volkstuintcomplexen terrein gewonnen, ze laat zich goed combineren met biologische groenteteelt. Ze vereist wel enige kennis van zaken, net als het succesvol kweken van groente en fruit. Op volkstuintcomplexen kunnen tuinders met hun burens op het complex kennis uitwisselen. Volgens recent onderzoek bevorderen de beweging en het sociale contact op de volkstuint zowel de gezondheid als het welbevinden van tuinders.³ In de particuliere tuinen is uitwisseling van kennis lastiger. Als er al burens met groene vingers zijn, dan gaan die vaak schuil achter schuttingen.

Avvn koestert ambitie om ook nieuwbouwbewoners die zich dreigen te verschansen in 'levenloze steenwoestijnen achter schuttingen', uit te dagen om anders met hun tuin

om te gaan. De praktische mogelijkheden daartoe zijn beperkt. Het is lastig om met een beperkte formatie een breed publiek te bereiken. ‘Mensen willen best natuurlijk tuinieren, maar het ontbreekt ze aan kennis. Met een leuk enthousiasmerend verhaal pikken ze dat wel op. Nu kijken ze bij de burens en die hebben ook zo’n bankstel voor buiten,’ aldus de voorlichter van AVVN.² Voor tuineducatie hebben de meeste gemeenten geen budget gereserveerd. Dat is vooral een zaak van de lokale commercie.

Door de Stichting Tuinpromotie Nederland – een samenwerkingsverband van onder meer tuincentra, hoveniers en het Productschap Tuinbouw – worden sinds 2003 *Tuintrends* gepubliceerd. Deze organisaties willen zich ‘inspannen om de tuin en tuinieren onder de maatschappelijke aandacht te brengen en op een hoger plan brengen’.³ De Stichting liet in 2002 en in 2007 een marktsegmentatieonderzoek verrichten en verbijzondert de laatste jaren de algemene trends voor de afzonderlijke segmenten. Het segmentatieonderzoek onderscheidt de tuiniers langs de dimensie sociaal versus meer solistisch ingesteld en conformistisch versus eigenzinnig. Sociaal ingestelde tuiniers neigen meer naar passief ontspannen in de tuin en de solisten zijn doeners.⁴ De passieve ‘tuiniers’ worden weer verdeeld in het ‘gele tuintype’, dat omwille van de gezelligheid toch iets van zijn tuin wil maken, en het ‘rode type’ dat zich daarmee niet bezighoudt en de tuin desnoods asfalteert. De actieve tuiniers vallen uiteen in het ‘blauwe type’ dat zich met een ‘designtuin’ wil onderscheiden en het ‘groene type’ dat meer weg heeft van het profiel ‘natuurlijk tuinieren’. Onder de actieve tuiniers worden de kleuren ook gemengd (blauwgroen en geelgroen type), omdat veel tuinbezitters niet op een van de vier meest zuivere prototypen passen. De kleurige namen hebben als voordeel dat ze neutraal zijn, ze laten geen waardeoordeel doorschemeren, hoewel de goede verstaander begrijpt dat hij in een tuin van het rode type niets te zoeken heeft.

Nu is de bedoeling van *Tuintrends* dat tuincentra hun marketing aansluiten bij de typen tuiniers. Er worden jaarlijks tuinvoorbeelden ontwikkeld voor het gele, blauwe, rode en blauw-groene type, de ‘meest relevante en commercieel aantrekkelijke typen tuinier’. ‘Het echt groene type, de echte tuinliefhebber, is minder gevoelig voor trendinformatie,

omdat deze zijn weg in de eigen tuin op eigen wijze zoekt. Maar voor bijvoorbeeld het gele tuiniertype is het dankbaar werken. Dat type staat als “de sociale tuingenier” te boek en houdt van leuke spullen om zijn tuin leuk te maken. Die tuinier is beïnvloedbaar. En dus concentreert de marketing zich op dat en soortgelijk veelbelovende tuiniertypen.⁵ Het segmenteren van de tuiniers is geen sinecure; veel tuinbezitters hebben de onhebbelijke neiging zich rondom het kruispunt van de segmentatieassen op te houden, met een weinig onderscheidend voorkeurenpatroon. Vertaling van de tuintypen naar voorbeeldtuinen is helemaal een vak apart. Zo werd bijvoorbeeld in 2007 voor het rode tuintype de ‘Fantastic Elements’ tuin bedacht:

‘De tuin van de rode tuinbezitter is eigenlijk géén totaal en samenhangend sfeerbeeld. Losse objecten worden er naar eigen inzicht wel of niet met elkaar gecombineerd. De bindende factor tussen de verschillende producten is dat ze een fantasievolle vertaling van de natuur zijn. Alle materialen zijn mogelijk, mits verrassend toegepast. In de Fantastic Elements tuin worden felle kleuren, pastellen en naturellen verrassend door elkaar gebruikt. Qua beplanting kenmerkt de tuin van de rode tuinier zich door bloeiende planten met vrolijk gekleurde bloemen en planten met een sterke bladtekening.’

In 2009 voor het blauwe type de ‘Cape Town Garden’:

‘De blauwe tuin is gerealiseerd vanuit het levensgevoel dat de tuinier over de grenzen heen kijkt en interesse heeft in andere culturen. Hij wil lang in zijn tuin verblijven en ervan genieten. Gebruik van afdaken, overkappingen, terrasverwarming en zelfs vloerverwarming op het terras, al dan niet met behulp van zonne-energie. De tuin bevat krachtige, natuurlijke materialen die zorgen voor een warme, Afrikaanse uitstraling. Het kleurgebruik in de Cape Town Garden is warm; donkere natuur tinten met een paar felle accenten.’

'Cape Town garden: midden in de natuur'

En in 2010 voor het gele type de ‘Bohemian spirit garden’:

‘Het beeld is knus en gezellig, doet enigszins denken aan de nostalgie van het zigeunerleven, met als resultaat een intieme plek waar de tuinliefhebber zich kan onttrekken aan de onberekenbare maatschappij. Het kleurenpalet dat wordt toegepast, is uitbundig. De heldere tinten vormen een vriendelijk en gezellig beeld. Rood, paars en blauw zijn blikvangers, maar ook pasteltinten zijn er op hun plaats. De dessins sluiten daarbij aan. Favorieten zijn bloempatronen, folkloremotieven, ruiten en randafwerkingen.’

‘Bohemian spirit garden:
vrijheid’

De tuinen zijn gepresenteerd in kleurrijke brochures die via internet geraadpleegd kunnen worden en ze zijn voorzien van inventarislijsten. De kleuren van de toe te passen bloemen en van de vele niet levende, decoratieve elementen houden geen verband met de kleur van het tuintype. Het bonte palet van modeltuinen over de diverse jaren overziend, dringt zich vooral een tweedeling op tussen al deze modeltuinen en meer natuurlijke tuinen, waarin planten centraal staan, sierplanten of eetbare planten: groene tuinen. ‘Tuinieren op een hoger plan brengen,’ dat doen de *Tuintrends* zeker als het om trendgevoelige consumentenbestedingen gaat. Groene vingers passen daar gek genoeg minder goed bij.

NOTEN

- 1 Agnes van den Berg (2010). *Gezonder in de Volkstuin. De gezondheid van stedelingen met en zonder volkstuin vergeleken*. Wageningen: Alterra.
- 2 Interview met de voorlichter van avvn, Herman Vroklage, mei 2010
- 3 <http://www.wonenonline.nl/tuin/tuintrends>, geraadpleegd op 30-11-2010.
- 4 *Tuinbeleving Nederland 2002 en 2007*. Een segmentatieonderzoek, uitgevoerd door SmartAgent Company. Zoetermeer: Productschap Tuinbouw.
- 5 http://www.pph.nl/Media/download/66447/9_trends.pdf geraadpleegd op 30-11-2010.

OVER DE AUTEUR

Dr. J. (Jeanet) Kullberg studeerde sociale en historische geografie, deed onderzoek aan de Technische Universiteit van Delft en werkt sinds 2002 bij het scp (onderzoeksgroep Wonen, Leefbaarheid en Veiligheid). Ze maakt deel uit van de redactie van het *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting* en van de *advisory board* van het blad *Housing Studies*.

Kleur bekennen

SASKIA KEUZENKAMP EN HARM HOSPERS

Tijdens de Tweede Wereldoorlog moesten de Joden een gele ster dragen. Maar ook andere groepen burgers die door de nazi's werden afgewezen en vervolgd, werden 'gelabeld'. Criminelen kregen bijvoorbeeld een groene driehoek, politieke gevangenen een rode en 'asocialen' een zwarte. Homoseksuelen die door de Duitsers waren opgepakt en gevangengezet, kregen een roze driehoek op hun kleding. In Nederland is overigens geen sprake geweest van actieve opsporing en vervolging van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen. De angst voor ontdekking was echter groot (Tielman 1982).

In de jaren zeventig werd de roze driehoek in de homobeweging een geuzenteken. Een deel van de homo's en lesbo's kwam openlijk uit voor hun seksuele voorkeur en ijverde onder meer door het dragen van een roze driehoek voor toename van de acceptatie van homoseksualiteit. Nog altijd is roze een veelgebruikte kleur in de homobeweging: roze zaterdag, roze maandag, roze ouderen, het roze korenfestival en natuurlijk het homo-monument in Amsterdam. Het gebruik van deze kleur, of tegenwoordig ook vaak van de kleuren van de regenboog, draagt bij aan de zichtbaarheid van homoseksualiteit.

Homoseksuele mannen en lesbische vrouwen zijn inmiddels in Nederland behoorlijk zichtbaar. Ruim tweederde van de bevolking zegt vrienden of kennissen te hebben die homoseksueel zijn (Keuzenkamp 2010). En er zijn aardig wat mensen in publieke functies die openlijk homoseksueel zijn. Desgevraagd weten veel mensen overigens vooral homomannen te noemen. Paul de Leeuw, Jos Brink, Pim Fortuijn en André van Duin zijn wel de meeste bekende voorbeelden, maar ook Geert Dales (oud-wethouder van Amsterdam en oud-burgemeester van Leeuwarden), Joop Wijn (oud-minister van Economische Zaken) en Herman Tjeenk Willink (vicevoorzitter Raad van State) zijn openlijk homoseksueel. Als

het om vrouwen gaat, noemen veel mensen eerst oud-minister Ien Dales, maar zij heeft nooit openlijk bekend of ontkend lesbisch te zijn. Dat geldt wel voor Gerda Verburg, die de eerste openlijk lesbische minister was. Andere meer en minder bekende lesbische (of biseksuele) vrouwen met een publieke functie zijn de cabaretières Claudia de Breij en Sara Kroos en de advocaten Bénédicte Ficq en Els Swaab.

‘Kun je gewoon homo zijn in Nederland?’ was de kernvraag van het homo- en lesbisch emancipatiebeleid van het vierde kabinet-Balkenende. Homoseksuelen zouden zonder problemen openlijk voor hun homoseksualiteit moeten kunnen uitkomen. In dat kader riep het kabinet 11 oktober uit tot nationale *coming-out*-dag. In een aantal andere, vooral Engelstalige landen was dat al eerder gebeurd. Kleur bekennen en uit de kast komen stonden volop in de belangstelling. Hoe het beleid onder het nieuwe kabinet eruit zal zien, is nog onbekend, maar de uitspraken van de nieuwe coördinerend minister, Marja van Bijsterveld, wijzen erop dat dit thema ook in de komende jaren volop aandacht zal blijven krijgen.

De nadruk op kleur bekennen en zichtbaar zijn roept overigens wel vragen op. Zo vinden sommige homo’s en lesbo’s het niet nodig om bijvoorbeeld op het werk uit de kast te zijn; zij beschouwen dat als een privékwestie. Homojongeren hebben anderen in hun omgeving vaak wel verteld dat ze ‘zo’ zijn, maar uit hoe ze zichzelf noemen, spreekt een zekere ambivalentie over het zichzelf benoemen als homoseksueel en lesbisch. Vooral bij meisjes en jonge vrouwen valt het kleine aandeel dat

Het homomonument in Amsterdam

zich lesbisch noemt op (13%). Iets meer dan de helft noemt zich 'gay', en een op de vijf geeft er geen naam aan (Van Lisdonk en Van Bergen 2010). Vooral onder niet-westerse migranten is openlijk homoseksueel zijn omstrede. Niet toevallig zijn er bijvoorbeeld maar weinig voorbeelden van openlijk homoseksuele mannen en vrouwen van Turkse of Marokkaanse herkomst. Het openlijk uit de kast komen wordt niet geaccepteerd, onder meer omdat de hele familie daarmee te schande zou worden gezet. Het pleidooi voor zichtbaarheid en *coming-out* wordt als westers emancipatiemodel afgewezen. Duyvendak et al. (2010) vragen zich echter af of een grotere acceptatie van homoseksualiteit onder etnische minderheden wel te realiseren valt zonder dat homo's en lesbo's uit de kast komen. Als dat (nog) niet kan door zichtbaar te zijn, zouden ze misschien moeten kiezen voor een grotere 'hoorbaarheid'.

Ook heteroseksuelen zetten overigens soms vraagtekens bij de zichtbaarheid van homoseksualiteit, vooral bij activiteiten als de Canal Parade. Het minstens even uitbundige Caribisch Festival in Rotterdam blijft daarentegen ontbekeriseerd. Sommigen vragen zich ook af of het nou nodig is om het er (steeds)

over te hebben, want homo's hebben immers dezelfde wettelijke rechten als hetero's. Een grote groep vindt ook dat homoseksuelen zich in het openbaar moeten inhouden en elkaar bijvoorbeeld niet op straat moeten zoenen, terwijl zij dat van hetero's wel accepteren.

De ervaringen in Nederland wijzen erop dat het door de bank genomen goed is voor de sociale acceptatie van homoseksualiteit onder de bevolking dat homo's en lesbo's kleur bekennen en open zijn over hun seksuele voorkeur. Maar is dat nu ook beter voor het welzijn van homo's en lesbo's zelf? Om een antwoord te geven op die vraag maken we gebruik van de Schorer Monitor, een enquête onder mannen die seks hebben met mannen. De respondenten zijn geworven via oproepen in gedrukte media, via het internet en op locatie (in homocafés, *cruising areas* en dergelijke). Ruim 4500 mannen vulden de vragenlijst in (zie voor meer informatie Hospers en Keuzenkamp 2010).

We vergelijken mannen die aan anderen hebben verteld dat ze (ook) op mannen vallen met degenen die dat niet hebben gedaan. Er blijken duidelijke en op sommige punten flinke verschillen te zijn in het welbevinden tussen de beide groepen (zie tabel 1). Onder mannen die niet open zijn, is bijvoorbeeld het aandeel dat zich (heel) vaak eenzaam voelt veel groter (21%) dan in de andere groep (13%). Ook over andere gevoelens uit meningen die niet open zijn over hun seksuele voorkeur zich significant vaker in ongunstige zin. Een aanzienlijke en grotere groep dan onder de mannen die wel uit de kast zijn, heeft zich in de week voor bevraging (heel) vaak somber en/of hulpeloos gevoeld, geen interesse kunnen opbrengen voor dingen en/of zich gespannen of opgefokt gevoeld. Gedachten aan zelfmoord komen eveneens meer voor onder degenen die niet uit de kast zijn (8% van deze respondenten, vergeleken met 3% die wel uit de kast is).

De vragen zijn in één enquête gesteld, dus of er sprake is van een oorzakelijk verband valt met deze gegevens niet aan te tonen. Het lijkt echter plausibel dat mensen die een belangrijk deel van zichzelf voor anderen geheim houden, daaronder lijden. Kleur bekennen is dus niet alleen goed voor de acceptatie van homoseksualiteit onder de bevolking,

maar lijkt ook beter voor homo's zelf – gegeven de Nederlandse context, waarin acceptatie van homoseksualiteit de norm is.

Tabel 1 Aandeel dat in de laatste 7 dagen (heel) vaak last heeft gehad van de genoemde gevoelens ^a, homo- en biseksuele mannen (in procenten), 2009

	open	niet open
zenuwachtig of beverigheid	8	11
je eenzaam voelen	13	21
zomaar plotseling bang worden	4	6
je somber voelen	13	19
bang zijn	4	6
denken aan zelfmoord	3	8
geen interesse kunnen opbrengen voor dingen	10	16
je hulpeloos voelen	11	19
je gespannen of opgefokt voelen	14	17
aanvallen van angst of paniek	4	6
je zo rusteloos voelen dat je niet stil kan blijven zitten	10	13
het gevoel dat je niets waard bent	5	13

a Significante verschillen zijn vetgedrukt ($p < 0,5$)

Bron: Schorer / Universiteit Maastricht (Smon '09)

LITERATUUR

- Duyvendak, J.W., D. Bos en G. Hekma (2010). De kast op een kier; ontwikkelingen in de acceptatie van homoseksualiteit onder etnische en religieuze minderheden in Nederland. In: S. Keuzenkamp (red.), *Steeds gewoner, nooit gewoon*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hospers, H. en S. Keuzenkamp (2010). Ervaringen van homoseksuele en biseksuele mannen. In: S. Keuzenkamp (red.), *Steeds gewoner, nooit gewoon*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Lisdonk, J. van en D. van Bergen (2010). Homojongeren en hun seksuele voorkeur: invulling en uiting. In: S. Keuzenkamp (red.), *Steeds gewoner, nooit gewoon*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tielman, R. (1982). *Homoseksualiteit in Nederland*. Meppel/Amsterdam: Boom.

OVER DE AUTEURS

Prof. dr. S. (Saskia) Keuzenkamp is hoofd van de onderzoeksgroep Emancipatie, Jeugd en Gezin op het scp en bijzonder hoogleraar Emancipatie in internationaal vergelijkend perspectief aan de Vrije Universiteit.

Prof. dr. H. (Harm) Hospers is Dean van het University College Maastricht, hoogleraar Applied Health Psychology en bijzonder hoogleraar Health Psychology and Homosexuality aan de Universiteit Maastricht.

En de kleur in de stad is...

VIC VELDHEER EN KARIN WITTEBROOD

*De architectonische beelding is zonder kleur niet denkbaar. Kleur en licht vullen elkaar aan.
Zonder kleur is de architectuur uitdrukkingloos, blind.*
Theo van Doesburg (1928)

In de maatschappelijke discussie over het vergroten van de sociale veiligheid is de inrichting van de publieke ruimte één van de veel bediscussieerde onderwerpen. Opvallend is dat kleur daarbij nauwelijks een rol speelt, terwijl dit in de architectuur juist wel een veel besproken thema is. Waar over de kleur van wanden, vloeren en plafonds en de effecten daarvan op de sfeer veel bekend is, wordt aan de kleur van gevels, bestratingen, straatmeubilair en beplanting nauwelijks aandacht besteed. Toch wordt kleurgebruik in de stad gewaardeerd: 49% van de bewoners vindt de binnensteden te grauw en grijs, en 64% vindt dat steden aantrekkelijker worden als er meer kleur wordt toegepast in de buitenruimte (Franso 2009).

Naar de beleving van kleur is veel onderzoek gedaan en niet alleen door (sociaal)-psychologen, maar ook door kunstenaars. Met name de kleurtheoreticus en kunstschilder Johannes Itten (1888-1967) heeft in zijn boek *Kunst en Kleur* uit 1961 geschreven over de objectieve waarneming van kleur en de subjectieve beleving ervan. Uit de primaire kleuren geel, rood en blauw, de secundaire kleuren oranje, violet en groen en de tertiaire kleuren ontwikkelde hij de twaalfdelige kleurencirkel.

Kleuren werken op emoties van mensen en wekken associaties op. In het algemeen geldt dat warme kleuren activerend werken, en koude kleuren ons passief houden (Bos 2002). Ook heeft kleur invloed op de ruimtelijke werking van het perspectief: warme

kleuren komen naar voren en koude kleuren verdwijnen naar de diepte. Het gevoel dat een bepaalde kleur opwekt, is echter afhankelijk van de context, zoals de combinatie met andere kleuren, de vorm en het materiaal. Zo wordt ongemengd rood als onrustig ervaren. In het verkeer geldt rood als een alarmkleur, in de architectuur echter als stoffering die warmte uitstraalt. Geel is een warme kleur die de aandacht trekt, groen is meer een neutrale kleur die in het verkeer staat voor veiligheid. Blauw is een koele en rustige kleur, die ruimte en rust uitstraalt. Zwart staat voor neutraal, maar somber. Wit is eveneens neutraal en maakt een hygiënische indruk.

Over de werking van kleur is dus veel bekend en over de toepassing van kleur in de publieke ruimte evenzeer. Maar wanneer we nu op zoek gaan naar de samenhang tussen het gebruik van kleur bij de inrichting van de publieke ruimte gericht op het vergroten van sociale veiligheid, komen we opvallend weinig tegen. Toch is er op dit terrein wel het een en ander gedaan.

Erg concreet en ook een voorbeeld van toepassing is de kleur van verlichting. Zo blijkt uit onderzoek in opdracht van Philips dat witte verlichting voor meer veiligheid op straat zorgt, maar ook voor meer sfeer (bovendien is het energiezuiniger). Dat mensen zich veiliger voelen, komt vooral door een verbeterde zichtbaarheid die bijdraagt aan gezichtsherkenning. De gemeente Nieuwegein probeert via kleur de sociale veiligheid te vergroten. In oktober vorig jaar zijn langs een fietspad de lantaarnpalen uitgerust met groene LED-verlichting. Ook hierbij lag de nadruk op het vergroten van de zichtbaarheid. Er is ook onderzoek gedaan waarin meer algemeen is onderzocht naar welke kleuren een gevoel van veiligheid geven. Uit lopend onderzoek naar zintuigbeïnvloeding blijkt bijvoorbeeld dat mensen in blauwe en groene ruimten minder angstgevoelens ervaren (Keus 2010). Voor de aanleg van een lichtinstallatie van de Deense kunstenaar Olafur Eliasson in Amsterdam Zuidoost is Bloemers (2008) nagegaan welk effect van kleur uitgaat op het publiek. In de Bijlmer zijn willekeurige mensen op straat aangesproken met de vraag een kleur aan te wijzen die hen een gevoel van veiligheid gaf. Meest gekozen werd de tertiaire kleur geelgroen. Geel en groen afzonderlijk staan op een tweede plaats.

Ook de Nederlandse Spoorwegen hebben onderzocht bij welke kleur(en) de reizigers zich veilig en comfortabel voelen. Zij baseerden zich daarbij op het PAD-model dat Valdez en Mehrabian in 1994 hebben ontwikkeld om de emotionele effecten van kleuren op mensen vast te stellen. De P staat voor Pleasure, de A voor Arousal en de D voor Dominance. Pleasure betekent dat mensen hun omgeving als prettig of onprettig ervaren, Arousal duidt op de mate waarin mensen door de omgeving worden geprikkeld c.q. gestimuleerd en de Dominance op de mate waarin mensen zich vrij of gecontroleerd voelen in een omgeving. Iedere emotie die een mens ervaart, kan geduid worden in de termen van dit PAD-model (Leerwiki 2010). Op basis van dit model is blauw de meest geschikte kleur om treinstations te schilderen en zullen reizigers zich zowel beschermd (veilig) als comfortabel voelen. Ook eerder onderzoek van Wexner uit 1954 associeert blauw met veilig en comfortabel. Overigens gaat het natuurlijk niet alleen om de kleur zelf, maar ook om de intensiteit en de lichtheid van de kleur alsmede om de kleurschakering.

Op een wat meer abstract niveau heeft unstudio aangegeven wat kleur kan betekenen voor de publieke ruimte. Kleur kan de functie hebben van culturele verbinder, bij identiteitsbepaling. Kleur kan ook de functie van sociale activator hebben: kleur kan evenementen stimuleren. Tot slot kan kleur het publiek activeren doordat kleur een gevoel van oriëntatie kan geven en daarmee bezoekers door de stad kan leiden. Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat – gezien de kennis die er is over de factoren die onveiligheidsbeleving beïnvloeden – deze functies ook een belangrijk rol kunnen spelen bij het vergroten van de sociale veiligheid. Toch is niet direct duidelijk welke kleuren het beste kunnen worden gebruikt. Het hierboven aangehaalde onderzoek laat zien dat geel, groen en blauw kleuren zijn die kunnen bijdragen aan een veilig gevoel. Rood en zwart dragen daaraan niet bij. Bepalend is ook de ruimte die gekleurd wordt: een wachtkamer in een station is iets anders dan een fietstunnel of een plein. De werking van kleur hangt af van het samenspel tussen functionaliteit en ruimte.

LITERATUUR

- Bloemers, C. (2008). *Kleur en veiligheid: een onderzoek naar kleur en kleursamenstellingen en het effect van kleur op de bevordering van veiligheid*.
- Bos, T. (2002). *Kleur groen: een naslagwerk voor bewust kleurgebruik van de dendrologie*. Cuijk: Ebben Boomkwekers.
- Doesburg, T. van (1928). *De Stijl*.
- Franso, B. (2009). Slotervaart kleurt: het belang en de potentie van intelligent kleurgebruik. *Architectuur NL*, jg. 64, nr. 6, p. 16-19.
- Itten, J. (1961). *Kunst en kleur*.
- Keus, R. (2010). 'De kracht van de prikkel'. *Secondant*, jrg. 24, nr. 2, p. 34-37.
- Leerwiki (2010). De effecten van kleur wetenschappelijk onderbouwd. www.leerwiki.nl
- unstudio (z.j.). *unstudio studies color*. Amsterdam: unstudio.

OVER DE AUTEURS

- Dr. V. (Vic) Veldheer, bestuurssocioloog, is hoofd van de onderzoeksgroep Wonen, Leefbaarheid en Veiligheid. Hij is gespecialiseerd in beleidsonderzoek en -evaluatie, en in de geschiedenis van het openbaar bestuur. Hij is lid van het nsv-bestuur.
- Prof. dr. K. (Karin) Wittebrood is senior onderzoeker bij de onderzoeksgroep Wonen, Leefbaarheid en Veiligheid. Zij verricht onderzoek op het terrein van de criminaliteit en veiligheid. Zij is tevens bijzonder hoogleraar Sociale veiligheid in de stedelijke publieke ruimte aan de Universiteit van Amsterdam.

Grijs geeft kleur aan het leven

CRETIEN VAN CAMPEN

Als je het gros van de Nederlanders mag geloven, leiden ouderen een grijs bestaan. Onderzoek wees uit dat men denkt dat depressie en vereenzaming bij ouderen veel vaker voorkomen dan feitelijk het geval is. Het sociale netwerk, de gezonde leefstijl en de seksuele activiteit van ouderen onderschat men daarentegen. Met name het leven van ouderen in verzorgings- en verpleeghuizen heeft een slechte reputatie. Het beeld is dat de bewoners hun dagen slijten achter de spreekwoordelijke geraniums bij het raam, turend in de mistige verte van een lege straat.

De beelden die over ouderen bestaan, zijn geschilderd in grijze tot diepzwarte tinten. Grijs is meer dan een haarkleur het symbool voor de groep van 2,5 miljoen personen van 65 jaar en ouder in Nederland. De symbolische kleur grijs staat voor saai en 'niets meer te beleven'. Daar helpt geen kleurspoeling aan.

Bij deze 'grijze' mensen zit de kleur echter niet van buiten maar van binnen. Zo ontdekte de Stichting Humanitas toen ze in haar verzorgingshuizen herinneringsmusea inrichtte met voorwerpen waar de jongeren van vandaag geen weet van hebben. Daar vind je oranje meubilair uit de jaren zeventig, fietsplaatjes en distributiekaarten uit de oorlog, benzinedistributiebonnen uit de oliecrisis, een oude Solex, Tomado-apparatuur, vimbussen en nog veel meer.

De herinneringsmusea zijn een groot succes. Niet alleen komen de bewoners vaker uit hun appartementen, ze halen ook vaker samen herinneringen op en maken zelfs indruk op hun kleinkinderen die niet weten hoe bijvoorbeeld een oude radio werkt. Gestimuleerd door de sfeerbepalende kleuren van weleer, zoals de bonte tinten van een Perzisch tafelkleedje en het mahoniebruin van een groot radiotoestel, gaan de bewoners in geuren en

kleuren over vroeger vertellen (zie foto). Ze halen plezierige herinneringen op aan vroeger, maken er levensverhalen van en genieten meer van hun heden en rijke verleden.

Afgedankte voorwerpen zoals een radiotoestel blijken dus in staat het welbevinden van de ouderen te verhogen: ze zijn minder vaak eenzaam en neerslachtig, praten vaker met anderen, krijgen respect van de jongeren, ontlenen eigenwaarde aan hun verhalen en doen meer mee in het sociale leven.

Foto van kamer in het herinneringsmuseum Humanitas-Akropolis in Rotterdam

Naast de herinneringsmusea zijn er meer creatieve ontwerpen en projecten. De Verhalen-tafel is een artistiek ontworpen meubel waar zo'n zes personen aan kunnen zitten. Met twee knoppen kan men via ingebouwde schermen korte beeld- en geluidsfragmenten zien. Het materiaal bestaat uit oude liedjes met veel ruis, korrelige Polygoonjournaals en korte filmpjes uit het alledaagse leven. Een muzikaal voorbeeld zijn de Faria-clowns die psychogeriatrische afdelingen van verpleeghuizen bezoeken en verkleed – met rode fop-neuzen en al – liedjes van vroeger zingen met mensen met dementie. Ook in therapieën zoals 'Op zoek naar zin' blijken geuren en foto's ouderen met depressieve klachten te helpen plezierige herinneringen in detail op te halen en hun kijk op het leven meer kleur te geven.

Deze door kunstenaars, musici en creatieve hulpverleners bedachte projecten met geuren, muziek en foto's laten zien dat men ouderen in instellingen met eenvoudige zintuiglijke prikkels gelukkiger kan maken. Daar zijn geen ingewikkelde gespreksgroepen of -therapieën voor nodig, die overigens vooral de verbaal begaafde en vaker hoogopgeleide ouderen bedienen. Met zintuiglijke prikkels zoals oude ingekleurde zwart-wit foto's, het krakende geluid van een mahoniehouten radio of de geur van een petroleumlamp kan ook de groep ouderen met beginnende tot ernstige cognitieve beperkingen meedoen. Wie langs een grijs betonnen verzorgingsflat komt en meewarig de daar voortschuifende mensen met grijs haar beziet, zou eens dichterbij moeten gaan kijken. Ga eens op bezoek bij een familielid, kennis of buurtbewoner in een verzorgings- of verpleeghuis en ontdek dat wat grijs lijkt van een afstand, van dichtbij verrassend kleurige verhalen en karakters bevat.

LITERATUUR

- Campen, C. van (2010). *Gekleurd verleden. Verhalen over het geheugen van de zintuigen*. Utrecht: Uitgeverij Zien.
- Thomése, F. en A. Bergsma (2008). Van oude mensen en de dingen die nog komen? *Geron*, jg. 10, nr. 3, p. 60-63.
- Westerhof, G. en E. Bohlmeijer (2010). *Psychologie van de levenskunst*. Amsterdam: Boom.

WEBSITES

Herinneringsmusea

http://www.humanitas.nu/index.php?page_id=204

Op zoek naar zin

<http://www.trimbos.nl/nieuws/trimbos-nieuws/op-zoek-naar-zin>

Verhalentafel

<http://www.verhalentafel.nl/html/home.html>

Faria-clowns

<http://www.maakhetmogelijk.nl>

OVER DE AUTEUR

Dr. C. (Cretien) van Campen is projectleider ouderen bij het Sociaal en Cultureel Planbureau en doet onderzoek naar kwetsbare ouderen en kwaliteit van leven. De bijdrage aan deze bundel is mede gebaseerd op zijn onlangs verschenen boek *Gekleurd verleden. Verhalen over het geheugen van de zintuigen* (Uitgeverij Zien, 2010). Dit voorjaar verschijnt onder zijn redactie een rapport over kwetsbare ouderen in Nederland.

Werken bij de overheid in een nieuw(e kleur) licht

SARAH KANNEWORFF

Werken bij de overheid, het heeft bij veel mensen een wat stoffig, kleurloos imago. Dat is niet terecht. Neem bijvoorbeeld de meest zichtbare erfenis van Jan Peter Balkenende: de rijkshuisstijl. Daarmee is de gehele overheid voorzien van vijf standaard kleuren blauw en zestien ondersteunende frisse tinten. Waardoor de website van het scp er nu op het eerste gezicht exact zo uitziet als die van Buitenlandse Zaken, maar dat terzijde. Beide zijn wél herkenbaar als onderdelen van de rijksoverheid.

Helaas heeft elk plan heeft zijn schaduwzijde: de voorschriften van deze rijkshuisstijl zetten óók een streep door de campagne *Werken bij het Rijk (Als je verder denkt)* – met de welbekende puzzelstukjes – bedoeld om jong talent aan te trekken. ‘Het Rijk’ mag tegenwoordig namelijk niet meer, we dienen het voluit ‘de Rijksoverheid’ te noemen.

En als slogan bekt dat toch net wat minder.

Niet getreurd, JP is exit en er moet toch bezuinigd worden op het aantal ambtenaren. De tijd is rijp voor iets nieuws. Het toverwoord onder ingewijden is al enige tijd Het Nieuwe Werken (HNW). Voor wie nog niet van de term heeft gehoord: de kern van Het Nieuwe Werken is dat het plaats- en tijdonafhankelijk is. Een ambtenaar moet waar en wanneer hij wil aan de slag kunnen.

Vanwaar het enthousiasme voor Het Nieuwe Werken? De cynicus wijst op de bezuinigingsmogelijkheden van thuiswerkende ambtenaren. Voorstanders roemen HNW als middel om een nieuwe generatie multitaskende jongeren zonder ‘negen tot vijf mentaliteit’ aan de overheid te binden. Bovendien kan thuiswerken de fileproblematiek verminderen, en stelt het mensen in staat werk- en zorgtaken beter te combineren.

Hoe valide die laatste argumenten ook zijn, het lijkt redelijk aan te nemen dat in het huidige economische klimaat de mogelijke efficiencywinst van HNW het zwaarst weegt. Alleen: is Het Nieuwe Werken wel echt zo efficiënt? Als het de overheid inderdaad vooral om besparingen te doen is, valt er misschien wel net zoveel te winnen bij het ‘Oude Werken’ in een nieuw licht. Een nieuwe kleur licht, om precies te zijn.

Dat zit zo. De meest meetbare efficiencywinst van HNW moet worden behaald op kantoor. Want voor het gedeelte van zijn tijd dat een ambtenaar thuiswerkt, moet de overheid er vooral op vertrouwen dat dat efficiënt en verantwoord gebeurt. Een baas mag namelijk niet zomaar binnen kijken in de woning van zijn medewerker – dat mag alleen de Arbeidsinspectie.

De overheid rekent zich nu rijk aan de besparingen op kantoorruimte die Het Nieuwe Werken mogelijk maakt. De maximale bezettingsgraad van de werkplekken bij het rijk is slechts zo’n 70%. Bovendien moet de moderne ambtenaar het met minder vierkante meters per persoon doen dan vroeger. Een besparing van 30% lijkt dus makkelijk haalbaar als flexwerkplekken de norm worden.

Maar bij nadere beschouwing zitten er flinke haken en ogen aan de rekensom. Alle ‘verhuisbewegingen’ zijn prijzig, en een flexwerker verliest aan productiviteit doordat hij zich elke ochtend opnieuw moet installeren achter een bureau, en ’s avonds zijn spullen weer moet inpakken. Maar vooral blijken de bestaande overheidsgebouwen niet berekend op zoveel meer ambtenaren! Liften, airco’s, toiletten en evacuatieroutes zouden geen van allen meer toereikend zijn, volgens de regels van de overheid zelf. Met dure verbouwingen als noodzakelijk gevolg.

Waarmee de optie van het ‘Oude Werken’ in een nieuwe kleur licht nadere beschouwing waard is. De Universiteit Twente en Philips meldden onlangs opvallende resultaten na proeven met de kleur en intensiteit van het licht in klaslokalen.¹ Het klinkt bijna *Big Brother*-achtig: met een druk op de knop bleek een voorgeprogrammeerd aantal lichtsoorten bij basisschoolkinderen de gewenste stemming te kunnen oproepen. Van opperste

concentratie (koel blauw licht) tot volop energie (fel wit licht) of juist serene rust (de rosig tonen van een zachte avondzon).

Het idee is natuurlijk verre van nieuw: al jaren is bekend dat blauw licht kalmerend werkt, en rood licht juist stimulerend. Maar de resultaten van het experiment zijn indrukwekkend: de deelnemende leerlingen scoorden met dit lichtstelsel gemiddeld 18% hoger op concentratietesten, waren op de lange termijn meer gemotiveerd en waardeerden zowel op korte als op lange termijn hun leeromgeving meer.

Ik dacht nog even aan het beruchte Hawthorne-effect, waarbij in de jaren dertig van de vorige eeuw Amerikaanse fabrieksarbeiders spectaculair beter leken te presteren bij andere belichting. Daar bleek echter de aanwezigheid van een hoop wetenschappers op de werkvloer de werkelijke motivatie om harder te gaan werken. Maar in die val lijken de UT en Philips niet te zijn getrapt: naast deelnemende klaslokalen waren er een referentieschool en een laboratoriumopstelling die de resultaten bevestigden.

Met zulke indrukwekkende resultaten op basisscholen van een relatief simpele aanpassing als de kleur van het licht ligt het voor de hand het lichtstelsel ook elders uit te proberen. Waar beter te beginnen dan bij de overheid, met haar voorbeeldfunctie? De mogelijke voordelen ervan in deze tijden van taakstellingen spreken voor zich. En hoe groot kan het verschil tussen schoolkinderen en ambtenaren nou werkelijk zijn?²

Dus voor de ambtenaren onder u: houdt uw ogen open. Het zou zomaar kunnen dat u in 2011 een groot aantal klusjesmannen ziet uitzwermen in de gangen van de ministeries, gewapend met ladders en nieuwe peertjes (LED uiteraard, alweer vanwege de efficiency!). Enige weken daarna voelt u zich plotseling onverklaarbaar uitgerust en gemotiveerd op uw werk. En eventuele opborrelende frustraties over deze manipulatie verdwijnen als sneeuw voor de zon na een bezoekje aan de in warm licht badende koffiehok. Thuiswerken wilt u voortaan echt alleen nog als u een ziek kind heeft, of moet wachten op de monteur die uw verwarming komt repareren.

NOTEN

- 1 nos, 13 oktober 2010. <http://nos.nl/artikel/191144-licht-in-klas-beinvloedt-gedrag.html>
- 2 Om Herman Finkers te parafaseren: waarschijnlijk niet zo heel groot, het belangrijkste verschil is dat de ambtenaren zichzelf wat overschatten. Voor de eerlijkheid: Finkers maakte de vergelijking tussen een schouwburgpubliek en een songfestivalpubliek. Waarbij hij concludeerde dat het belangrijkste verschil is dat het schouwburgpubliek zichzelf wat overschat. (Het Meisje van de slijterij, 1989)

OVER DE AUTEUR

Drs S.E. (Sarah) Kannevorff is ICT-adviseur bij het scp, en is voorstander van de mogelijkheid om te kunnen thuis/telewerken. Zij studeerde ooit beleid en bestuur in internationale organisaties, en rondde in 2009 de Masteropleiding Public Information Management af.

Kleurrijk Den Haag

INEKE STOOP

Vlak voor ik naar de Schilderswijk verhuisde, was ik in Cairo. Bijna iedere vrouw draagt daar een hoofddoek, en vooral de jongeren maken daar werk van. Hoofddoeken met strepen, stippen en bloemen, feilloos afgestemd op hun kleding. In groepjes lijken ze op een zwerm exotische vogels, en allemaal gaan ze giechelend voor je op de foto, zelfs in de moskee. De omgang tussen blootshoofds en hoofddoek leek daar simpeler dan in Nederland.

Thuis in de Schilderswijk is het anders. Dit is een arme wijk – en een ‘zwarte’ wijk – waar de bewoners voor het merendeel afkomstig zijn uit Turkije, Marokko, Suriname en de Antillen. Echte autochtonen maken minder dan tien procent van de bevolking uit en hoofddoekjes (maar dan meestal zwart) bepalen het straatbeeld. De makelaar had me vooraf gewaarschuwd dat ik niet te veel moest verwachten van de communicatie tussen bevolkingsgroepen. Maar het appartement was wel heel mooi, en ook veel betaalbaarder dan in een witte buurt, dus ik was toch verhuisd.

En nu fiets ik dagelijks heen en weer tussen mijn woonbuurt, die hier vrolijk Kleurrijk Den Haag wordt genoemd, en het grijze ambtenarencentrum. Lang genoeg om te weten hoe het is om in een zwarte (ofwel kleurrijke) wijk te wonen. Is het eng? Dat valt reuze mee. Mannen in oranje hesjes poetsen dagelijks de straten schoon. De winkels zijn altijd open en de winkeliers zijn vriendelijk. Groepjes hangjongeren van verschillende herkomst lijken vooral in zichzelf en elkaar geïnteresseerd en zijn best bereid een stapje opzij te doen als je er langs wil. En misschien wordt er wel meer op straat gegroet dan in mijn oude witte wijk.

De communicatie op straat valt dus best mee. En soms lijkt het wel of in mindere buurten de behulpzaamheid groter is. Grote zwarte Ghanezen hangen uit de tramdeur, om te zorgen dat de bestuurder niet kan weggrijden voordat ik ben ingestapt, en moeders met kleine kinderen (en hoofddoekjes) helpen me met mijn koffer. Nu ik er over nadenk, kan je eigenlijk de minste hulp verwachten van witte mannen in pak. Die blokkeren met hun auto het rijwielpad en kijken uit de hoogte hoe fietsers zich naar de overkant slalommen. Maar daar hadden we het eigenlijk niet over.

De Schilderwijk is vast wel een beetje eng, anders zou je er niet zo vaak politie zien. Het leukste zijn natuurlijk de bikers, die op hun snelle sportfietsen voortdurend op weg lijken een boef te vangen. Er wordt wel eens iemand gearresteerd, er zijn wel eens kleine opstootjes, er wordt gedeald en gewield, maar gelukkig heb ik zelf nergens last van. Het is er rustig en prettig wonen, vlak bij het centrum.

Ten minste, tot voor kort. De laatste tijd nemen nieuwkomers de buurt over. Ze maken veel rommel, schreeuwen alles bij elkaar, verzamelen zich in grote groepen op de speelplaats en zwermen daarna uit over de stad. Maar ook deze invasie heeft voordelen: het verenigt de oorspronkelijke bewoners. Zo stond ik laatst samen met een oudere meneer uit het Turkse theehuis en een klein Marokkaans jongetje naar de indringers te kijken. We waren het er met elkaar over eens dat die honderden halsbandparkieten op de speelplaats hier misschien niet thuishoren, maar met hun felgroene verenpak en hun avondlijke vlieg oefeningen geven ze de wijk wel extra cachet. Exoten, maar toch, het hoort bij Den Haag. Kleurrijk, op straat en in de lucht.

OVER DE AUTEUR

Dr. I.A.L. (Ineke) Stoop is hoofd van de afdeling I&A. Haar onderzoeksinteresse gaat uit naar nonrespons en de kwaliteit van landenvergelijkende surveys. Zij woont in de Schilderswijk.

Het politieke strijdtoneel in kleuren

JOSJE DEN RIDDER

Waar strijd is, spelen kleuren een rol. Denk maar aan shirts van voetbalclubs en de gekleurde vlaggen van Siense stadswijken die het tijdens de jaarlijkse Palio tegen elkaar opnemen. Al bij het Romeinse wagenrennen hadden de teams verschillende kleuren: van keizer Nero wordt gezegd dat hij ‘de groenen’ hartstochtelijk steunde, van ‘de blauwen’ moest hij niks hebben. Kleuren en strijd gaan hand in hand en dat geldt net zo goed voor de strijd om de kiezers. Politieke partijen maken gebruik van kleuren om hun positie te markeren en herkenbaar te zijn voor kiezers. Maar: welke kleuren worden er eigenlijk gebruikt in de Nederlandse politiek? Wat zegt een kleur over de *politieke* kleur van een partij? En hoe goed werkt de kleur van politieke partijen als ordenend principe in de Nederlandse politiek? We lopen de kleuren even langs.

Rood is de oudste en bekendste politieke kleur en verwijst het meest direct naar een politiek gedachtegoed. De rode vaan is zelfs het ‘best gelukte politieke symbool überhaupt’.¹ Rood betekent links van het midden: van sociaaldemocratisch, via socialistisch naar communistisch. Denk aan ‘het rode gevaar’. Rood heeft als politieke kleur een lange geschiedenis: het begon als kleur van de machthebbers en werd in de Franse Revolutie de kleur van de revolutionairen.² In 1848 werd de rode vaan voor het eerst ingezet bij een arbeidersopstand in Lyon. Nu wordt rood door bijna alle sociaaldemocratische en socialistische partijen in Europa gebruikt.³ In de Nederlandse politiek wordt rood door zowel de PvdA, als door de SP en GroenLinks ingezet. PvdA en SP lijken een strijd te voeren om het rood. Rood is bij beide partijen de dominante kleur in hun logo, op hun website en in de partijcommunicatie. De jongerenorganisatie van de SP heet rood en het partijblad van de PvdA ook.

Met GroenLinks is die concurrentie minder omdat zij ook gebruik maken van de kleur groen. De betekenis van groen lijkt tegenwoordig heel duidelijk. Het is de kleur van duurzaamheid, het milieu en ecologie. Maar groen heeft nog meer betekenissen: het is in de islamitische wereld een heilige kleur en daarom vaak de kleur van islamitische partijen. Groen wordt geassocieerd met hoop en is de kleur van de zondag. Vaak wordt dat aangevoerd als reden dat het logo van het CDA groen is. Het CDA zelf geeft echter een andere verklaring: het CDA-groen is in 1977 ontstaan uit de samenvoeging van de kleuren van de oude partijen: paars (ARP), oranje (CHU) en geel (KVP). Voor 1977 werd groen echter al ingezet door D66. Martin Veltman, die in 1966 verantwoordelijk was voor de presentatie van de nieuwe partij, zocht de kleur uit. Waarom Veltman voor groen koos, is onduidelijk; wel weten we dat hij D66 zag als een ‘product [...] dat aan de man gebracht moest worden’.⁴ In 1966 was groen een ‘nieuwe’ politieke kleur die vermoedelijk de frisheid van D66 moest benadrukken. Het schijnt dat men het bij D66 niet sportief vond toen het CDA in 1977 ook voor groen koos.

De kleur blauw hoort bij twee stromingen aan de rechterkant van het politieke spectrum: het is de kleur van de liberalen en de conservatieven. Britten en Ieren zullen blauw associëren met een conservatieve of christelijke partij. In België, Oostenrijk en Nederland wordt blauw eerder gekoppeld aan de liberale stroming. De liberale VVD gebruikt blauw, maar de christelijke partijen SGP en ChristenUnie doen dat ook. Volgens een medewerker van de ChristenUnie is voor blauw gekozen omdat die kleur staat voor stabiliteit en betrokkenheid: ‘Blauw wordt geassocieerd met betrouwbaarheid. Het 100% cyaan (het felle blauw) is een eigentijdse, heldere, uitgesproken kleur, die past bij de identiteit van de ChristenUnie.’

Tabel 1. Kleuren van de Nederlandse politiek partijen

SP	PvdA	GL	D66	CDA	CU	VVD	SGP	PVV
Red	Red	Red	Green	Green	Blue	Blue	Blue	White
White	Blue	Light Green	White	Orange	Light Blue	Orange	Orange	Red and Blue

Oranje is in Nederland natuurlijk een vrij nationalistische kleur, die wordt geassocieerd met koningsgezindheid. In het buitenland is oranje echter een kleur in opkomst sinds de Oranjerevolutie in de Oekraïne. In Duitsland zet de CDU vanaf 2004 oranje in als steunkleur op advies van een reclamebureau. Oranje is, volgens de CDU, het ‘sympathischere Rot’.⁵ In Nederland wordt oranje van oudsher gebruikt in het logo van de VVD en de SGP. Het CDA maakt sinds de laatste jaren gebruik van oranje als steunkleur. Oranje symboliseert volgens hen verbondenheid en het ‘wij-gevoel’.

In de Duitse politiek worden kleuren vaak gebruikt als ordenend principe. Partijen worden aangeduid door te verwijzen naar hun kleur (Schwarz, Gelb, Rot, die Grünen), net als coalities (Schwarz-Gelb, die Jamaika-Koalition, Rot-Grün). In Nederland is het een stuk moeilijker om alleen de kleur te gebruiken om een partij aan te duiden. Bij rood is het duidelijk dat het om een linkse partij gaat, maar kan het nog steeds op drie partijen slaan. Bij groen en blauw geldt dat partijen van heel verschillende gezindtes zich met dezelfde kleur afficheren. Groen kan verwijzen naar milieubewust of christelijk. Blauw kan staan voor liberaal of conservatief. Kleuren in de politiek zijn dus lang niet zo universeel als we altijd denken en sommige kleuren worden niet gekozen vanwege hun ideologische betekenis, maar omdat ze een bepaalde uitstraling hebben.

Kleur als ordenend principe voor de Nederlandse politiek werkt dus niet. Of toch wel? In tabel 1 staan de kleuren van de Nederlandse politieke partijen. En wat blijkt? Op de eerste rij zien we in de volgorde rood, groen en blauw een bijna perfecte links-rechts schaal. Rood is links. Rechtse partijen voeren de kleur blauw. En middenpartijen kiezen voor groen. Eigenlijk heel simpel. Alleen voor het rood-wit-blauw van de pvv is nog geen plek. Of zou het ermee te maken hebben dat deze partij rechts (blauw) is op cultureel vlak en links (rood) op economisch gebied?

NOTEN

- 1 A. Rabbow (1970). *dtv-Lexikon politischer Symbole*, p. 198-201. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- 2 De rode muts die de Jakobijnen droegen tijdens de Franse Revolutie was een teken van emancipatie, zie: B. Schüler (2006). *Farben als Wegweiser in der Politik*. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, jrg. 2006, dl. 20, p. 31-38.
- 3 En dat terwijl in de vs rood juist de kleur van de Republikeinen is; de Democraten worden geassocieerd met blauw. Dit onderscheid is overigens nog niet zo oud. Pas tijdens de verkiezingsverslaggeving in 2000 is het gebruikelijk Republikeinse staten aan te duiden met red states en Democratische met blue states. Voor die tijd waren de partijen niet langdurig verbonden met dezelfde kleur. Zie: http://en.wikipedia.org/wiki/Red_states_and_blue_states
- 4 M. van der Land (2003). *Tussen ideaal en illusie. De geschiedenis van d66, 1966-2003*, p. 27. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- 5 T. Macho (2006). *Politik der Farben*. In: *Bildwetten des Wissens. Kunsthistorisches Jahrbuch für Bildkritik*. Deel 4.1, p. 43-52.

OVER DE AUTEUR

Drs. J.M. (Josje) den Ridder studeerde politicologie en werkt als wetenschappelijk medewerker bij de onderzoeksgroep Participatie en Bestuur van het scp. Daar is zij vooral betrokken bij het Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Daarnaast is ze bezig met een proefschrift over de opvattingen en het activisme van Nederlandse partijtjeden.

De recreant is groen!... Hé, en nou is ie weer rood!

DESIRÉE VERBEEK

Wie herinnert zich de reclame van FruitJoy, het ‘groen, geel, paars, oranje, rood, paars, oranje, rood, geel, groen, rood, geel, groen, rood, paars, oranje fruitijsje’ nou niet? Het hele gezin zit in de auto, waarschijnlijk op weg naar huis na een dagje uit, en staat stil voor een verkeerslicht. Vader achter het stuur, moeder ernaast met een thermoskan koffie en zoon en dochter achterin met een waterijsje dat steeds van kleur verandert. Het jongetje roept: ‘Hé, het is groen!’ Vader, die niet oplet, geeft direct gas, met een botsing tot gevolg. De koffie van moeder vliegt door de auto, en vader krijgt de airbag in zijn gezicht. En dan roept het jongetje: ‘Hé, en nou is ie weer rood!’

Zo snel als het ijsje van kleur verandert, blijken ook recreanten van kleur te veranderen. Geheel in lijn met de heersende zapcultuur waarin het draait om afwisseling en diversiteit. Vroeger was de vrijetijdsbesteding minder veranderlijk; het werd nog sterk beïnvloed door de geloofsovertuiging, de werkgever, of de klasse waartoe men behoorde. Dat bepaalde bij welke sportvereniging men sportte, bij welk koor men zong, naar welke zender men keek, en welke krant men las. Dat traditionele achtergrondkenmerken zoals geslacht, leeftijd, opleiding, inkomen, gezinssituatie en geloofsovertuiging aan voorspellende kracht hebben ingeboet, is een voedingsbodem geweest voor onderzoek naar leefstijlen. Gebaseerd op normen en waarden, persoonlijkheidskenmerken en consumptiegedrag zijn tal van leefstijlsegmentaties geconstrueerd, zoals het Mentality model van Motivation, de Euro-Socio-Styles van GfK, en de WIN-segmenten van TNS NIPO.

Uitgaande van het idee dat de recreërende Nederlander afwijkt van de werkende Nederlander, of van de Nederlandse burger, worden dergelijke leefstijlsegmentaties niet toereikend gevonden om de Nederlandse recreant te kenschetsen. Verscheidene partijen

hebben dan ook leefstijlsegmentaties specifiek voor recreanten ontwikkeld. Het bijzondere aan twee van deze indelingen is de expliciete verbinding die ze maken met kleuren (tabel 1). Die staan symbool voor bepaalde persoonlijke eigenschappen en voorkeuren in de vrije tijd. Recron onderscheidt met ‘Gastvrij Nederland’ vijf belevingswerelden van vakantiegangers: uitbundig geel, gezellig lime, avontuurlijk paars, rustig groen en ingetogen aqua (Recron 2008). Utrecht Toerisme en Recreatie (UTR) heeft een iets breder kleurenpalet; ze benoemt in ‘Utrecht Your Way’ zeven type recreanten: de romanticus (roze), vernieuwer (blauw), levensgenieter (bruin), fantast (geel), doener (groen), bewonderaar (paars) en avonturier (rood) (UTR 2008).

Dit ziet er natuurlijk allemaal heel fleurig uit, maar zijn deze kleuren ook betekenisgevend voor de leefstijlen in de vrije tijd? Vergelijken we de betekenissen die Recron en UTR aan hun gekleurde leefstijlen toekennen, dan zien we dat de blauwe vernieuwer en ingetogen aqua naast hun kleur ook een aantal kenmerken overeenkomstig hebben: beiden zijn ruimdenkend en staan open voor nieuwe dingen. Ook de gele fantast en uitbundig geel vertonen gelijkens: ze typeren spontane, actieve recreanten die in de vrije tijd behoefte hebben aan gezelligheid en verrassingen. Groen staat in beide segmentaties symbool voor mensen die recreëren in een natuurlijke omgeving. Opvallend is wel dat groen bij de een staat voor rust zoeken in een vertrouwde omgeving, en bij de ander voor mensen die niet kunnen stilzitten en de wijde wereld in trekken. De belevingswereld avontuurlijk paars valt uiteen in twee types: de paarse bewonderaars enerzijds en rode avonturiers anderzijds (tabel 1). Al met al zijn er veel overeenkomsten tussen de leefstijlen die dezelfde kleur dragen. Het koppelen van kleur aan leefstijlen lijkt dus niet alleen slimme marketing, maar ook betekenisvol te zijn.

Tabel 1 Twee vrijetijdsspecifieke leefstijlsegmentaties en hun verbinding met kleur

De belevingswerelden in Gastvrij Nederland

	<p><i>Uitbundig geel</i></p> <p>Uitbundig geel is de spontane, gezellige en sociale groep. Het is de groep echte vakantiegangers. Een vakantie hoeft niet zo extreem te zijn, als het maar actief, sportief, gezellig en verrassend is. Contact met anderen - familie, vrienden, kennissen - is gewenst en leuk. Uitbundig geel zoekt campings en bungalowparken waar de voorzieningen goed zijn en waar genoeg te doen is voor iedereen.</p>
	<p><i>Gezellig lime</i></p> <p>Gezellig lime houdt net als geel ook van gezelligheid en sportiviteit, maar het mag allemaal een tikkeltje rustiger en het hoeft ook allemaal niet zo lang. Het gezin is belangrijk. Vakantie is voor de lime gasten lekker vrij zijn, rust en ontspanning, even weg van de dagelijkse verplichtingen en dan gezellig met het gezin iets leuks doen: fietsen, bbq-en, een spelletje spelen. Een bungalowpark of camping in Nederland geeft een echt vakantiegevoel, maar vaak moet de gezellige lime groep wel een beetje op de kosten letten.</p>
	<p><i>Avontuurlijk paars</i></p> <p>Avontuurlijk paars is de wereld van mensen die graag iets nieuws willen beleven of ontdekken in hun vakantie. Gewoon is niet goed genoeg voor deze groep. Ze gaan op zoek naar een bijzondere ervaring. Dat mag een tikje wild zijn – een boomhut of een survivalent – maar het bijzondere kan ‘m ook zitten in het beleven van luxe en exclusiviteit. Avontuurlijk paars is meer met zichzelf bezig dan met de anderen. U trekt ze dus eerder met iets individueels dan met het ‘groepsgebeuren’.</p>
	<p><i>Rustig groen</i></p> <p>Vakantie is voor de rustige, groene belevingswereld vooral een kwestie van lekker doen waar men zin in heeft, rust nemen in eigen omgeving, even niets aan het hoofd hebben. De consument uit de groene wereld heeft niet zulke bijzondere wensen. Het gewone en herkenbare is juist fijn, vertrouwd. Dan komt men lekker tot rust. In eigen land is genoeg moois te zien en te ontdekken, men hoeft er niet ver voor te reizen. Men kent de winkels die men tegenkomt en men kan gewoon de eigen taal spreken.</p>
	<p><i>Ingetogen aqua</i></p> <p>Vakantiegangers in het segment aqua kunnen als rustig en ruimdenkend worden getypeerd. In deze belevingswereld vinden we veel empty nesters, die weer tijd hebben voor hun eigen hobby's en interesses. Inspirerende maar rustige vakanties horen daar ook bij. In Nederland gaat men graag meerdere keren op pad, op een rustig moment naar de (kleinere) camping of bungalowpark met veel privacy. Cultuur en (kalme) sportieve mogelijkheden - wandelen, fietsen, nordic walking - worden gewaardeerd.</p>

De types in Utrecht YourWay

Romanticus

Je houdt ervan de ander te verrassen. De liefde staat centraal en jij als romanticus weet hoe belangrijk de sfeer, originaliteit, mooie plekken en het moment is. Liefde is... vooral samen volop genieten.

Vernieuwer

Je wilt verrast en geprikkeld worden. Je staat open voor nieuwe dingen en wilt zoveel mogelijk proeven, zien en opsnuiven van het leven.

Levensgenieter

Je ervaart als geen ander de goede dingen van het leven. Met zorg uitgezochte en geselecteerde adressen laten je als bourgondiër met volle teugen genieten van het leven.

Fantast

Ga met het gezin op pad. Soms met een educatieve inslag. Je bent jong van geest met eindeloos veel fantasie en genoeg verbeeldingskracht om jezelf te wanen in een andere wereld.

Doener

Bergschoenen aan en de hort op, de wijde wereld in. Als echt buitenmens heerlijk genieten van de frisse buitenlucht, weer of geen weer. Je kunt niet stilzitten en wilt dingen doen.

Bewonderaar

Als echte cultuursnuiver wil je alle mooie dingen van het leven zien en ervaren. Je krijgt geen genoeg van kunst, cultuur, historie, galleries, antiek en festivals. Alle geheimen worden onthuld.

Avonturier

Jouw stijl is spannend, uitdagend, tikje ruig en vooral met passie. Je houdt van avontuurlijke activiteiten, van uitgaan en entertainment.

Bron: Recron 2008, UTR 2008.

Op zich is het al bijzonder dat er naast de algemene leefstijlsegmentaties ook vrijetijds-specifieke leefstijlsegmentaties ontwikkeld zijn, en dat twee van deze kleuren gebruiken om de verschillende leefstijlen te typeren. Wat het nog unieker maakt, is dat men in de vrije tijd steeds tot een andere leefstijl kan behoren. Waar de algemene leefstijl van mensen vrij stabiel is – normen, waarden en persoonlijkheid veranderen immers niet elke dag – geldt in de vrije tijd: ‘Wat voor type ben jij vandaag?’ (slogan van Utrecht Your Way). Hierdoor zijn de segmentaties minder geschikt om te onderzoeken hoeveel en welke Nederlanders rood, geel groen, paars of roze zijn. Ze stimuleren en faciliteren voornamelijk het vraaggericht werken in de vrijetijdssector. Recreatieondernemers weten dankzij dergelijke segmentaties welke van de belevingswerelden en types bij hun aanbod passen en kunnen hun aanbod laten aansluiten op de wensen en behoeften van deze groepen. Recreanten zijn vervolgens vrij om steeds te kiezen in welke bui ze zijn en van het aanbod gebruik te maken dat dezelfde kleur draagt. Recreanten veranderen nou eenmaal net als het ijsje steeds van kleur: de ‘groen, geel, paars, roze, bruin, blauw, lime, rood, aqua, paars, lime, rood, geel, blauw, bruin, roze, groen, paars, aqua recreant’!

BRONNEN

Recron (2008). *Gastvrij Nederland. De recreantenatlas*. Driebergen: Recron.
 Utrecht Toerisme en Recreatie (2008). *Utrecht Your Way*. Handboek communicatieconcept UTR. Ontdek Utrecht op jouw manier. Utrecht: UTR.
www.gastvrijnederland.net; geraadpleegd op 19-11-2010.
www.utrechtyourway.nl; geraadpleegd op 19-11-2010.
www.youtube.com/watch?v=BYzyGxn3GZO; geraadpleegd op 19-11-2010.

OVER DE AUTEUR

Dr. D.H.P. (Desirée) Verbeek studeerde Vrijetijdwetenschappen aan de Universiteit van Tilburg. In 2009 is zij gepromoveerd op een onderzoek naar de duurzame ontwikkeling van toeristische mobiliteit. Momenteel werkt zij bij de onderzoeksgroep Tijd, Media en Cultuur en doet ze onderzoek naar de uithuizige vrijetijdsbesteding van Nederlanders.

De kleur van het kabinet

PAUL DEKKER

In de gewone wereld zijn de primaire kleuren rood, geel en blauw, in de beeldschermtechniek en de Nederlandse politiek zijn het rood, groen en blauw. In het laatste geval staan ze voor de klassieke hoofdstromingen van de sociaaldemocratie (v/h het socialisme), de christendemocratie en het liberalisme. De kabinetten van liberalen en sociaaldemocraten tussen 1994 en 2002 werden op basis van de kleurmenging van rood en blauw als paars aangeduid. Hoewel het in Nederland verder geen gebruik is om coalitiekabinetten met hun kleur aan te duiden, rees in oktober 2010 op een of andere manier toch de vraag welke kleur paste bij het nieuwe vvd/cda/(pvv)-kabinet. Na de onsmakelijke historische suggestie 'bruin' en het al te zeer op de ouderdom van bewindslieden inspelende 'grijs' (dat bovendien om andere redenen hier en daar al gebruikt was voor Balkende-iv) viel de kleurendiscussie al snel stil. Alternatieven als pvc-kabinet, rollatorkabinet, kabinet Kukident en Rotary 1 zijn ook niet ingeburgerd geraakt. Nu weet inmiddels iedereen wel dat er een kabinet-Rutte zit, maar het is toch de moeite waard het nog eens met een kleur te proberen.

Maar dan natuurlijk zuiver wetenschappelijk en wel als volgt. We gaan uit van het additieve rgb (Red, Green, Blue) kleurensysteem. Dat komt men door het elektronische gebruik ervan tegenwoordig vooral binair tegen en dan meestal achtbits. Vol verzadigd zijn de drie primaire kleuren dan 255|0|0 (rood), 0|255|0 (groen) en 0|0|255 (blauw); 0|0|0 is zwart en 255|255|255 is wit. Ik gebruik deze notatie omdat de kleuren dan snel zijn op te zoeken op internet, bijvoorbeeld op www.colorschemer.com/online.html. Laten we voor de Nederlandse politiek uitgaan van volle startkleuren en verflauwende coalitiere-sultaten. Dus groen met blauw = $0|255|255 / 2 = 0|128|128$ = groenblauw. Het zou echter

veel te simpel zijn om deze kleur dan ook maar op het huidige kabinet van CDA en VVD te plakken. Er zijn drie complicaties. Ten eerste de gedogende PVV, ten tweede de ongelijke grootte van de betrokken Kamerfracties en ten derde de omstandigheid dat coalities geen simpele middelingen van posities zijn, maar resultaten van onderhandelingen waarin men rekening houdt met passies en zoekt naar win-winsituaties. Wat de PVV betreft, laveer ik exact tussen de opvatting dat het om een driepartijencoalitie gaat (met bewindslieden van twee partijen) en om een tweepartijencoalitie (met afspraken met een derde Kamerfractie). Ik laat de PVV voor 50% meedoen. Een subcomplicatie wordt dan de kleur van deze partij. Laten we ons houden aan de kleuren die ze zelf gebruikt: rood, wit en blauw (samen te vatten in $510|255|510 / 3 = 170|85|170 =$ een soort rozeblauw, dat aardig de zorgen om vrijheidsrechten en de herkomst van de partij representeert). Wat de tweede complicatie betreft, geef ik de drie partijen gewichten overeenkomstig de sterkte van de Kamerfracties, waarbij de PVV-fractie dus wordt gehalveerd: VVD 1,45, CDA 0,98 en PVV 0,56.¹ Derde complicatie: hoe rekening te houden met passies en de mogelijkheid om onderhandelend issues uit te ruilen? Dat doen we door uit te gaan van de beleidsvoorkeuren van de achterbannen van de drie partijen en van het coalitieakkoord. Ik combineer eerst voor beleidsterreinen de achterbanvoorkeuren en weeg deze vervolgens overeenkomstig de prioriteiten van het coalitieakkoord.

Ik meet beleidsvoorkeuren met bezuinigingsvoorkeuren. Die zijn in de huidige tijd veel relevanter dan bestedingsvoorkeuren. De preferenties van de kiezers zijn in het voorjaar van 2010 nagevraagd in de enquête van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB). Daarin werden elf terreinen voorgelegd met vermelding van de huidige uitgaven en het verzoek daarop 35 miljard euro te bezuinigen.² De tabel toont in de eerste kolommen de bezuinigingsvoorkeuren van de hele bevolking (als achtergrond) en van de aanhang van de drie relevante partijen, dan de verdeling van de bezuinigingen volgens het coalitieakkoord, en in de laatste twee kolommen de resulterende kleurcodes. Daarbij zijn de percentages omgezet in gewichten (= percentage / gemiddeld gewicht van de terreinen (= percentage / (100/11))).

Bezuinigingsvoorkeuren kiezers en kabinet (in % van de totale bezuinigingen) en RGB-kleuren

	% bezuinigingsvoorkeuren in het COB				% coalitie-akkoord	RGB-kleurcombinaties	
	allen	VVD-stemmers	CDA-stemmers	PVV-stemmers		voor onderhandelingen	na onderhandelingen
milieu	5	5	6	6	7	14 64 70	11 49 54
dijken, wegen en openbaar vervoer	7	5	7	7	9	19 70 74	19 70 73
woonsubsidies	13	11	12	13	2	38 133 166	8 29 36
bijdragen voor jonge kinderen	10	10	11	12	4	28 122 143	12 54 63
onderwijs	7	7	11	7	12	21 73 102	27 96 135
werkloosheidswet, bijstand e.d.	14	17	13	15	9	40 156 233	40 154 230
gezondheidszorg	11	13	13	9	40	32 98 183	139 255 255 ^a
ontwikkelingssamenwerking	9	10	8	12	8	27 124 141	24 109 124
politie en justitie	5	3	4	4	3	15 41 53	5 14 17
defensie	11	9	8	10	5	31 105 134	17 58 74
AOW	9	8	7	5	1	25 62 115	3 7 13
totaal % en gemiddelde kleur	100	100	100	100	100	26 95 128	28 81 98

- a Afgetopt; oorspronkelijk 139|430|804, hetgeen suggereert dat de voorgestelde bezuinigingen op de zorg onvoorstelbaar groen en nog onvoorstelbaarder blauw zijn.

Rekenvoorbeeld: kleur milieu voor onderhandeling = $\frac{1}{3} \sum (\text{gewicht partij} \times \text{gewicht milieu voor partijaanhang} \times \text{kleur partij})$; na onderhandeling = resultaat voor onderhandeling \times gewicht milieu in coalitieakkoord (= $7 \times 11 / 100$). De kleurcode van het kabinet is dus 28|81|98. De kleur kunnen we opzoeken op www.colorschemer.com, maar voor een naam moeten we vervolgens naar de verfbranche. In het kleurenpalet van Histor (www.histor.nl/over-kleur/kleurenpalet) is volgens een vrouwelijke (dus niet-kleurenblinde) collega 'Spoor' de best passende kleur, met als goede tweede keuzes 'Eenheid' en 'Verte'.³ De eerste keuze lijkt me prima. Het Spookabinet zal zowel mensen aanspreken die vinden dat het kabinet-Rutte Nederland weer op het goede spoor heeft gezet als mensen die

hopen dat met een beetje doorzettend winterweer het spoor een groot struikelblok voor het kabinet wordt.

Ik moet het hier bij deze veelbelovende toepassing van de driedimensionale RGB-rekenkunde laten. Het zal echter duidelijk zijn dat deze op een veel breder front toepasbaar is en een doorbraak kan forceren in de zich voortslepende politicologische discussies over de vraag of we naast links-rechts misschien nog een tweede dimensie nodig hebben. Ik heb hier laten zien hoe we prima met drie dimensies kunnen doorrekenen tot inspirerende resultaten. Daar ben ik best wel trots op; voel me welhaast een oude Goethe.⁴

NOTEN

- 1 Namelijk $31, 21$ en $24/2$ gedeeld door $(31+21+\frac{1}{2} \times 24)/3$.
- 2 Ze mochten ook belastingen verhogen om aan dit bedrag te komen, maar die mogelijkheid blijft hier verder buiten beschouwing. Zie voor de enquête: Josje den Ridder en Paul Dekker, *cob-kwartaalbericht 2010|2* (SCP, 2010) en voor de kabinetscijfers: Flip de Kam en Paul Dekker, De 'Haagse elite' en 'het volk' over bezuinigingen, *Tijdschrift voor Openbare Financien* 2010/5.
- 3 Op de kleurkaart van 'Van Gogh olieverf' komt 'Pruisisch blauw' volgens de vormgever van deze publicatie het meest in de buurt en ook die benaming is *thought-provoking*.
- 4 'Auf Alles was ich als Poet geleistet habe, bilde ich mir gar nichts ein. [...] Daß ich aber in meinem Jahrhundert in der schwierigen Wissenschaft der Farbenlehre der Einzige bin, der das Rechte weiß, darauf tue ich mir etwas zu gute.' (Goethe, 19 februari 1829). En ach, Poet oder Politologe, ze smell as sweet.

OVER DE AUTEUR

Prof.dr. P. (Paul) Dekker is hoofd van de scp-onderzoeksgroep Participatie en Bestuur en hoogleraar Civil society aan de Universiteit van Tilburg. In 2010 publiceerde hij o.a. in *Social Indicators*, het *Reformatorisch Dagblad* en *Sociologia e Politiche sociali*.

Who's in favour of support for red, yellow and blue, and why?

EEN KLEINE THEORIE OVER STEUN VOOR OVERHEIDSSTEUN AAN DE KUNSTEN
ANDRIES VAN DEN BROEK

Er was altijd wel eens gemor over de overheidssteun voor de kunsten, maar tot een daadwerkelijke aanslag op die overheidssteun leidde dat tot voor kort niet. Nu is dat anders. De noodzaak van die steun is dikwijls gloedvol verwoord, niet zelden met verbaal geschut dat twijfelaars het gevoel moet hebben gegeven met nagenoeg lege handen een wereld van wijsheden te bevechten. Toch is de achterliggende legitimatie van overheidssteun aan de kunsten op de keper beschouwd helemaal niet zo ingewikkeld. Van de wolligheid ontdaan, wordt ook duidelijk waarom enige verandering van kleur in de politieke krachtsverhoudingen zo snel kon leiden tot vergaande plannen om de overheidssteun aan de kunsten drastisch te verlagen.

Zonder ronkende volzinnen bestaat de legitimatie van overheidssteun aan de kunsten uit twee typen argument: het type 'kunst moet.' En het type 'kunst moet, '. Het kleine – maar belangrijke – verschil zit in de leestekens: de punt respectievelijk de komma.

Het argument van het type 'kunst moet.' is een politiek beginsel, een rotsvaste overtuiging, een moreel uitgangspunt zo men wil. Het is een dogma, waarover niet met rede te twisten valt. Men deelt, voelt of gelooft dat, of men deelt, voelt of gelooft dat niet. Over de aldus beleden intrinsieke waarde van de kunst is verder geen discussie mogelijk. Redeneringen over kunst als 'merit good' en collectief goed zijn niet meer dan technische verbijzonderingen, die staan of vallen bij het geloof in het dogma 'kunst moet met een punt'. Wie dat dogma niet deelt, zal door zulke hulpredeneringen niet alsnog tot geloof komen.

Het argument van het type 'kunst moet,' berust niet op een dogma, maar op een redenering dat kunst ergens toe dient. In het geval van 'kunst moet,'-argumenten gaat de zin verder, en wordt in het vervolg van de zin uitgelegd waarom kunst moet. Een dergelijke redenering benoemt een buiten de kunst gelegen doel en bevat een redenering hoe kunst dat doel naderbij brengt. Dat andere doel is de moeite waard en kunst is daar instrumenteel aan. Hoe kunst daar instrumenteel aan is, is in de regel overigens niet al te scherp beargumenteerd. Dat laatste bemoeilijkt de discussie, maar neemt niet weg dat over 'kunst moet met een komma'-redeneringen in beginsel wel met rede te twisten is. Die twist betreft dan de vraag of kunst inderdaad de beoogde instrumentele waarde heeft om het buiten de kunst gelegen doel te bevorderen.

Er bestaan diverse doel-middel redeneringen. Kunst zou dienstbaar zijn aan sociale cohesie, aan economische vitaliteit (creativiteit, vestigingsklimaat en toerisme), aan leer- vermogen van leerlingen, aan maatschappelijke en/of persoonlijke zelfreflectie en aan gevoelens van geluk. De mate waarin kunst inderdaad die veronderstelde effecten heeft, is voor de logica van de redenering van minder belang dan de constatering dat daarover in beginsel wel met rede te twisten is.

Deze twee redeneringen kunnen vanuit grofweg drie grondhoudingen ontvangen en beoordeeld worden: een dogmatische, een problematiserende en een afwijzende. Uit het perspectief van wie vindt dat kunst overheidssteun verdient, zijn die houdingen sympathiserend, sceptisch en cynisch te noemen. Hoe welke 'kunst moet'-redenering bij iemand valt, is afhankelijk van de grondhouding die iemand koestert. Het is derhalve instructief om na te gaan hoe redenering en grondhouding zich tot elkaar verhouden.

De dogmaticus gelooft in de 'kunst moet,'-redenering, of gelooft er niet in. Beide stellingnamen zijn dogmatisch. Punt. Meer is er niet over te zeggen, er valt niet met rede over te twisten. Wie gelooft in de 'kunst moet,'-redenering heeft de 'kunst moet,'-redenering niet meer nodig, sterker nog, staat daar niet zelden afwijzend tegenover, omdat zo iets intrinsiek waardevols als kunst te mooi zou zijn om met een instrumentele redenering te bezoedelen.

De ‘kunst moet.’-redenering is aan sceptici en cynici niet besteed, zij zijn hooguit te winnen voor een ‘kunst moet,’-redenering. Sceptici zijn met feitelijke argumenten te overtuigen. Als kunst inderdaad bevorderlijk is voor belangrijk geachte zaken als sociale cohesie, economische groei, leervermogen, reflectie en/of welbevinden, wie zijn zij dan om er tegen te zijn? Probleem hierbij is dat er niet al te veel steun voor deze beweringen is, deels omdat er weinig onderzoek naar is gedaan en deels omdat onderzoek allerminst altijd overtuigend de instrumentele waarde van kunst aantoonde. Slechts voor de economische en cognitieve effecten is er een begin van bewijs, al zijn de verbanden zelden sterk. De scepticus zal verder onderzoek willen afwachten, en betreuren dat er nog weinig onderzoek is. Dat laatste is mede debet aan de dogmatische aanhangers van de ‘kunst moet.’-redenering, die zulk onderzoek niet nodig want de redenering overbodig en zelfs verdacht vonden.

Resteren degenen die niet alleen de ‘kunst moet.’-redenering afwijzen maar tevens cynisch staan tegenover de ‘kunst moet,’-redenering. Zij hebben de ‘gut feeling’ dat het allemaal niet nodig is en zijn gevoeliger voor machiavellistische dan voor inhoudelijke overwegingen. Een verhaal over de economische waarde van de kunst zal op hen meer indruk maken uit de mond van een ‘captain of industry’ dan uit de mond van een cultuurpaus of een onderzoeker.

Bij een analyse van de huidige situatie is het politieke kleurenspectrum als volgt te duiden. Anders dan lang het geval was, zijn in de politieke machtsverhoudingen van dit moment de sympathisanten van de ‘kunst moet.’-redenering momenteel niet overal in de meerderheid. Daarmee is een hoeksteen onder de overheidssteun aan de kunsten komen te vervallen. Waarschijnlijk zijn de sceptici op dit moment getalsmatig het sterkst. Bij hen maken ‘kunst moet,’-redeneringen in beginsel wel kans, maar zij staan met betrekkelijk lege handen als ze door cynici worden uitgedaagd om die met feiten te onderbouwen. Ook langs die lijn ontbreekt het dus aan breed gedragen steun voor overheidssteun aan de kunsten. Derhalve hebben cynici de wind in de rug. Zonder in de machtsconstellatie de overhand te hebben, zetten de cynici de ‘kunst moet met een

punt'-aanhangers als linkse hobbyisten in de hoek en doen ze de 'kunst moet met een komma'-sceptici inzien nog al met lege handen te staan.

In relevante politieke kringen is het aantal sympathisanten met de 'kunst moet,-'redenering uitgehold. De onderbouwing van de 'kunst moet,-'redenering is (nog?) mager. In een tijdsgewricht dat vraagt om scherpe redeneringen teneinde schaarsere middelen veilig te stellen staat het licht voor overheidssteun aan de kunsten niet langer bij relevante meerderheden automatisch op groen.

OVER DE AUTEUR

Dr. A. (Andries) van den Broek werkt bij de onderzoeksgroep Tijd, Media en Cultuur en houdt zich daar bezig met de onderwerpen tijd en cultuur. Hij schreef in 2010 (mee aan) de volgende scp-publicaties: *FAQs over kunstbeoefening in de vrije tijd*; *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd*; *Toekomstverkenning kunstbeoefening in de vrije tijd*; *Tijd op Orde?*; *Komt tijd, komt raad?* en *Wisseling van de wacht*.

De kleurrijke klas

MONIQUE TURKENBURG EN MÉROVE GIJSBERTS

Het heeft bijna een volle eeuw geduurd voordat fotograferen in kleur gemeengoed werd. In 1861 werd weliswaar al met behulp van drie kleurfilters de eerste kleurenfoto gemaakt, maar tot halverwege de twintigste eeuw was zwart-wit fotografie nog gebruikelijk. Een foto die de echte werkelijkheid – in kleur dus – weergaf, was echter zeer gewenst, zozeer zelfs dat men in menig huishouden ertoe overging de zwart-wit familiekiekjes handmatig in te kleuren. Net als in de fotografie waren ook de eerste bewegende beelden monochroom en werden nog lange tijd zwart-wit films achteraf ingekleurd. Televisie-uitzendingen waren weliswaar vanaf de jaren vijftig soms al in kleur maar het duurde nog zo'n twintig, dertig jaar voordat de zwart-wit televisietoestellen op grote schaal waren vervangen door kleurentelevisie. Nog lang werd bij belangrijke interlandwedstrijden het voetbaltenue van de landenteams aangepast ten behoeve van de minderheid van zwart-witkijkers wereldwijd. In slechts enkele decennia is ook in de computerwereld het monochrome scherm verdrongen door een kleurenscherm. Zwart-wit kortom legt het – stilstaand of in beweging – af tegen kleur.

Dat zien we ook terug in het onderwijs, alleen al in de naamgeving. Geen school in Nederland heet bijvoorbeeld *Zwart en Wit*, wel zijn er zijn tientallen basisscholen met kleurrijke namen als: *Het Palet* of *De Regenboog*. Sommige scholen lijken van kleur te kunnen verschieten en heten *De Kameleon*. De architectuur van schoolgebouwen is in de loop van de tijd van saai grijs tot soms felgekleurd opgefleurd. Ook voor de klas wil men meer kleur. In het verleden waren er bijvoorbeeld projecten onder de naam Full Color, om het aantal allochtone leerkrachten voor de klas te vergroten.

Het gaat echter niet alleen over meer kleur voor de klas; al jaren is er een maatschappelijke discussie gaande over het nut en de noodzaak van meer kleur in de klas. Het naast elkaar bestaan van ‘zwarte’ en ‘witte’ scholen wordt vanuit maatschappelijk oogpunt als ongewenst beschouwd. Zwart en wit verwijzen naar de kleur of samenstelling van de leerlingenpopulatie op school. Het contrast is echter niet zozeer zwart-wit, als wel een school met of zonder kleur. Het mengen van scholen is dan ook eerder het toevoegen van ‘wit’ aan een gekleurde school of ‘kleur’ aan een witte school. Het overheidsbeleid – zowel lokaal als landelijk – is hier al sinds jaar en dag op gericht. Er is zelfs een heus kenniscentrum gemengde scholen opgericht om deze doelstelling in praktijk te brengen. De gemeente Nijmegen experimenteert met een centraal inschrijfsysteem om scholen meer

kleur te geven. Er zijn talloze initiatieven van met name ‘witte’ ouders om hun kinderen gezamenlijk in te schrijven op een ‘zwarte’ school. Er zijn ideeën over voorrang bij plaatsing, wanneer een autochtone en een allochtone ouder hun kind gezamenlijk inschrijven. De Stichting Kleurrijke scholen – toepaselijk ondersteund door het Oranjefonds – steunt zulke betrokken ouders. De vraag of dergelijke initiatieven werken, is

nog onbeantwoord. Maar het geeft de gevoelde urgentie bij in ieder geval beleidsmakers en een deel van de (hoogopgeleide?) ouders weer.

Of deze urgentie ook vanuit de wetenschap wordt gevoeld, daarover bestaat minder consensus. Een tijdje geleden deed de oratie van Jaap Dronkers veel stof opwaaien. Zijn conclusie was dat leerlingen beter af zijn in etnisch homogene scholen dan in etnisch heterogene, hun leerprestaties zouden er beter zijn. Het streven om scholen te mengen zou dan ook contraproductief zijn: beter zwart of wit, dan gekleurd. Hij baseerde zijn conclusie op onderwijsgegevens van 15-jarige leerlingen uit vijftien landen (exclusief Nederland). Nederlands onderzoek laat zien dat leerlingen op zwarte (basis)scholen minder goed presteren dan leerlingen op witte scholen. Zwarte scholen zijn in Nederland echter bijna altijd etnisch heterogene scholen, omdat er leerlingen van diverse allochtone groepen op zitten. Homogeen Turkse of homogeen Marokkaanse scholen zijn er bijna niet. Menging van zwarte scholen (in de zin van een betere mix van autochtone en allochtone leerlingen) kan dus een bijdrage leveren aan verbetering van de onderwijsprestaties, al moeten er geen wonderen van worden verwacht. Keer op keer blijkt uit Nederlands onderzoek dat de prestaties op zwarte scholen inderdaad lager zijn. Dit komt vooral door de ongunstige achtergrond van de leerlingen op deze scholen en niet zozeer door de kleur van de school.

Er is weinig bekend over de effecten van zwarte scholen op de onderlinge contacten van leerlingen van verschillende herkomst. Voor het onderlinge contact tussen kinderen uit verschillende bevolkingsgroepen lijkt het wenselijk om binnen scholen (en klassen) zoveel mogelijk te mengen. Als je al niet op school leert met elkaar te leven en samen te werken, waar leer je het dan wel? Recent bleek dat op een zwarte school waaraan ook een paar groepen voor hoogbegaafde, veelal witte leerlingen werden toegevoegd, de leerlingen gemengd met elkaar spelen. Over het algemeen geldt: hoe beter een zwarte school zich weet te onderscheiden, hoe aantrekkelijker deze ook voor autochtone ouders wordt. Alle negatieve berichten over zwarte scholen ten spijt leveren deze scholen wat betreft de leerprestaties van de leerlingen over het algemeen enorme inspanningen.

Veel valt er ook te zeggen voor het heel letterlijk meer kleur aanbrengen op school en in de klas. Een directeur van een basisschool in Amsterdam deed dit najaar mee aan de actie *Let's Color* om, zoals hij zei, tot uitdrukking te brengen dat zijn multiculturele school letterlijk en figuurlijk kleurrijk is. De school werd door onder andere kunstenaar Ruud de Wild van vrolijke kleuren voorzien.

Het lijkt echter ook weer niet gunstig om al te veel kleur in de klas aan te brengen. Een 'kakofonie aan kleuren op wanden en deuren' zou volgens een kleuradviseur kinderen met adhd creëren. Wetenschappelijk bewijs voor het effect van kleur op gedrag ontbreekt vaker. Er zijn bijvoorbeeld beweringen dat kinderen met dyslexie overgevoelig zijn voor bepaalde kleuren die in gewoon licht voorkomen. Zij zouden daarom beter lezen met een gele of blauwe bril. Een andere kleurentheorie stelt dat het grote contrast tussen zwart en wit juist het probleem is, en dat dit euvel met elke kleur bril of een gekleurd oplegvel te verhelpen zou zijn.

Experimenten van de Universiteit Twente en Philips tonen wel duidelijk aan dat de kleur van het licht in de klas (en variatie in lichtsterkte) van invloed zijn op de concentratie, het gedrag, het welbevinden en de motivatie van leerlingen. Ook het vermogen tot samenwerken en het samen oplossen van puzzels worden bij een bepaalde kleur licht gunstig beïnvloed. Afhankelijk van de kleur licht zijn de leerlingen rustiger of juist creatiever. Bij blauw, intensief licht werkten de leerlingen bijvoorbeeld niet alleen geconcentreerder, ze presteerden ook aantoonbaar beter op tests. Dat 'meer groen' bijdraagt aan het welbevinden van mensen, blijkt ook uit een onderzoekje onder leerlingen van twee basisscholen. Een openbare school en een islamitische school delen samen een grijs schoolplein, bestaande uit asfalt en tegels. Nadat het plein is aangepakt en veranderd in een 'groen' plein, verandert ook het speelgedrag van de leerlingen, hun spel wordt meer divers en de leerlingen zijn blijer.

De Stones zongen ooit 'I see a red door and I want to paint it black, no colors anymore, I want them to turn black'. In de beeldende kunst zijn de zwart-wit film of foto en het monochrome schilderij eveneens van kunstzinnige waarde. Zwart – en in iets mindere

mate wit – blijft mode, iets zwart op wit hebben staan kan soms handig zijn en ook in negatieve zin is het zwart-wit denken helaas niet uit te bannen. Maar de conclusie moet toch zijn: kleur moet, kleur doet ons goed, en de gelukkige klas is –letterlijk en figuurlijk – een kleurrijke klas.

LITERATUUR

Dronkers, J. (2010). *Positieve maar ook negatieve effecten van etnische diversiteit in scholen op onderwijsprestaties?*

Een empirische toets met internationale PISA-data, Maastricht, 17 juni 2010.

<http://nos.nl/artikel/191144-licht-in-klas-beinvloedt-gedrag.html>

http://www.vanloonkleuradvies.nl/rust_in_de_school_door_harmonieuze_kleurstelling.html

Linden, Leen van der (2005). Een gekleurde kijk, peperdure brillen tegen dyslexie. In: *Skepter*, jg. 18, nr. 2.

Metro 14 september 2010

Team Onderzoek (2009). *Verandering van speelgedrag op een groen schoolplein. Een casestudy*. Rotterdam:

Gemeente Rotterdam, Sport en recreatie.

OVER DE AUTEURS

Dr. M.C.M. (Monique) Turkenburg is onderwijssocioloog en werkzaam bij de onderzoeksgroep Educatie en Minderheden van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Zij publiceerde over de maatschappelijke opdracht van de school, schoolbesturen en veranderingen in de bestuurlijke verhoudingen in het onderwijs. Lopend onderzoek betreft de onderwijskwaliteit in de basisvaardigheden.

Dr. M. (Mérove) Gijsberts is werkzaam bij de onderzoeksgroep Educatie en Minderheden en doet binnen deze onderzoeksgroep onderzoek naar de positie van niet-westerse migranten in de Nederlandse samenleving. Zij publiceerde over de positie van migranten in het onderwijs, beeldvorming omtrent de multi-etnische samenleving en de invloed van etnische concentratie.

Kleur op de kaart

FRANS KNOL

Een veel gebruikte uitdrukking is: 'Een plaatje zegt meer dan duizend woorden.' In veel publicaties, ook in die van het scp, komen dan ook plaatjes voor. Vaak zijn die plaatjes grafieken, soms gaat het om schema's en ook foto's zijn in gebruik om de lezer ter wille te zijn. Een specifiek plaatje is de geografische kaart, waarin thema's (bijvoorbeeld het percentage etnische minderheden per wijk) aan de orde komen. Een eerste vraag is in hoeverre deze kaarten gebruik maken van kleur, en of er vooruitgang is in het gebruik van kleur in de kaarten van het scp. Een tweede vraag is welke kleuren zijn gebruikt en of dat de kleuren zijn die deskundigen aanraden voor het vervaardigen van een goede kaart. Een derde vraag is in hoeverre mensen de kleur op de kaart juist interpreteren.

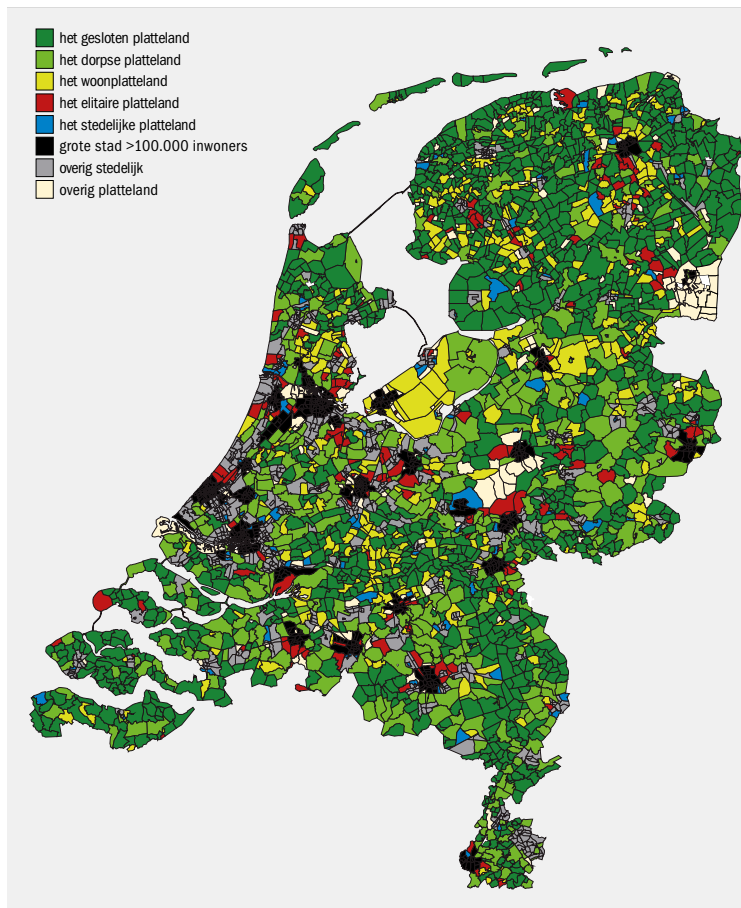
De eerste kaarten in publicaties van het scp dateren uit de jaren negentig, het decennium waarin cartografische pakketten voor iedereen op een relatief gebruiksvriendelijke manier voor computerbewerking beschikbaar kwamen. De kaarten waren echter geen kleurenkaarten. Het betrof zwart-wit kaarten, bijvoorbeeld in de *Rapportage Minderheden* 1995 en in de publicatie *Delen in het Stadsgebied* uit 1996. De verschillen tussen gebieden vonden hun uitdrukking in grijs tinten (1995) in arceringen en blokjes en rasters in zwart-wit (1996).

De kaarten in de publicatie *Van hoog naar laag* uit 1998 zijn voor het eerst niet meer in zwart-wit, maar hebben een steunkleur (paars) die toen in verschillende gradaties op de kaarten voorkwam. Een jaar eerder waren echter op de kaart op de omslag van de *Armoedemonitor* al meer kleuren gebruikt: rood in verschillende gradaties, roze en blauw, dit alles op een gele ondergrond. In de pdf-versie is deze kaart in hoofdstuk 6, 'De ruimtelijke concentraties van armoede', opgenomen.

De eerste keer dat een full colour kaart die niet is overgenomen uit publicaties van anderen in een scp-publicatie voorkomt, is de omslagkaart in *Overgebleven dorpsleven* uit 2008. Deze kaart presenteert verschillende typen platteland alsmede twee typen stad, die met de kleuren groen (drie tinten), geel, rood, blauw, grijs en zwart zijn weergegeven. De ondergrond is lichtgrijs. Kortom, er is steeds meer kleur in de kaarten die het scp in de afgelopen jaren publiceerde, maar erg kleurrijk waren ze meestal niet.

CARTOGRAFEN EN KLEUR- GEBRUIK

Cartografen dringen aan op het gebruik van kleur in geografische kaarten, waarbij deze boodschap tot eind vorige eeuw vooral aan hun vakgenoten werd overgebracht. Sinds medio jaren negentig zijn er echter softwarepakketten in de handel die het de geïnteresseerde leek

omslagkaart *Overgebleven dorpsleven* (scp, 2008)

mogelijk maken zelf kaartjes te tekenen, of beter gezegd ‘in te tekenen’. In de regel bestaan deze pakketten uit een onderdeel waarmee kaarten getekend kunnen worden (kleur, legenda, tekstmogelijkheden, etc.), en afzonderlijk aan te schaffen bestanden waarin de geografische eenheden zijn opgenomen die men wil beschrijven (provincies, gemeenten, wijken, postcodegebieden, vierkanten, etc.). Een derde onderdeel bestaat uit de invoer van de inhoudelijke gegevens, bijvoorbeeld via een Excel-bestand.

De leek vervaardigt niet de basiskaart (dat blijft een zaak van de professional), maar de op deze basiskaart gebaseerde thematische kaart. Het onderscheid tussen gebieden laat zich dan goed beschrijven met kleur (verschillende intensiteiten). Ook het onderscheid tussen stad en platteland, of tussen ‘Vogelaarwijken’ en andere wijken kan zo goed worden weergegeven. Cartografen geven wel aanbevelingen over het soort te gebruiken kleur. Het gaat vooral om het onderscheid tussen opvallende kleuren die zich opdringen (rood, paars) en juist niet opvallende kleuren (grijs, lichtblauw en lichtgroen). Het onderscheid is vooral van belang als er in een kaart zowel kleine als grote vlakken zijn in te kleuren. De niet opvallende kleuren hebben de neiging in kleine vlakken weg te vallen. Moet men deze vlakken toch vullen, dan bij voorkeur met een opvallende kleur. Verder hebben kleuren op de kaart een symbolische betekenis gekregen: blauw voor water, groen voor weiland, geel voor akkergebied. En bij intensiteiten ligt het voor de hand om steeds ‘vollere’ kleuren te gebruiken naarmate de intensiteit groter is. Is er bijvoorbeeld sprake van een sterke mate van verstedelijking, dan ligt het gebruik van de kleur rood met de grootste intensiteit (het meest vol) voor de hand (Ormeling en Kraak 1993).

DE RIJKSHUISSTIJL EN KLEUR OP DE KAART

Niet alleen cartografen doen aanbevelingen over kleur op de kaart, ook vanuit de Rijkshuisstijl zijn er aanbevelingen, die in feite richtlijnen zijn (Rijksvoorlichtingsdienst/ ministerie van Algemene Zaken 2010). De Rijkshuisstijl baseert zich op de ‘communicatiekleuren’, zestien in totaal. Het advies is volle kleuren voor beeldbepalende onderdelen (in de thematische kaarten die op het scp in gebruik zijn: de gebieden) op de kaart te

gebruiken. En ook hier adviseert men kleurtinten bij het aangeven van intensiteit. Verder kunnen met kleurverloop zachte overgangen worden aangegeven, waarbij de auteurs als voorbeeld ‘de overgang van zoet naar zout water’ noemen.

Wat meestal niet op kaarten in SCP-publicaties voorkomt, is het weergeven van een ondergrond, zoals wegen, spoorwegen en bebouwing. De thema’s – bijvoorbeeld het percentage etnische minderheden of de woz-waarden rondom sportvelden – zijn weergegeven zonder dat de verdere kenmerken van het gebied waarop ze betrekking hebben op de kaart voorkomen. Bij een kaart van etnische minderheden in wijken/postcodegebieden van Den Haag moet de lezer uit het gepresenteerde kenmerk opmaken dat het de Schilderswijk is, waar het hoogste percentage voorkomt. De ligging van de Schilderswijk ten opzichte van wegen en spoorwegen/bebouwing blijft onduidelijk. De adviezen vanuit de Rijkshuisstijl gaan ook in op die ondergrond: deze bestaat bij voorkeur uit lichte kleuren (in principe wit), waarbij echter de weergave van wegen zwart is, en water blauw. Als er bebouwing op de kaart staat, zou deze – evenals de wegen – zwart moeten zijn, waar in de praktijk vaak rood voorkomt.

INTERPRETATIE VAN KLEUR OP DE KAART

Ondanks of misschien juist door het feit dat een plaatje meer zegt dan duizend woorden, zijn plaatjes vaak moeilijk interpreteerbaar. Niet voor niets zijn vaak specialisten betrokken bij de interpretatie (‘decoderen’) van plaatjes (zoals een radioloog bij een röntgenfoto). Ook bij geografische thematische kaarten is er de vraag hoe goed interpreteerbaar ze zijn, ook door leken, waarbij voor dit artikel vooral de interpretatie van de kleur van belang is. Voor zover er onderzoek is naar het begrijpen van kleuren, is dat gedaan onder kinderen van 10-15 jaar (Gerber 1981) en onder kleurenblinden (Oudenampsen en Flikweert 2010). Kleurgebruik verbetert het begrip bij de kinderen als de kaartenmaker verschillende kleuren toepast voor verschillende eenheden (zoals verschillende typen gebieden). Daarentegen geeft het gebruik van kleurintensiteiten minder informatie aan de kinderen. Ook kleurenblinden blijken de grootste moeite te hebben met het gebruik van kleurintensiteiten

(zoals graduele hoogteverschillen). En ook het gebruik van de kleuren geel en groen voor verschillende typen gebieden op de kaart levert problemen op. Rood en groen is wel mogelijk, waarbij kleurenblinden dan alleen de kleur groen in twee duidelijk te onderscheiden intensiteiten zien: sterk en zwak.

DESKUNDIGENAANBEVELINGEN, KAARTINTERPRETATIE EN DE SCP-KAARTEN

Tot enige jaren geleden bevatten de op het SCP vervaardigde geografische thematische kaarten (te) weinig kleur. De eerste ‘eigen’ full colour kaart in een publicatie dateert uit 2008, daarvoor waren er zwart-wit kaarten en kaarten met een steunkleur, soms aangevuld met één andere kleur. De typologie (een typologie leent zich overigens het beste voor een weergave op de kaart in full colour) van het platteland die in de full colour kaart is weergegeven, bevat veel groen. Deze kleur biedt associatie met het platteland, maar komt hier ook goed van pas omdat de postcodegebieden waarop de typologie is toegepast in plattelandsgebieden vrij groot zijn. Gezien de aanbevelingen van cartografen past een niet opvallende kleur als groen goed bij deze grote vlakken. De grote steden zijn zwart weergegeven overeenkomstig de richtlijnen van de Rijkshuisstijl, maar tegenstrijdig met de richtlijnen van cartografen, die hier graag de symboolkleur ‘rood’ zien. Goede contrastkleuren leveren overigens sowieso een betere kaartinterpretatie.

LITERATUUR

- Gerber, R.V. (1981). Competence and Performance in Cartographic Language, in: *The Cartographic Journal*, dl. 18, nr. 2.
- Ormeling, F.J. en M.J. Kraak (1993). *Kartografie, visualisatie van ruimtelijke gegevens*. Delft: Delftse Universitaire Pers.
- Oudenaspen, D en M. Flikweert (2010). *Een onnodige handicap. Maatschappelijke belemmeringen voor kleurenblinden*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Rijksvoorlichtingsdienst/ministerie van Algemene Zaken (2010). *Huisstijlhandboek, Cartografie voor te drukken en printen media*. Den Haag: ministerie van Algemene Zaken.

OVER DE AUTEUR

Drs. F.A. (Frans) Knol is sociaal geograaf en werkzaam bij de onderzoeksgroep Wonen, Leefbaarheid en Veiligheid. Hij houdt zich vooral bezig met het belang van afstand bij het gebruik van grootschalige medische, culturele en sportieve voorzieningen, en met de ontwikkeling van Nederlandse wijken naar sociale status.

De regenboog en de zeven werelden van de maatschappij

AB VAN DER TORRE

Liefde is licht. Liefde is als een lichtstraal. Wanneer een lichtstraal door een druppel water heen-gaat, valt hij uiteen in een regenboog van zeven kleuren. Daarin kun je alle kleuren van het licht bewonderen, die op hun beurt weer in een oneindig aantal schakeringen uiteenvallen.

(Lubich 2004, vertaling)

Het witte licht is opgebouwd uit alle kleuren die samen de regenboog vormen. Het spectrum van de regenboog werd voor het eerst beschreven door Isaac Newton in 1666 en bevat alle kleuren die uit een enkele golflengte van zichtbaar licht bestaan, het pure spectrum of de monochromatische kleuren. Naast Newton zijn er ook andere natuurwetenschappers, filosofen of denkers geweest die een kleurenleer ontwikkelden, zoals Johann Wolfgang von Goethe (1810) en kunstenaars als Nobelprijswinnaar Wilhelm Ostwald (1916) en Johannes Itten (1961). Sommigen hielden het niet bij een natuurwetenschappelijke analyse, maar gaven aan kleuren ook een psychologische of maatschappelijke betekenis.

Leonardo da Vinci associeerde kleuren met persoonlijke belevingen en maatschappelijke verschijnselen (geel: verstand en oogst; rood: hartstocht en revolutie; blauw: geestelijke liefde en reizen; wit: onschuld en vrede; zwart: dood en vernietiging; grijs: armoede). Itten (1961) kende aan kleuren een eigen temperament en menstypen toe.

De kleurenleer van Goethe is gebaseerd op de in zijn optiek polaire kleuren blauw en geel. Hij stelt dat kleuren ontstaan door de wisselwerking van licht en donker. De redenering van krachten die polair tegenover elkaar staan, trekt Goethe ook door naar andere natuurprocessen en naar de mens. Hij kwam tot de enigszins dichterlijk verwoorde en

later onder antroposofen populair geworden uitspraak: ‘Die Farben sind Taten des Lichts, Taten und Leiden’ (Kleuren zijn daden van het licht, daden en lijden) (Goethe 1808).

De psychologische betekenis van kleuren is voor een deel zelfs universeel: rood wordt overal geassocieerd met gevaar, liefde en oorlog; blauw met rust en kalmte; groen met gezondheid en natuurlijkheid, enzovoort.

Chiara Lubich (1920 - 2008) associeerde de zeven primaire kleuren van de regenboog met zeven maatschappelijke werelden (de zeven kleuren die samen het witte licht vormen). Aanvankelijk ontvouwde zij een spirituele visie op de mens waarbij de liefde en de eenheid centraal staan. Zij onderkende zeven uitdrukkingen van de liefde die zij zag als norm voor het persoonlijke leven van de mens en voor menselijke relaties: onderlinge gemeenschap zoals van goederen, uitstraling naar buiten, eenheid met God, zorg voor de lichamelijke gezondheid, harmonie, wijsheid en communicatie. Voor haar nieuwe visie ontving zij in 1977 de Templetonprijs voor religieuze vooruitgang. Later ontwikkelde Lubich deze visie tot een nieuwe visie op heel de maatschappij waarbij de maatschappij onderverdeeld wordt in zeven (‘nieuwe’) werelden, door haar aspecten genoemd, die zij elk associeerde met een kleur en die samen voor evenwicht in de maatschappij zorgen (het witte licht, dat de resultante is van alle kleuren samen). Voor haar visie ontving zij in 1996 de Unesco-prijs voor Vredesopvoeding en in de periode 1996-2008 van een hele reeks katholieke universiteiten een eredoctoraat. Op deze zeven werelden/kleuren gaan we nu nader in.

Lubich associeerde de zeven werelden niet alleen met kleuren, maar gaf ook aan hoe die werelden bij voorkeur geordend zouden moeten zijn om tot een harmonieuze samenleving te komen.

Maatschappelijk vertaald is de kleur wit de kleur van het evenwicht, de eenheid, de liefde, de harmonie, de harmonieuze relatie tussen alle mensen. In de optiek van Lubich is het voor een evenwichtige maatschappij belangrijk dat alle kleuren binnen die harmonie een plaats vinden. De volgende zeven maatschappelijke werelden worden geassocieerd met deze kleuren van de regenboog.

Het *rood* is de wereld van de arbeid en de economie. Arbeid levert niet alleen een inkomen op voor de arbeider, maar is ook een kans voor de mens om zichzelf te realiseren en een manier om dienstbaar te zijn aan de maatschappij. Lubich stelt dat iedereen en alle volkeren toegang horen te hebben tot natuurlijke hulpbronnen en producten. Veel waarde hecht zij eraan dat onderlinge sociale relaties en een cultuur van geven in plaats van nemen centraal staan bij de ondernemingen. Wat dat laatste betreft, kan bijvoorbeeld winst gedeeltelijk ook naar de armen gaan in plaats van naar hoge bonussen en hoge winstuitkeringen. Zie Bruni (2004) voor een bespreking van dit ondernemingsconcept dat bekend staat als ‘economy of communion’.

Het *oranje* is de wereld van de relaties tussen bevolkingsgroepen, volken, rassen en culturen. Hieronder vallen bijvoorbeeld internationale betrekkingen, integratie en toerisme. Onderlinge verbondenheid tussen groepen van mensen en aandacht voor trauma’s en problemen van gemeenschappen en volkeren beschouwt Lubich als de kern van de oranje wereld.

Het *geel* is de wereld van de sociale ethiek, de gerechtigheid en het recht. Een volwassen sociaal geweten kan gevormd worden door het creëren van een geest van eenheid tussen personen, tussen generaties en in maatschappelijke relaties. Ook voor preventie is die geest van eenheid van belang. Vooral van mensen werkzaam als wetshandhaver, rechter, reclasseringsambtenaar en dergelijke verwacht Lubich dat zij hun institutionele en professionele activiteiten uitvoeren tot welzijn van de enkeling en van de samenleving met liefde voor elke persoon.

Het *groen* is de wereld van de gezondheid en het leefmilieu. Bij deze wereld valt te denken aan werkvelden als voeding, sport, milieu, vermaak en ontspanning. Lubich eist voor iedereen toegang tot bijvoorbeeld de gezondheidszorg en de sociale hulpverlening. Respect voor het milieu en oog voor ontspanningsmogelijkheden beschouwt zij ook als belangrijke aspecten van de groene wereld.

Het *blauw* is de wereld van de concrete uiterlijke verschijningsvormen van de menselijke samenleving (kleding, behuizing, enz.), van de sociale harmonie en van de kunst. Schoonheid is een basisbehoefte van de maatschappij en van elke persoon. Kunst kan die

schoonheid gestalte geven. Een kunstwerk – gemaakt met penseel, beitel, muzieknoden of verzen – verheft de mens en kan de mens zo’n diepe en verruimende ervaring geven dat hij zich openstelt voor nieuwe inzichten en relaties met andere mensen. Kunst heeft volgens Lubich dan ook een belangrijke sociale functie.

Het *paars* is de wereld van de opvoeding, het onderwijs en de cultuur. Via voortdurende educatie kan een cultuur van eenheid verspreid worden die openstaat voor broederschap, mondiale betrokkenheid en vrede als basisbehoeften van de mensheid. Net als veel pedagogen ziet Lubich het belang van de opvoeding bij de opbouw van een samenleving die gedragen wordt door authentieke democratische relaties. Haar ‘pedagogiek van de gemeenschap’ verkondigt de noodzaak om de vorming van het individu met die van de gemeenschap te verbinden.

Het *violet* is de wereld van de sociale communicatie. De ontwikkeling van de massamedia prikkelt de mensheid onophoudelijk om van een veelheid tot een eenheid te komen, van verbroekeling tot innerlijke samenhang en dat op hetzelfde moment. De leidraden van Lubich (2000) voor de sociale communicatie zijn: iedereen heeft recht op informatie, wees trouw aan de inhoud, maak je één met degenen die luisteren, benadruk het positieve en beschouw de mens als belangrijker dan de media.

De zeven kleuren die nodig zijn om het witte licht te krijgen beschouwt Lubich van gelijke waarde. Wanneer er één overheerst, één ontbreekt of één niet goed schijnt, dan is het licht niet meer helder wit. Als er bijvoorbeeld in een maatschappij wordt gediscrimineerd, dan is het blauw niet op orde. Het licht is dan niet meer zuiver wit. Discriminatie kan daarnaast ook weer invloed hebben op het rood (de economie) en het groen (de gezondheid), waardoor de maatschappij nog verder uit haar evenwicht raakt. Als de kunst afwezig is, mist de maatschappij diepgang en zingeving en is het licht ook niet wit.

Lubich had ook een associatie bij het *zwart*. Het zwart representeert de wereld van de politiek en het openbaar bestuur. De politiek is dienstbaar aan de maatschappij: de politiek moet ervoor zorgen dat de zeven werelden (kleuren) goed functioneren (*at your service*). Het zwart laat de andere kleuren beter tot hun recht komen.

Bovenstaande kleurenfilosofie kan ook worden toegepast op microniveau (bedrijven, instellingen, gezinnen). Als daar de communicatie niet op orde is, of als de medewerkers onvoldoende geschoold zijn, is de organisatie niet succesvol. Er zijn voorbeelden van instellingen in onderwijs en zorg waar men bewust met deze kleurenfilosofie aan het werk is gegaan om een harmonieuze en succesvolle organisatie te krijgen.

Onder de diverse figuren die in de geschiedenis van de mensheid kleuren in verband brachten met psychologische of maatschappelijke verschijnselen neemt Lubich een bijzondere positie in. Het gaat haar om de eenheid en de relaties tussen mensen. Elke wereld, elke kleur, kan via een eigen inbreng daaraan bijdragen. Samen kunnen zij een harmonieuze maatschappij vormen (wit licht). Eigenlijk gaat het hier om een schets van een utopie, een ideaalbeeld van de maatschappij. Die utopie mag dan onbereikbaar lijken en het gemeenschapsgevoel waarvan de visie van Lubich uitgaat, zal niet iedereen aanspreken, maar de ideeën van Lubich zetten wel aan tot nadenken over de eigen verantwoordelijkheid en betrokkenheid bij de samenleving.

LITERATUUR

- Bruni, Luigino en Stefano Zamagni. The 'Economy of Communion': Inspirations and Achievements. In: *Finance & Bien Commun*, 2004, jg. 3, nr. 20, p. 91-97.
- Goethe, Johann Wolfgang von (1808). *Zur Farbenlehre, Didaktischer Teil, Vorwort*. Weimar.
- Goethe, Johann Wolfgang von (1950-55). *Farbenlehre*. Stuttgart: Kohlhammer. Erstausgabe: Johann Wolfgang von Goethe (1810). *Farbenlehre*. Tübingen: J.G. Gottaschen Buchhandlung.
- Itten, Johannes (1961). *Kunst der Farbe*. Ravensburg: Otto Maier.
- Lubich, Chiara (2000). *De Focolarebeweging en de sociale communicatiemiddelen*.
- Toespraak Congres 'communicatie en eenheid'. Castel Gandolfo, 2 juni 2000.
- Lubich, Chiara (2004). *Una Via Nuova*. Roma: Città Nuova Edictrice
- Ostwald, Wilhelm (1916). *Die Farbenfibel*. Leipzig.

OVER DE AUTEUR

Drs. A.G.J. (Ab) van der Torre studeerde econometrie aan de EUR. Sinds 1986 werkt hij bij de onderzoeksgroep Quartaire Sector. Hij doet onderzoek op het gebied van allocatie- en verdelingsvraagstukken in de quartaire sector met als specialisatie criminaliteits- en justitievraagstukken. De laatste jaren heeft hij zich ook intensief beziggehouden met de advisering over het macro Wmo-budget voor huishoudelijke hulp.

Kleurrijke vergrijzing

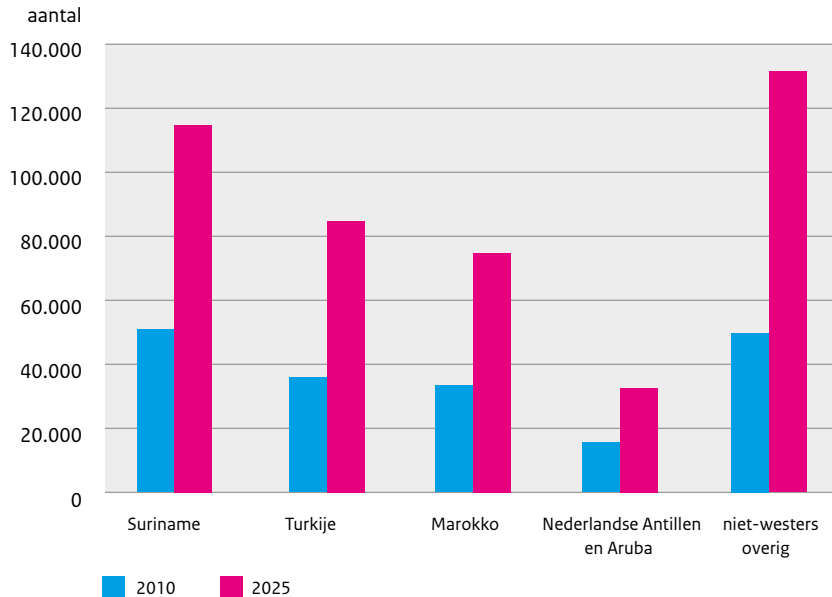
MAAIKE DEN DRAAK

Een zorghuis voor Marokkaanse ouderen in Boxtel, dagopvang voor Hindoestaans-Surinaamse ouderen in Den Haag, een Turkse kliniek in Amsterdam, een wooncomplex voor Chinese ouderen in Utrecht, een intercultureel verpleeghuis in Den Haag, een Amsterdamse stichting die diensten verleent aan Iraanse ouderen...

Ook onze migranten vergrijzen. Begin 2010 was 10 procent van de niet-westerse migranten 55 jaar of ouder.¹ Dit betekent dat 4 procent van alle 55-plussers in Nederland uit een niet-westers land afkomstig is. De grootste groepen ouderen komen uit Suriname, Turkije, Marokko en de Nederlandse Antillen (figuur 1). Het betreft voornamelijk migranten van de eerste generatie. De komende vijftien jaar zal de groep niet-westerse ouderen fors toenemen, zowel relatief als in aantal. Naar verwachting is in 2025 19 procent van de niet-westerse migranten 55 jaar of ouder. Het aantal ouderen van niet-westerse herkomst zal in de tussenliggende periode meer dan verdubbelen, van 183.000 in 2010 tot 436.000 in 2025 (zie ook figuur 1) (CBS StatLine 2010). In tegenstelling tot wat voorheen wel gedacht werd, zullen velen van hen niet terugkeren naar het land van herkomst (Schellingerhout 2004).

De 'gekleurde' Nederlanders zijn relatief jong in vergelijking tot de autochtone Nederlanders en de westerse migranten van wie circa 30 procent 55-plus is (CBS StatLine 2010). Voor een groot deel zijn ze namelijk in de jaren zestig en zeventig voor werk of studie naar Nederland gekomen. In de komende jaren zal deze groep de leeftijd van 55-plus bereiken. 55-plus lijkt misschien nog jong, maar men leest wel dat migranten eerder oud worden. Dit kan te maken hebben met de invloed van het zware werk dat zij hebben verricht, met hun migratiegeschiedenis of met een andere perceptie van ouderdom en oud zijn

Figuur 1 Aantal niet-westerse migranten van 55 jaar en ouder naar herkomst, in 2010 en prognose voor 2025

Bron: CBS StatLine 2010

(Schellingerhout 2004). Niet-westerse ouderen hebben over het algemeen een slechtere gezondheid dan autochtone ouderen. Zo hebben degenen van Turkse of van Marokkaanse herkomst meer fysieke beperkingen. Bij veel groepen oudere migranten is ook sprake van een accumulatie van factoren die de kans op een slechtere gezondheid vergroten

(Schellingerhout 2004; Çelik en Groenestein 2010). Ouderen van niet-westerse origine hebben relatief vaak een laag inkomen en zijn vaak laag geschoold. Ook spreken veel Turkse en Marokkaanse ouderen de Nederlandse taal slecht of helemaal niet.

Tot nog toe zijn er weinig allochtone cliënten in de ouderenzorg. Ze zijn immers relatief jong en bovendien maken ze vrij vaak gebruik van informele hulp. Maar met het stijgen van de gemiddelde leeftijd en de omvang van de groep niet-westerse ouderen zal hun beroep op professionele zorgvoorzieningen steeds meer toenemen (Schellingerhout 2004; Arts et al. 2009). Met als gevolg dat een van de vraagstukken waarmee we ons geconfronteerd zullen zien, is of we de voorkeur geven aan cultuursensitieve reguliere zorg of aan categorale zorg toegesneden op specifieke culturele groepen. Deze vraag is niet eenvoudig te beantwoorden. Zo zal een dementerende terugvallen op de taal en gewoonten uit zijn of haar jeugd. Aan de andere kant: hoe wenselijk is een stelsel waarin ‘witte’ en ‘zwarte’ zorg van elkaar gescheiden zijn? Sommigen verwachten dat de behoefte aan categorale zorginstellingen zal afnemen naarmate de reguliere zorg beter in staat is met diversiteit om te gaan (Van Berkum en Smulders 2010).

De opkomst van de kleurrijke zorgvoorzieningen geeft in ieder geval aan dat er behoefte is aan ouderenzorg die rekening houdt met verschillen in achtergronden. Dat kan bijvoorbeeld al door in zorginstellingen voor bidruimten te zorgen en door de inrichting en sfeer van het huis aan te passen zodat een vertrouwde omgeving ontstaat (Arts et al. 2009). Ook blijken oudere migranten vaak specifieke wensen te hebben op het terrein van eten, persoonlijke verzorging en huishoudelijke zorg. Deels is dat het gevolg van gewoonte, zoals een Chinese cliënte van dagverzorging en thuiszorg duidelijk maakt: ‘Ik ben Chinees, dan eet ik natuurlijk Chinees.’ Maar er kan ook sprake zijn van voorschriften vanuit de geloofsovertuiging, bijvoorbeeld vegetarisch of halal voedsel. En zo zijn er meer specifieke wensen: oudere migrantenvrouwen ontvangen de persoonlijke verzorging bij voorkeur van een vrouwelijke zorgverlener en veel Antilliaanse en Surinaamse ouderen hebben speciale gewoontes bij het schoonmaken van het huis (bijv. werken met gescheiden doekjes en gescheiden emmers dweilwater) (Meulenkamp et al. 2010).

Er bestaan ook verschillen in opvattingen over ziekte, zorg en omgangsvormen tussen zorgverlener en patiënt die van invloed zijn op de behandeling. In een terminale fase zullen Nederlandse artsen aansturen op de verbetering van kwaliteit van leven daar waar Turkse en Marokkaanse Nederlanders blijven streven naar genezing. Ook is het voor Turkse en Marokkaanse migranten belangrijk om helder van geest voor Allah te verschijnen waardoor zij geneigd zijn om pijnstilling af te wijzen (De Graaff et al. 2010). Veel migranten vinden zorgverleners vaak te afstandelijk en onpersoonlijk. Een hoog-opgeleide migrantenjongere vertelt: 'Ik heb mijn ouders meerdere malen uitgelegd dat de huisarts niet boos of vijandig is. Ik leg ze uit dat afstandelijkheid hier als professioneel wordt gezien' (Van Berkum en Smulders 2010).

Voor gekleurde ouderen is het belangrijk dat ze het gevoel hebben begrepen te worden en dat ze hun context niet (steeds opnieuw) hoeven uit te leggen. Maar de voornaamste reden dat veel ouderen graag zorg of hulp krijgen van iemand met dezelfde achtergrond is dat zij niet of onvoldoende Nederlands spreken om met autochtone hulpverleners te kunnen communiceren. Om dezelfde reden ondernemen ze graag activiteiten met ouderen die dezelfde taal spreken (Meulenkamp et al. 2010).

Ondertussen is het niet verkeerd ons te realiseren dat land van herkomst slechts een van de aspecten is die de ouderen in Nederland – of Nederlanders in het algemeen – van elkaar doen onderscheiden. Zeker zo belangrijk zijn verschillen in sociaaleconomische status, opleidingsniveau, beroep, religie en kerkgenootschap, politieke kleur, seksuele geaardheid en leefstijl. En dan heb ik het nog niet eens over verschillen in gezondheid, hulpbehoefte en zorgzwaarte. Ook de autochtone ouderen zijn kleurrijk, getuige de volgende lijst van bijzondere zorginstellingen:

- een verzorgingshuis voor kunstenaars;
- een verzorgingshuis voor oud-militairen van de Nederlandse krijgsmacht;
- kloosterbejaardenoorden;
- rooms-katholieke en gereformeerde verzorgingshuizen;
- een multifunctioneel zorgcentrum voor joodse ouderen;

- een woonzorgcentrum oorspronkelijk voor niet-kerkelijke ouderen;
- zorgcentra op humanistische grondslag;
- sociaal-democratische verzorgingshuizen;
- een woonzorgcentrum oorspronkelijk voor oud-nvv-leden (nu FNV);
- een verpleeghuis met ‘een echt Amsterdams karakter’;
- homo-aanleunwoningen;
- een luxueuze zorgvilla die onderdak en diensten biedt voor € 5000 per maand (exclusief geïndiceerde uren); en
- een zorgresidentie waar men kan ‘wonen met geestverwanten’.

In dat rijtje is vast wel plaats voor een Marokkaans zorghuis.

NOOT

- 1 Het CBS definieert een allochtoon (hier ook wel 'migrant') als een persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Niet-westerse allochtonen hebben als herkomstsgroepering een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije.

LITERATUUR

- Arts, Lisa, Mark Bouman en John Goring (2009). *Nieuwe Nederlanders, nieuwe zorg. Onderzoek naar interculturelisatie van de zorg in Noord-Holland*. Amsterdam: ACB Kenniscentrum voor Emancipatie en Participatie.
- Berkum, M.T.M. van, en E.M.C. Smulders (2010). *Migranten, preventie en gezondheidszorg*. Utrecht: Pharos.
- Çelik, Ayçiğ en Paul Groenestein (2010). *Het is niet alles (g)oud wat er blinkt. Diversiteit in ouderenbeleid*. Utrecht: FORUM, Instituut voor Multiculturele Vraagstukken.
- Graaff, F.M. de, A.L. Francke, M.E.T.C. van den Muijsenbergh en S. van der Geest (2010). 'Palliative care': a contradiction in terms? A qualitative study of cancer patients with a Turkish or Moroccan background, their relatives and care providers. In: *BMC Palliative Care* jg. 9, nr. 19.
- Meulenkamp, T.M., A.P.A. van Beek, D.L. Gerritsen, F.M. de Graaff en A.L. Francke (2010). *Kwaliteit van leven bij migranten in de ouderenzorg. Een onderzoek onder Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Antilliaanse/Arubaanse en Chinese ouderen*. Utrecht: NIVEL (www.nivel.nl).
- Schellinghouth, Roelof (2004). *Gezondheid en welzijn van allochtone ouderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

OVER DE AUTEUR

Dr. M. (Maaïke) den Draak is werkzaam bij de onderzoeksgroep Zorg waar ze onderzoek verricht op het terrein van ouderen, verpleging en verzorging en informele zorg. Recent publiceerde zij over kortdurende thuiszorg en de leefsituatie van ouderen in instellingen.

‘Vintage tinten met futuristische subtiliteiten’

LOTTE VERMEIJ

Dat welgestelde mensen hun rijkdom graag tonen, is van alle tijden. Tot ver in de negentiende eeuw was dit een simpele zaak. Alleen al aan de kleur van kleding viel in een oogopslag te zien wie rijk was en wie arm (De Leeuw 1991). Wie geen geld had, lapte zijn tweedehands kleren net zo lang op totdat ze tot op de draad versleten waren. Over de valse kleur van de afgedragen stoffen kwamen dan nog de sporen van een smerig leven met veel vuil werk en weinig gelegenheid tot wassen. Het resultaat was dat ‘het grauw’ – zoals de onderklasse lang werd aangeduid – met zijn verweerde uiterlijk maar nauwelijks contrasteerde met de achtergrond.

Wie wél geld had, kon zich fonkelende sieraden veroorloven en kleurrijk fluweel, zijde en brokaat, waar kleermakers weelderige gewaden van maakten. Met hun ingesnoerde tailles, massale hoeden en onhandig opbollende rokken toonde een dame uit de stedelijke elite niet alleen haar rijkdom, maar ook de zee van tijd die ze aan haar uiterlijk kon besteden. Ook de rijken wasten hun kleding niet vaak, maar hadden wel kledingverzorgers in dienst die vlekjes wegpoetsen en zorgden voor smetteloos witte boorden en kraagjes. Door deze verscheidene keren per dag te verschonen, werd ook de rijkdom van heren boven elke twijfel verheven.

Kleur markeerde de scheidslijnen tussen de klassen zo scherp, omdat hij logisch voortvloeide uit het verschil in rijkdom. En waar dit niet het geval was, bewaakten sociale conventies de grenzen. Dienstmeisjes, wier voorkomen representatief moest zijn, mochten niet boven hun stand gekleed gaan. Dames werden gemaand hun personeel geen eigen afdankertjes te geven, maar passende kleding in bescheiden kleuren. Ook de vrouwen van de meer welgestelde middengroepen moesten oppassen voor het verwijt spilziek

of arrogant te zijn. Als de vrouw van een Drentse keuterboer bijvoorbeeld een gouden oorijzer draagt, in plaats van een zilveren, komt zij bekend te staan als 'grootsig frommes' (De Leeuw 1991: 57).

Vandaag de dag is het een stuk ingewikkelder om met kleur te laten zien niet van de straat te zijn. Neem nou de volgende vraag: is rode nagellak ordinair? Afgaand op verschillende internetfora waar deze vraag besproken wordt, lijkt dit inderdaad het geval. Een deelnemster onder de naam 'Prinses Leia' geeft ruiterlijk toe dat ze wel houdt van 'een tikkeltje ordinair'.

Behalve rode nagellak heeft ze tattoos, panterprintjes en piercings, en daarbij is ze blijven roken na haar bevalling. Kalthoum houdt het zelf graag beschaafd. Ze vindt rode nagellak 'niet passend voor buiten', maar wel leuk 'voor een feest' of 'als je thuis bent (en getrouwd)'. Ook Noek heeft haar bedenkingen. Rode nagels kunnen alleen 'bij een middelbare vrouw en dan niet echt vuurrood maar donkerrood'.

8 november 2008 - Prinses Maxima aanwezig bij de opening van het Erasmus Festival (foto: Gerard Til / Hollandse Hoogte)

De schijnbaar simpele kwestie wordt toch nog ingewikkeld wanneer foto's van Maxima besproken worden. Veel lof oogst ze met haar felrode jas, zwarte tasje en dito pumps. 'Een spetterende verschijning,' vindt ook Stella, maar het valt haar wel op 'dat ze de laatste tijd veel rode nagellak draagt'. Stella vindt 'dit altijd wat ordinair overkomen, moet ze niet doen'.

Als gewone burgers kroonprinsessen vertellen dat hun nagels ordinair zijn, is het verband tussen kleur en klasse kennelijk vervaagd. Wat is er gebeurd? Aan het einde van de negentiende eeuw stegen de lonen en werd de productie van kleding geautomatiseerd, waardoor het voormalige 'lompoproletariaat' de keuze kreeg uit de rekken van confectiepaleizen als Clemens en August Brenninkmeyer en Peek & Cloppenburg. Wat zij kozen, vooral voor de zondag, was kleding die zo luxe en rijk mogelijk aandeed, die met imitatie-materialen de elite overtrof in pracht en praal. Deze elite reageert al even voorspelbaar en keert zich fijnzinnige af van het, in hun ogen, potsierlijke aanblik van slecht gecombineerde veel te opzichte kleuren en glitters (De Leeuw 1991).

En de democratisering van het uiterlijk schreed voort. Confectiekleding is beter van kwaliteit geworden en valt alleen nog maar door getrainde ogen van maatkleding te onderscheiden. Ook is de tijd voorbij dat rijkere meer tijd hadden om aan hun uiterlijk te besteden. Veel minder welgestelden gaan minstens zo verzorgd de deur uit als rijkere. Maar de meest opvallende verandering is nog wel dat arm tegenwoordig niet alleen meer rijk imiteert, maar dat de onderklasse ook een rijke bron van inspiratie is geworden voor de meest stijlbewuste rijkere. Toonaangevende modeontwerpers laten zich tegenwoordig gretig en openlijk inspireren door straatcultuur. En de mode-industrie kijkt niet lang alleen meer naar haute couture, maar vooral ook naar *coolhunters*, die foto's nemen van jongeren op straat en deze vaak uitgebreid bespreken op hun *modeblogs*. Is het omdat de kleding van het gewone volk nu eenmaal lekkerder zit en makkelijker draagbaar is dan exclusieve kleding met een chiquere uitstraling? Of zijn kledingstijlen als *army*, *biker chic* en *urban* niet te versmaden omdat zij ontleend zijn aan groepen wier jeugdige en eigenzinnige elan niet met geld gekocht kan worden? Een feit is dat de *hot* en *happening* ontwerper

Christophe Decarnin het klassieke Franse modehuis Balmain in 2009 nieuw leven inblies met een lijn van zorgvuldig versleten en gescheurde damesspijkerbroeken. Voor ruim 1100 euro per stuk gingen ze als warme broodjes over de toonbank.

Een verondersteld voordeel van deze ontwikkeling – die natuurlijk veel verder strekt dan de mode – is dat mensen bevrijd werden van opgelegde conventies. De kledingkeuze vloeit niet meer automatisch voort uit de positie die iemand inneemt in de maatschappij, maar kan – zoals elke kledingadviseuse zal benadrukken – uiting geven aan wie diegene werkelijk is en wil zijn. In de praktijk is dit helaas toch een lastige klus, want het uiten van de eigen unieke persoonlijkheid heeft ‘alleen maar zin als anderen deze exercitie herkennen en erkennen als daad van onafhankelijkheid’ (2004 Terreehorst: 132). Wie zijn persoonlijkheid wil laten zien, zal zich dus eerst bewust moeten worden van de bestaande codes. Voor het uiten van eigenschappen en identiteiten waarbij uiterlijk zelf niet centraal staat, zijn de uiterlijke codes vaak simpel. Zij die op zondagochtend met rugzak en wandelschoenen in de trein verschijnen, herkennen elkaar als medewandelaar. Echter, wie zich wil profileren als mooi, rijk en smaakvol, krijgt te maken met een moordende concurrentie. Om deze gewilde kwaliteiten exclusief te houden ontstaan veranderlijke en subtiële codes, waar de mode-industrie om evidente redenen aan bijdraagt. Wie de plank niet wil misslaan, moet dus stevig investeren in zijn culturele competentie (Bourdieu 1984).

Wie dat doet, en dus de modebladen volgt, weet dat goede smaak deze winter blijkt uit beige, camel en cognac. Deze kunnen goed gecombineerd worden met grijs, maar dan niet het ‘geijkte wintergrijs’, maar het lichtere ‘oestergrijs’. Ook aardse en natuurlijke kleuren zijn welkom in een stijlvolle garderobe. Te denken valt aan olijfgroen, chocoladebruin, lever en *mud*. Wie denkt dat deze kleuren wel erg doen denken aan de morsige kleurenmengeling van het vroegere grauw, heeft het helemaal mis. Mits uitgevoerd in luxe materialen zorgen deze kleuren juist voor een ‘ultrachique’ verschijning. Wat betreft de haarkleur draait het dit seizoen om ‘vintage tinten met futuristische subtiliteiten’. Voor wie dit niet begrijpt: het geheim zit hem in ‘de juiste ondertoon’. Brunettes hebben bijvoorbeeld de keuze uit ‘intense tonen als Indigo Blue, Orchid, Mauve, Deep Violet en Mink’.

Volgens Terreehorst zijn er dus mensen die het gebruik van dit soort ingewikkelde modekleuren herkennen als daad van onafhankelijkheid. Een intrigerende vraag daarbij is: wie? Voor de echt rijken biedt mode een uitgelezen gelegenheid om overvloed te etaleren, zonder dat anderen hier last van hebben. Toch lijken modekleuren voor de minder welgestelde *fashion victims* minstens zo belangrijk als voor de rijkere dames. Aan de doorsnee Nederlander lijken de subtiliteiten van de mode echter ongemerkt voorbij te gaan. Een gemiddelde alleenwonende Nederlandse man geeft per maand het bescheiden bedrag van 63 euro uit aan kleding en schoenen, een vrouw 99 euro. Wie om zich heen kijkt, ziet dan ook vooral de makkelijk te combineren basiskleuren zwart, spijkerbroekblauw en donkergrijs. Meestal frisgewassen, dat wel.

LITERATUUR

- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Londen: Routledge.
- Leeuw, K. de (1991). *Kleding in Nederland 1813-1920. Van een traditioneel bepaald kleedpatroon naar een begin van modern kleedgedrag*. Proefschrift KUB.
- Terreehorst, P. (2004). De bril van Jamai. In: J.M. Duyvendak en M. Hurenkamp (red.), *Kiezen voor de kudde*. Amsterdam: Van Gennep.

GERAADPLEEGDE WEBSITES

- www.forums.marokko.nl
- www.forum.fok.nl
- www.nu.nl/lifestyle
- www.statline.nl
- www.trendystijl.nl
- www.troonopvolgers.web-log.nl
- www.tijdbesteding.nl
- www.yes.nl

OVER DE AUTEUR

Dr. L. (Lotte) Vermeij is werkzaam bij de onderzoeksgroep Wonen, Leefbaarheid en Veiligheid en betrokken bij het onderzoeksprogramma de Sociale Staat van het Platteland. Zij houdt zich ondermeer bezig met leefbaarheid en sociale vitaliteit op het platteland.

Het boze oog

LONNEKE VAN NOIJE

Blauw wordt in het Westen sinds de Middeleeuwen gezien als een kleur die zuivert. Buiten de Angelsaksische cultuur, waar het wordt geassocieerd met melancholie (the Blues), symboliseert blauw hier vooral verheven zaken als het hemelse, onschuld, waardigheid en gezag. Deze connotatie heeft het sinds de kleurstof ultramarijn, vervaardigd uit het toen uiterst kostbare Lapis Lazuli uit Afghanistan, beschikbaar is voor de Europese schilderkunst en kleur geeft aan de mantel van de maagd Maria. Ook werden deuren en kozijnen vroeger blauw geschilderd om demonen buiten te houden. Dit is nu nog altijd een vertrouwd beeld in Mediterrane landen, maar nu vooral toegepast om kleiner onheil, namelijk vliegjes en muggen, op afstand te houden. Blauw als kleur om het kwaad te verdrijven komt in gebruik over heel de wereld voor.

Het boze oog is het meest wijdverspreid onder deze folklore en dit bijgeloof. Het boze oog is een misleidende aanduiding voor het

blauwkleurige oog dat het eigenlijke boze oog ‘wegkijkt’ en onschadelijk maakt. Vooral in het Midden-Oosten, Zuid- en Centraal-Azië en rondom de Middellandse Zee wordt dit blauwe amulet al eeuwen als sieraad gedragen, aan deuren, muren en in wiegjes van pasgeborenen gehangen om het kwaad te bezweren. De eerste verwijzing naar het boze oog dateert van 3000 v.C. in Soemerisch spijkerschrift. We komen het tegen in de Bijbel, bij de Romeinen, de Kelten, de oude Hindoes en Mexicanen en tot in de twintigste eeuw bij de Nederlanders. Nu nog knoopt menig backpacker zo’n blauw oogje aan zijn rugzak, naast opstrijkemblemen van Bob Marley en Che Guevara.

Ook in onze hedendaagse Nederlandse samenleving wordt als nooit tevoren geloofd in blauw als ultiem wapen tegen het kwaad. De functie van het blauwkleurige boze oog wordt hier vervuld door een paar blauwgeüniformeerde politieoggen, zoals ook de NCRV gedacht moet hebben toen het enkele jaren terug de serie ‘Het Blauwe Oog’ over de Utrechtse politie op de buis bracht. Zelfs in deze tijd van financieel zwaar weer heeft het kabinet-Rutte het voornemen om het ‘blauw op straat’ met 3000 man te versterken (liever, te ontzien).

Is het zinvol om de straten blauw te kleuren met agenten? Uit evaluatieonderzoek blijkt dat extra blauw op straat geen kwaad kan. Het is alleen echt zinvol in gebieden met hoge criminaliteitscijfers. Meer politie op straat zorgt voor een hogere pakkans. Steeds blijkt dat vooral de *indruk* van politieaanwezigheid het grootste preventieve effect heeft. Arrestatie blijkt namelijk niet zo succesvol om meer criminaliteit te voorkomen. Eenmaal opgepakt, blijkt de drempel om nog eens de fout in te gaan voor minderjarigen en plegers van lichte overtredingen namelijk lager. Wel wordt criminaliteit voorkomen doordat een hoge pakkans andere burgers op tijd doet inzien dat je niet zomaar overal mee wekomt (Sherman en Eck 2002). Het is dus niet zozeer de pakkans zelf, als wel de *gepercipieerde* pakkans die criminaliteit weet te voorkomen. En deze gepercipieerde pakkans neemt toe naarmate de politie duidelijker zichtbaar is. Voorwaarde is wel dat de politie surveilleert daar waar ook echt veel criminaliteit plaatsvindt, zogenoemde *hot spots* en *hot times* (Braga 2006; Van der Knaap et al. 2006).

Blauw op straat kan ook via een andere route leiden tot criminaliteitspreventie. Naarmate agenten zelf investeren in hun zichtbaarheid en contacten binnen de lokale gemeenschap (*community policing*) neemt het vertrouwen in de politie onder burgers toe en daarmee de bereidheid om zich aan de wet te houden (Sherman en Eck 2002). Steeds zit de kracht van blauw hem dus in de uitstraling, ofwel die van een hoge pakkans, ofwel die van betrouwbare hoeders. Het blauwe uniform is daarmee misschien nog wel een belangrijker wapen dan het bonnenboekje, de handboeien of de wapenstok.

Naast het effect op criminaliteit helpt patrouillerend blauw op straat ook tegen onveiligheidsgevoelens onder burgers. Hier gaat het er vooral om dat agenten zichtbaar zijn voor burgers, ongeacht het criminaliteitsniveau (Dalglish en Myhill 2004). Ook voor de gevoelens van veiligheid blijkt het aan te raden dat de politie investeert in haar zichtbaarheid, toegankelijkheid en vertrouwen onder burgers. Kortom, blauw op straat is het boze oog van onze moderne samenleving: de *aanblik* brengt kwaadwillenden op andere gedachten en stelt de mensen gerust.

Ik brand mijn vingers niet aan de vraag of dit succes aan de kleur te danken is of aan fatsoenlijk politiewerk. Wel is de keuze voor blauw in het huidige politie-uniform volgens de betreffende werkgroep mede ingegeven door de uitstraling als gezaghebbend en betrouwbaar. In feite zijn historische factoren als traditie, de Britse en Franse legermode (of het

afwijzen daarvan), de gunstige locatie van blauwververijen en de kleur van het Koningshuis (nassaublauw) van grote invloed op deze keuze. Zo blijkt blauw al uit de oudste kledingvoorschriften uit 1751 de overheersende legerkleur in Nederland (Breukers 2009). In 1998 is besloten dat blauw binnen de eu dé politiekleur wordt. Het huidige idee is dat het bijdraagt aan het vertrouwen van burgers in de politie. Dit blijkt in Nederland nog niet zo te lukken: in 2009 is 41% (zeer) tevreden over het totale functioneren van de politie. Mensen die zelf contact met de politie hebben gehad, zijn met 60% vaker tevreden (CBS 2010).

Grofweg lijkt men meer vertrouwen te hebben in de goede bedoelingen van de politie dan in haar effectiviteit (CBS 2010). Stellingen als 'Als het er echt om gaat, zal de politie het uiterste doen om je te helpen' (53%) en 'De politie neemt je serieus' (43%) krijgen meer bijval dan stellingen als 'De politie pakt de zaken in deze buurt efficiënt aan' (19%), 'De politie bestrijdt succesvol de criminaliteit'(19%). Mensen oordelen daarnaast niet gunstig over de mate waarin de politie contact heeft met burgers. Slechts 17% vindt dat de politie contact heeft met de bewoners uit de buurt, en 23% vindt dat de politie goed samenwerkt met bewoners. Daarnaast vinden relatief veel mensen (51%) dat je de politie in de buurt te weinig ziet, de eerste voorwaarde voor contact.

We weten dat autochtone Nederlanders minder tevreden zijn over de politie dan Nederlanders van niet-westerse afkomst (Van Noije en Wittebrood 2009). Onlangs voegde het CBS (2010) hieraan toe dat de tevredenheid hoger is in buurten met een hoog percentage niet-westerse migranten, zowel onder niet-westerse als autochtone bewoners. Bewoners van zeer stedelijke buurten, relatief vaak veelkleurig, zijn ook meer tevreden. Daar waar de problemen met criminaliteit het grootst zijn, lijkt blauw op straat dus de beste reputatie te hebben. Niet gek vanuit het idee dat de politie hier vaker in actie komt, waardoor haar aanwezigheid en daadkracht mogelijk zichtbaarder is.

Het blauwe uniform heeft zijn doel dus nog niet bereikt. De politie wordt hooguit door de helft van de respondenten positief beoordeeld. Ervaring met de politie, via persoonlijk politiecontact, of doordat men in buurten met meer criminaliteit woont, leidt tot hogere tevredenheid. Niet alleen de bestrijding van criminaliteit en onveiligheidsgevoelens, maar

ook het vertrouwen in de politie gedijt dus bij goede zichtbaarheid van blauw op straat. Volgens burgers is die zichtbaarheid nu onvoldoende, en ook de mate van contact met de politie. Dit sluit aan bij signalen van capaciteitstekorten bij de politie, die bijvoorbeeld hebben geleid tot een afname van het ophelderingspercentage (KLPD 2010).

De potentiële kracht van blauw op straat komt momenteel nog niet uit de verf. Wellicht heeft het kabinet-Rutte gelijk en zijn onze straten nog niet blauw genoeg. Het kabinet staat dan wel voor een keuze. Wil het de criminaliteit bestrijden, dan moet er vooral politiesterke bij in gebieden waar ook echt wat aan de hand is. Wil men het vertrouwen in de politie verbeteren, dan moet haar zichtbaarheid omhoog in voornamelijk de autochtone en minder stedelijke gebieden, ook als dat duimdraaiend blauw zou betekenen.

LITERATUUR

- Braga, A.A. (2006). Policing crime hot spots. In: B.C. Welsh en D.P. Farrington (red.), *Preventing crime. What works for children, offenders, victims and places*, p. 179-192. Dordrecht: Springer.
- Breukers, J.M. (2009). *Uiterlijkheden van de politie*. Apeldoorn: Het Nederlandse Politieuseum (beschikbaar via www.politiemuseum.nl)
- CBS (2010). *Integrale Veiligheidsmonitor 2009. Landelijke rapportage*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Dalgleish, D. en A. Myhill (2004). *Reassuring the Public. A review of international policing intervention*. Londen: Home Office Research.
- KLPD (2010). *Landelijk verdachtenbeeld 2009. Een analyse van verdachten op basis van gegevens uit HKS*. Zoetermeer: KLPD-dienst IPOL.
- Knaap, L.M. van der, L.T.J. Nijssen en S. Bogaerts (2006). *Geweld verslagen? Een studie naar de preventie van geweld in het publieke en semi-publieke domein*. Den Haag: ministerie van Justitie/WODC.
- Noije, L. van en K. Wittebrood (2009). Criminaliteit: Daders, slachtoffers en veiligheidsbeleving. In: J. Dagevos en M. Gijsbers (red.), *Jaarrapport integratie 2009*, p. 201-225. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Sherman, L.W. en J.E. Eck (2002). Policing for crime prevention. In: L.W. Sherman, D.P. Farrington, B.C. Welsh en D.L. MacKenzie (red.), *Evidence-based crime prevention*, p. 295-329. Londen/New York: Routledge.

OVER DE AUTEUR

Dr. L.L.J. (Lonneke) van Noije is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de onderzoeksgroep Wonen, Leefbaarheid en Veiligheid. Met een achtergrond in de politieke communicatie houdt ze zich bij het SCP bezig met onderzoek naar criminaliteit, veiligheidsperceptie en de effectiviteit van veiligheidsbeleid. Sinds 2010 is ze hoofdredacteur van het *Tijdschrift voor Veiligheid*.

SCP-PUBLICATIES 2010

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar in de boekhandel. Een complete lijst is te vinden op deze website: www.scp.nl.

- 2010-1 *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests* (2010). Iris Andriessen, Eline Nievers, Laila Faulk, Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0421 1
- 2010-2 *Op weg met de Wmo. Evaluatie van de Wet maatschappelijke ondersteuning 2007-2009* (2010). Mirjam de Klerk, Rob Gilsing en Joost Timmermans (red.), Gijs van Houten, Anna Maria Marangos, Mathijs Tuynman, Martha Dijkgraaf, Jennifer van den Broeke, Judith van der Veer, Jelmer Shalk, Jurjen Iedema, Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0463 1
- 2010-4 *Steeds meer verstandelijk gehandicapt? Ontwikkelingen in vraag en gebruik van zorg voor verstandelijk gehandicapt 1998-2008* (2010). Michiel Ras, Isolde Woittiez, Hetty van Kempen, Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0468 6
- 2010-5 *Een baanloos bestaan. De betekenis van werk voor werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden* (2010). Patricia van Echtelt. ISBN 978 90 377 0350 4
- 2010-6 *The social state of the Netherlands 2009* (2010). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Evert Pommer, Peggy Schyns (red.). ISBN 978 90 377 0466 2
- 2010-7 *The minimum agreed upon. Consensual budget standards for the Netherlands* (2010). Stella Hoff, Arjan Soede, Cok Vrooman, Corinne van Gaalen, Albert Luten, Sanne Lamers. ISBN 978 90 377 0472 3
- 2010-8 *Sociale uitsluiting bij kinderen: omvang en achtergronden* (2010). Annette Roest, Anne Marike Lokhorst, Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0493 8
- 2010-9 *Beperkt aan het werk. Rapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en arbeidsparticipatie* (2010). Gerda Jehoel-Gijsbers (red.). ISBN 978 90 377 0489 1
- 2010-10 *Minder werk voor laagopgeleiden? Ontwikkelingen in baanbezit en baankwaliteit 1992-2008* (2010). Edith Josten. ISBN 978 90 377 0474 7
- 2010-11 *At home in the Netherlands* (2010). Mérove Gijsberts, Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0487 7
- 2010-12 *FAQs over kunstbeoefening in de vrije tijd* (2010). Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0455 6

- 2010-13 *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd* (2010). Andries van den Broek (red.). ISBN 978 90 377 0456 3
- 2010-14 *Toekomstverkenning kunstbeoefening* (2010). Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0491 4
- 2010-15 *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (2010). Saskia Keuzenkamp et al. ISBN 978 90 377 0501 0
- 2010-16 *Publieke dienstverlening in perspectief. SCP-memorandum voor de kabinetsformatie 2010* (2010). Evert Pommer en Evelien Eggink (red.). ISBN 978 90 377 0513 3
- 2010-17 *Wellbeing in the Netherlands. The SCP life situation index since 1974* (2010). Jeroen Boelhouwer. ISBN 978 90 377 0345 0
- 2010-18 *Minderheden in de mixed-mode? Een inventarisatie van voor- en nadelen van het inzetten van verschillende dataverzamelmethode onder niet-westerse migranten* (2010). R. Feskens, J. Kappelhof, J. Dagevos, I. Stoop. ISBN 978 90 377 0517 1
- 2010-19 *Just different, that's all. Acceptance of homosexuality in the Netherlands* (2010). Saskia Keuzenkamp (ed.) et al. ISBN 978 90 377 0502 7
- 2010-20 *Discriminatiemonitor niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt 2010* (2010). Eline Nievers en Iris Andriessen (red.). ISBN 978 90 377 0438 9
- 2010-21 *Iemand moet het doen. Ervaringen van verzorgers van partners* (2010). Judith van Male, Marion Duimel en Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0518 8
- 2010-22 *Uit de armoede werken. Omvang en oorzaken van uitstroom uit armoede* (2010). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0519 5
- 2010-23 *Het werken waard. Het arbeidsaanbod van laagopgeleide vrouwen vanuit een economisch en sociologisch perspectief* (2010). Mariëlle Cloïn. ISBN 978 90 377 0514 0
- 2010-24 *Zorgen voor Zorg. Ramingen van de vraag naar personeel in de verpleging en verzorging tot 2030* (2010). Evelien Eggink, Debbie Oudijk en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0512 6
- 2010-25 *Alle kanalen staan open. De digitalisering van mediagebruik* (2010). Frank Huysmans en Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0521 8
- 2010-26 *Tijd op orde? Een analyse van de tijdsorde vanuit het perspectief van de burger* (2010). Mariëlle Cloïn, Marjon Schols en Andries van den Broek, m.m.v. Maria Koutamanis. ISBN 978 90 377 0520 1
- 2010-27 *Maten voor Gemeenten 2010. Een analyse van de prestaties van de lokale overheid* (2010). Bob Kuhry, Jedid-Jah Jonker en Ab van der Torre. ISBN 978 90 377 0522 5
- 2010-28 *Naar Hollands gebruik? Verschillen in gebruik van hulp bij opvoeding, onderwijs en gezondheid tussen autochtonen en migranten* (2010). Angela van den Broek, Ellen Kleijnen en Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0525 6

- 2010-29 *Sport: een leven lang. Rapportage sport 2010* (2010). Annet Tiessen-Raaphorst, Desirée Verbeek, Jos de Haan en Koen Breedveld (red.). ISBN 978 90 377 0504 1
- 2010-30 *Komt tijd, komt raad? Essays over mogelijkheden voor een nieuwe tijdsorde* (2010). Andries van den Broek en Mariëlle Cloïn (red.). ISBN 978 90 377 0523 2
- 2010-31 *Definitief advies over het wmo-budget huishoudelijke hulp voor 2011. Van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Uitgebracht aan het bestuurlijk overleg financiële verhoudingen* (2010). Ab van der Torre en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0535 5
- 2010-32 *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010* (2010). Andries van den Broek, Ria Bronneman-Helmers en Vic Veldheer (red.). ISBN 978 90 377 0505 8
- 2010-33 *Armoedesignalement* (2010). SCP/CBS. ISBN 978 90 377 0458 7
- 2010-34 *Wie zijn de cliënten van de langdurige AWBZ-thuiszorg? Isolde Woittiez.* ISBN 978 90 377 0541 6

OVERIGE PUBLICATIES

- Hoe het ons verging... Traditionele nieuwjaarsuitgave van het SCP* (2010). Paul Schnabel (red.). ISBN 978 90 377 0465 5
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2009. Deel 4* (2010). Paul Dekker, Tom van der Meer en Irene de Goede. ISBN 978 90 377 0464 8
- Wmo Evaluatie. Vierde tussenrapportage. Ondersteuning en participatie van mensen met een lichamelijke beperking; twee jaar na de invoering van de Wmo* (2010). A. Marangos, M. Cardol, M. Dijkgraaf, M. de Klerk. ISBN 978 90 377 0470 9
- Op weg met de Wmo. Journalistieke samenvatting door Karolien Bais.* Mirjam de Klerk, Rob Gilsing en Joost Timmermans. Samenvatting door Karolien Bais (2010). ISBN 978 90 377 0469 3
- NL Kids online. Risico's en kansen van internetgebruik onder jongeren* (2010). Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0430 3
- Kortdurende thuiszorg in de AWBZ. Een verkenning van omvang, profiel en afbakening* (2010). Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0471 6
- De publieke opinie over kernenergie* (2010). Paul Dekker, Irene de Goede, Joop van der Pligt. ISBN 978 90 377 0488 4
- Op maat gemaakt? Een evaluatie van enkele responsverbeterende maatregelen onder Nederlanders van niet-westerse afkomst* (2010). J. Kappelhof. ISBN 978 90 377 0495 2
- Oudere thuisbewoners. Landelijk overzicht van de leefsituatie van ouderen in instellingen 2008-2009* (2010). Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0499 0
- Kopers in de knel? Een scenariostudie naar de gevolgen van de crisis voor huiseigenaren met een hypotheek* (2010). Michiel Ras, Ingrid Ooms, Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0498 3

Gewoon anders. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland (2010). Saskia Keuzenkamp.

ISBN 978 90 377 0502 7

De aard, de daad en het Woord. Een halve eeuw opinie- en besluitvorming over homoseksualiteit in protestants Nederland, 1959-2009 (2010). David Bos. ISBN 978 90 377 0506 5

Werkloosheid in goede banen. Bijdragen aan de SCP-studiemiddag 2010 (2010). Patricia van Echtelt (red.).

ISBN 978 90 377 0516 4

COLOFON

Sociaal en Cultureel Planbureau

Postbus 16164
2500 BD Den Haag

telefoon 070 340 7000
fax 070 340 7044

Parnassusplein 5
2511 vx Den Haag

e-mail info@scp.nl
www.scp.nl

De auteurs van SCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2011

ISBN 978 90 377 0537 9

Eindredactie: Paul Schnabel
Vormgeving: bureau Stijlzoorg, Utrecht

Bij de productie van dit boek is gebruik gemaakt van papier dat het FSC-keurmerk mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

